

Bağçevânoğlu Kahvehânesi'nden Veliyyüddin Paşa Hânı'na
ÇORUM VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ

Ömer İskender TULUK

Çorum, 2023

Birinci Baskı

Ekim 2023

Bu kitabın bütün hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. İzinsiz çoğaltılamaz, ticari amaçla kullanılamaz. Ancak sanatsal amaçlı etkinliklerle tanıtım amaçlı kullanımlarda yazar, yapıt adı belirtilerek alıntı yapılabilir.

Baskı Cilt

UZERLER MATBAACILIK TANITIM SANAYİ LTD. ŞTİ.
Turan Güneş Bulvarı No: 22/17-26 Çankaya - Ankara/Türkiye
www.uzerler.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 47868

Grafik Tasarım

Bir Medya
www.birmedya.net

Kapak: Evinay Elif TULUK

Ön kapak resmi: *Hasan Basri ILGAZ*, Panoramik Çorum Şehir Görüntüsü, ?
Arka kapak resmi: *Çorum Belediyesi Kent Arşivi*, Velipaşa Hanı, 1940’lı yıllar

ISBN: 978-605-84272-7-3

Yayına Hazırlayan

Çorum Belediyesi Kent Arşivi

İsteme Adresi

Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Kunduzhan Mah. Farabi Cad. No:22 Çorum Belediyesi B Blok
Zemin Kat No:20 ÇORUM
Tel: 0364 319 1759

Bu Eser Çorum Belediyesi’nin Kültür Yayımıdır.

Yayın No: 125

PARA İLE SATILMAZ

TAKDİM

Türk mimar, şehir plancısı, düşünür Turgut Cansever; “şehrin varlık özelliklerinin en üst amacının, yaşayanların olduğu kadar, gelecek kuşakların da manevî-kültürel hayatının, algı ve davranış tercihlerinin en üst düzeyde gelişmesini sağlamak ve düzenlemek” olduğunu ifade ediyor.

Medeniyetler tarihi içerisinde yer alan hadiseler ve olgular bir bakıma şehirlerin de tarihidir. Medeniyetler şehirde hayat bulur. Bir anlamda şehirler medeniyetlerin doğup, büyüyüp geliştiği ana mekânlardır. Bu mekânda insan tecrübe ve anlayışına göre yapılar inşa eder. Sonraki nesiller şehirdeki ticari, dini, tarihi ve kültürel mirasla yoğrularak medeniyetin devamlılığını sağlar.

Camiler, medreseler, bedestenler, hanlar, şadırvanlar, sokaklar, mahalleler ve evler zamanla kültür elçisine dönüşerek geçmiş ve gelecek arasında köprüler kuran yapılara dönüşürler. Şehirdeki mimari eserler, o şehre ait kültürün birer mührü haline gelirler.

Bu kıymeti haiz eserler, korunması gereken elzem kültür öğeleridir. Bulundukları şehre değer katan, mensup olunan medeniyetin özelliklerini, inceliklerini taşıyan tarihi yapıların kimlikleri, doğru bir biçimde okunmalı, gerekirse aslına uygun şekilde yenilenerek, şehir yaşamına katkı sunacak şekilde

yaşatılmalıdır. Kadim şehir dokularının sağlıklı bir şekilde korunması ve değerlendirilmesi için uygulanan proje ve çalışmalar titizlikle yapılmalıdır.

Biz de Çorum Belediyesi olarak Hititlerden günümüze onlarca medeniyete ev sahipliği yapan şehrimizin tarihi dokusunu, kültürünü yansıtan eser ve mekânları itina ile restore ediyor, geleceğe taşıyoruz. Tarihi sokaklarımızı, kültürel unsurlarımızı, mimari eserleri zarifliklerine uygun şekilde hazırladığımız proje ve uygulamalarla ihya ediyoruz.

Şehrimizdeki mimari unsurları, Turgut Cansever üstadımızın vurguladığı gibi şehrimizin varlık amacı olan manevi kültürel hayatının en üst düzeyde gelişmesine katkı sağlayacak şekilde geleceğe kazandırıyoruz.

Bu eserlerden biri de yapısal ciheti bakımından Türkiye’de yegâne örnek Velipaşa Hanı...

Sadece“Geleneksel Çorum Evi” değil aynı zamanda,“Geleneksel Türk Mimarisinin” tüm özelliklerini taşıyan Velipaşa Hanı’nı restore ederek, barışın ve kardeşliğin şehrinde önemli bir yaşam merkezi haline getirdik. Anadolu medeniyetlerinin önemli bir

merkezi olan Çorum’umuzun bu güzide tarihi yapının adeta bilimsel bir arkeolojisinin yapıldığı bu güzel eseri de kültür yayınlarımız arasında neşrettik.

Ömer İskender Tuluk Hocamız, kaleme aldığı “Bağçevânoğlu Kahvehânesi’nden Veliyyüddin Paşa Hânı’na ÇORUM VELİPAŞAHANI-ANADOLU OTELİ” adlı eserinde Çorum’un değişimine, gelişimine de ışık tutuluyor. Elinizdeki eserle bir açık

hava müzesi olan Anadolu’nun, bu kadim şehrinde içerisinde yer alan müzesiyle, kahvecisiyle ve gastronomi alanındaki zenginliğini yansıtan Çorum Mutfağıyla Velipaşa Hanı’nın tüm inceliğine vakıf oluyoruz. Eseri hazırlayan Ömer İskender Tuluk Hocamıza teşekkür ediyor, şehrimizin kültür ve sanat hayatına katkı sağlayan herkese şükranlarımı sunuyorum.

Dr. Halil İbrahim AŞGIN
Çorum Belediye Başkanı

*Kentsel hafızaya duyarlı iki önemli isme;
babam Hasan TULUK ve merhum Bülent ÇETİNOR’a...*

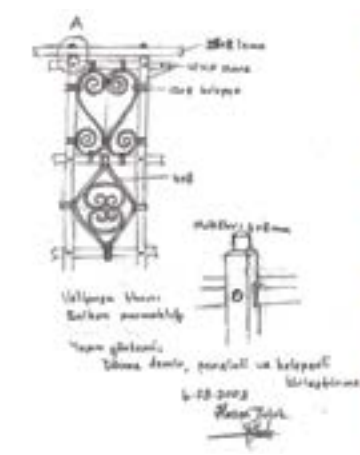

İÇİNDEKİLER

Takdim	3	Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler.....	55
Önsöz.....	9	Kaynaklar	71
Hanın Önemi	17	Vakfiyeler	75
Literatürde Velipaşa Hanı	19	B. Çetinor Makalesi	91
Banisi: Veliyyüddin Paşa (Veli Paşa) Kimdir?	20	Fotoğraflar (Market Öncesi).....	94
İsimlendirme: Niçin Velipaşa Hanı? Niçin Anadolu Otelі?.....	20	Fotoğraflar (Market Dönemi).....	125
Tarihlendirme Sorunu	21	Fotoğraflar (Market Sonrası - Restorasyon Öncesi)	139
Restorasyon Öncesi Durumu	27	Fotoğraflar (Restorasyon).....	155
Restitüsyon: Hanın Özgün Durumu Üzerine	31	Fotoğraflar (Restorasyon Sonrası)	165
İnşa Edildiği Yıllarda Velipaşa Hanı - Anadolu Otelі	42	Fotoğraflar (Detaylar).....	177
Handa Konaklayan Bazı Ünlüler	48		

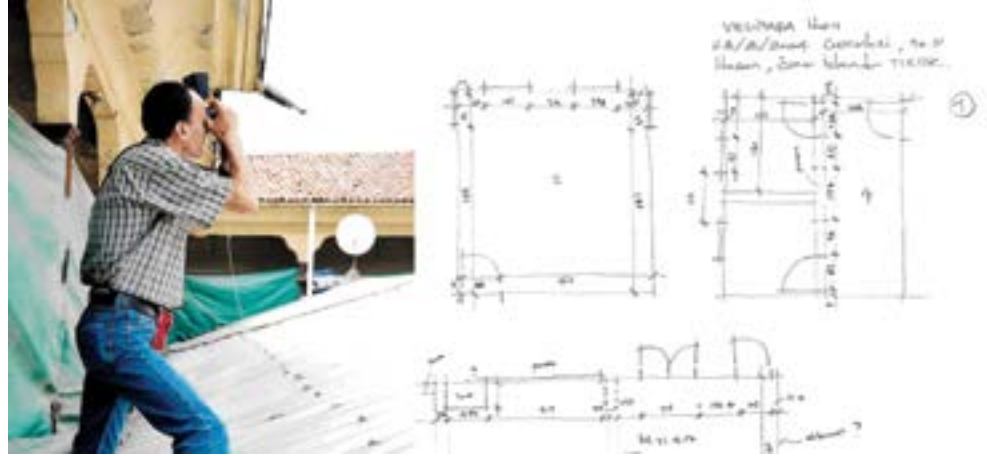
ÖNSÖZ: *O kuşak bu kuşak...*

Velipaşa Hanı üzerine bilimsel düzeyde ilk incelemelerimizin tarihi yirmi yıl öncesine, 2003 yılına kadar uzanır. O yıllar aynı zamanda, babam Hasan Tuluk’la birlikte neredeyse yaz mevsimlerinin ve izin günlerimin rutini haline gelen Çorum geleneksel dokusunu belgeleme çalışmalarımızın da hararetle süregeldiği yıllardır. Akademik hayatımın ilk yıllarında, 1990’lı yılların ortalarından itibaren hemen her yaz başında olduğu gibi babam, önceden belirlediği eski evlerin sahipleriyle görüşmüş ve gerekli izinleri almıştı. Ve o yaz, rölövelerini alıp fotoğraflayacağımız yapılar arasında Velipaşa Hanı da vardı. Amaç, hızla yok olan şehrin hafızasını belgelemek, handan ziyade geleneksel bir Çorum konağı gibi görünen bu ilgi

çekici binayı da, daha sonra derinlemesine araştırmak üzere arşivimize katmaktı.

İki yaz, kısa aralıklarla sürecekt 2003 yılı Eylül ayındaki ilk tespit çalışmalarımıza Veliyyüddin Ağa Vakfı’nın son

dönem mütevellisi Şevket Velipaşaoğlu ve o yıllarda hanı market olarak işle-ten Hitit Gıda yöneticilerinden Yücel Çoban'ı ziyaret edip bilgilendirerek başlamıştık. Yapının orta avlu boşluğu kapatılmıştı. Zemin kat tümüyle mar-ke-te ayrılmıştı ve üst kat odaları ve ko-ridorları ise marketin depolama alanı olarak kullanılıyordu. Zemin katta rölö-ve almak neredeyse imkânsızdı, çünkü özgün avlu çeperinden hiçbir iz yoktu. Her yer, her yüzey raflarla çevriliydi.

Avlunun iki kenarında olması gereken ahşap merdivenler ve avluyu çepeçev-re saran direkler de dâhil her şey alçı levhalarla kapatılmıştı. Bu katta ölçü almanın mantığı da yoktu.

Rölöve çalışmalarımıza, herhangi bir müdahale görmemiş ve nispeten daha rahat çalışılabilir olduğuna kanaat getirdiğimiz, hanın üç katlı kısmının en üst katından başlamıştık. Arşivim-

deki rölöve paftaları o yaz tespit ça-lışmalarımızın, muhtemelen kolilerle dolu olduğu için giremediğimiz iki oda dışında bu katla sınırlı kaldığını gösteriyor. Ertesi yıl Ağustos ayında başladığımız çalışmalarımız üç gün sürmüş, iki kişi ile, bir elimde baba-mın uzattığı metrenin diğer ucu, öteki elimde plançete ile yaptığımız epey meşakkatli ölçümleri, sonunda ta-mamlamıştık. Ancak koliler arasında eğile büküle, ine çıkı ölçüler alırken, bundan yarım asır önce hanın kori-dorlarını stajyer bir mimarlık öğren-cisi olarak arşınlamış merhum Bülent Çetinor'un, yıllar sonra biraz da si-temkâr bir dille kaleme aldığı hanla ilgili yazısından bihaberdik.

Çetinor yazısında “talihsiz” olarak nitelediği zamanının bu en güzel ya-pısının 1982'nin Ekim ayından beri yok sayıldığını, uzun yıllardan beri han olmaktan çıkıp boş kalmış olan binanın sebze ve balık hali olarak kul-lanılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve sitemkâr bir ifadeyle “Yeni bir değerbilir kuşak gelinceye kadar bu tarihi han da hal binası ola-rak Çorumlulara hizmet edecek, ya-nıp yıkılmazsa!” diyordu. Çetinor'un sitemi, sadece kadim kültüre duyarlı bir mimarın olağan tepkisinden iba-ret değildi. Siteminin içtenliği, yazı-sının her satırında, noktasından vir-gülüne kadar açıkça hissediliyordu.

Zira o, ilk göz ağrım dediği Velipaşa Hanı'nın şehir belleğindeki önemini, suskun kalmış pek çok memleketliden daha içtenlikle, gerçek bir Çorumlu gibi duyumsamıştı.

İlk belgeleme çalışmalarımızdan iki yıl sonra, 2005 yılında hanla ilgili bilimsel bir çalışma yapmaya karar verip de bu yazının farkına varınca, Çetinor'un makalesini sonlandırdığı “...bu güzel eserin aslına uygun bir biçime döndürülmesi için burada su-namadığımız daha birçok fotoğraflar, ölçüler ve belgelerden yararlanılabi-lir.” sözlerini de dikkate alarak kendi-siyle iletişime geçmiştim. Gönderdi-ğim elektronik postada önce kendimi tanıtmış, literatürden aşına olduğum suluboya tekniği konusundaki hay-ranlığımı dile getirmiş, Velipaşa Hanı üzerine yaptığım araştırmadan bah-setmiştim. Hanın son durumuyla ilgi-li bilgi verip kendisinden destek iste-miştim:

“..."

Han ile ilgili 'İlgi' dergisinde-ki makalenizdeki sonuç cümle-sinden de cesaret alarak sizden Velipaşa Hanını kurtarmanın ilk adımı olan belgelemek ve resti-tüsyonunu gerçekleştirmek adı-na yardım istiyorum. Bu amaçla Velipaşa Hanıyla ilgili elinizde bulunan her türlü belgeyi, göz-

lemelerinizi ve gözlemlerinize bağlı görüşlerinizi benimle pay-laşacağınızı umuyor saygılar su-nuyorum.

Not: Hanın son durumuyla ilgili birkaç fotoğrafı e-mail adresini-ze gönderiyorum.”

Birkaç gün sonra beklediğim cevap gelmişti. Çetinor samimiyetle kaleme aldığı 23 Mayıs tarihli iletisinde şö-y-le diyordu:

“Değerli Ömer bey kardeşim,

Çorum'daki Velipaşa hanı hak-kındaki güzel mektubunuzu ve ek-lerini aldım, beni çok eski yilla-ra götürdünüz, teşekkür ederim. Bunca yıl sonra anıtlarımızın değerlerini bilen ve korumaya çalışan bir kuşak geldi.. bu ba-kımdan sevinçliyiz. Geç de olsa yine de yararlı olacaktır.. çaba-larınız.

Koleksiyonumu ve Anadolu'daki eski eserlerimiz hakkındaki bi-rikimimi inceleyip yararlanabi-leceğiniz ne varsa göndermeye çalışacağım. Bu seneler içinde bazı yayınlarda kayıplarım da oldu ama.

Sizlere başarılar diler, selam ve sevgilerimi sunarım. BÇ”

Üç gün sonra ikinci bir ileti daha almıştım. Çetinor, gönderdiğim iletinin ekine koyduğum hanın günümüzdeki durumunu gösterir birkaç fotoğraf arasında, orta avlu boşluğunun çelik bir örtüyle kapatıldığı görüntülerden etkilenmiş, hanın olası restorasyonuna ilişkin kaygılarını dile getiriyor, yapının özgün işleviyle onarılması gerektiğinin altını özellikle çiziyordu:

“*Kardeşim Ömer bey,*

Fotoğraflarınızı aldım, teşekkür ederim, bir sorun yok.. Çorum’un tek tarihi mirası mutlaka kendi boyutları içinde, aynı hizmeti vermek üzere onarılmalı, yenilenmeli. Fotoğraflarınız bana Paristeki Luvr Müzesinin iç avlusunu hatırlattı. Ünlü Çinli mimar, -ismini hatırlayamadım- avluya bir cam piramit yapmıştı, müze alanını genişletmek için, uzun süren kararlardan sonra fransızlar ikna edildi, Bir de İstanbuldaki Eski ceza evi de Otel haline getirildi ne mahkumların volta attığı Malta taşı kaplı avluya -Maltada volta denirdi- metal bir yemek salonu yapıldı, bütün itirazlara rağmen.. Daha böyle çok çarpık örnekler var. Avlu Hanın avlusu olarak yine kullanılmalı.. Örnek bir Orta Anadolu hanı kazanılmalı, Halden daha verimli ve doğrusu olur, Vakfiyeye de uyulmuş olur.. Bendeki belgelere daha bakmadım, bu hafta bulduklarımı gönderirim, selamlar. BÇ”

Bir hafta sonra, 1 Haziran’da gönderdiği iletide ise bana hiç de yabancı olmayan, Çetinor’un diğer yazışmalarında ve yazılarında da fark ettiğim; tarihe, şehre hatta insanlığa karşı kendisini sorumlu hissedenden bir insan profili dikkatimi çekmişti. Tarihi Kentler Birliği Başkanı Prof. Dr. Metin Sözen’in yıllar önce babamın bir kitabı için kaleme aldığı sunuş metninde dile getirdiği ve babamın yakından bildiği, şahit olduğu duyarlılıklarına atıfla “kent simgesi” olarak nitelediği insan profiline, Çetinor da uyuyordu. Sözen yazısında, takdir ettiği ve hayatı boyunca ilişkilerini sürdürmeye devam ettiği bu tür insanların yaşam ortamlarından kopartılamayacağı, sanki kentin sorumluluğunu yüklenmeyi doğal görev olarak gördükleri ve olumlu sonuçlar alınca da mutlu oldukları tespitini yapıyordu. Kentlerle ilgili üzücü olaylardan en çok onların etkilendiğini, bu nedenle hemen çözüm yolları aramaya koyulduklarını söylüyordu. Sonuç alınca kadar da yorulmadan konunun üzerine gittiklerinden bahsediyordu. Ona göre kimileri ise kentlerinin geniş bir arşivine ulaşma tutkusuyla, güçleri oranında belge ve bulgulara erişme kaygısıyla alan araştırmalarına yönelirler, mutluluğu ve heyecanı bu ortamda bulurlardı. Her türlü kişisel belgeyi arşivleme, onları geleceğe aktarılması gereken özel bir sorumluluk alanı olarak görme hali de, babam ve Çetinor’un ortak yönüydü.¹ Ve Çetinor’un son iletisinde de tam olarak böyle bir kaygı

seziliyordu. Yılların verdiği tecrübeyle, yardım talebimin niteliği, içeriği arşive kaldırılmadan önce açık seçik bir şekilde belgelenmeliydi:

“Kardeşim Ömer bey, bundan önceki mesajlarımda yazdığım gibi 32 resimlik 11 sayfa bir bilgi dosyası hazırladım. Yazdığınız güzel yazınızın sonucunda sizlere yardımcı olabilmek için. Zaten yazımda da yazmıştım, şimdi bu konuya biraz değinmek istiyorum:

Mektubunuzda imza ve tarih yok, böyle olmasına rağmen göndereceğim, yalnız dosyama ilerde belki lüzum olur düşüncesiyle, gerçek sebebi yazmam gerekir. Bu tür konular çok oluyor, ticari bir konu ya da reklam maksadı taşıyor diye yorumlanabilir, konu istenmeden verilen, bir kültür yardımı olarak da yorumlanabilir...açık değil..mektubunuzu bir istek niteliğinde yenilerseniz, ya da @ ile belirtirseniz her zaman yapılan gerekli bir yazışma olur. Doğrusu da budur. Daha işin başındasınız. Benim yazılarımdan bugüne kadar yararlanan gençlere hiç bir maddi ve bir yarar beklemeden böyle yardımlar yapıyoruz.

Başarılar diler, istek yazınızı bekliyorum.

Mimar Bülent Çetinor

(İTÜ 1951)

Yıldız Teknik Üniversitesi Öğr. Gör. İstanbul”

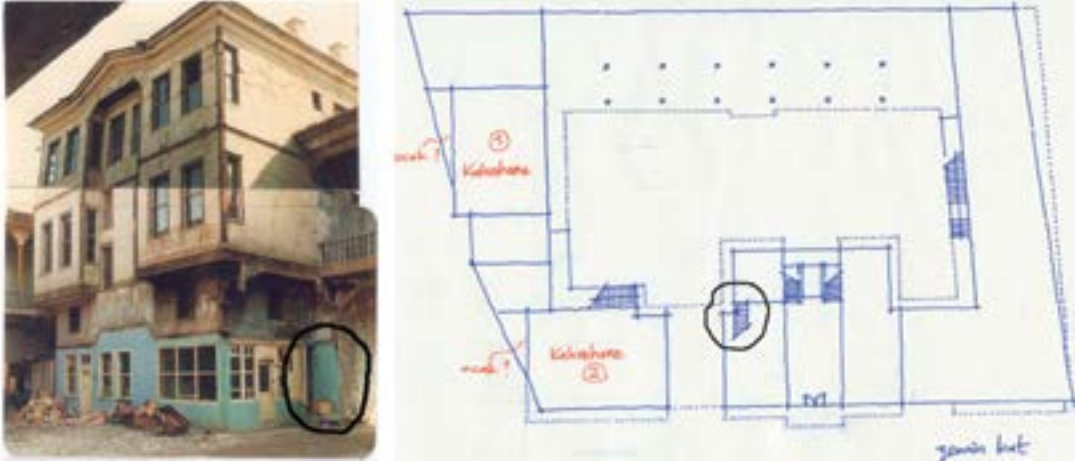
Arşivimdeki belgeler, Çetinor’un kaygılarını giderecek şekilde, tarihli ancak muhtemelen imzasız ve kısaltılmış bir istek yazısı hazırlayıp gönderdiğimi gösteriyor. Gelen dosya özenle hazırlanmıştı: 1949 yılında satın alınmış birkaç kartpostal ile 1982 yılında çekmiş olduğu fotoğraflardan oluşan dosyanın her sayfası numaralandırılmış ve bunlara ilişkin açıklama notları düşülmüştü. Ve üzerine bir de kartvizit iliştilmişti.

Çetinor’a gönderdiğim son mektup ise bundan bir buçuk ay sonrasını, 15 Temmuz 2005 tarihini taşıyor. Mektubu, Velipaşa Hanı’nın 1940’lı yıllardaki kullanıcılarından birisi olan merhum İsmail Özkahraman’ın verdiği bilgileri teyit etmek amacıyla kaleme almıştım. Ekinde, üzerine notlar düşerek bazı sorularsorduğum, Çetinor’un gönderdiği ve 1982 yılında çektiği fotoğraflar ile zemin ve üst kat plan şemaları da vardı. Ne yazık ki sorularıma Çetinor’un ne tür cevaplar verdiğini hatırlamıyorum. Arşivimde de buna ilişkin yazışma kayıtları mevcut değil. Ancak benimle paylaştığı fotoğraflar binanın özgün yapısının anlaşılması konusunda çok önemli açılımlar sağlamıştı.

Ancak 2008 yılının Temmuz ayında Çetinor’un hesabından bir elektronik posta daha almıştım. Evlatları, babalarının vefat haberini veriyorlardı: Çetinor araştırmanın sonuçlarını göremeden aramızdan ayrılmıştı. Üzgündüm, çünkü her ne kadar bir araya gelmesek de

¹ İlginçtir, farkında olmasalar da yıllar önce babamla Çetinor’u bir araya getiren, tanışmalarına vesile olan da bu ortak kişisel profilleri olmalı: Babam, o yıllarda İlgi Dergisi’ndeki gezi yazılarından tanıdığı Çetinor’a takdir duyguları yanında maketini yapmayı planladığı Edirne Selimiye Camii ile ilgili görüşlerini soran bir mektup yazmış, misafir sanatçı olarak çalışmaları izlemek üzere İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde görevlendirildiği bir İstanbul gezisinde de, cevabi mektubunu aldığı Çetinor’u Tophane’deki atölyesinde ziyaret etmişti.

kişisel yazışmalarından ve yazılarından şahidi olduğum, Sözen'in de isabetle tespit ettiği, parmakla gösterilecek kadar nadir kentsel hafızaya bu denli duyarlı insan profili bir neferini daha kaybetmişti. Üzgündüm, çünkü sadece birkaç ay sonra basılan makaleyi görememiş, gelmesini ümit ettiği “değerbilir kuşak”ın “bu kuşak” olduğunu yeterince duyumsamadan göçüp gitmişti. Evet, o kuşak bu kuşaktı: Nitekim Çetinor'un vefatından birkaç ay sonra hana ilişkin en geniş kapsamlı makalemiz yayımlandı ve on beş yıl sonra ise bu makale temel alınarak hanın restorasyonu tamamlandı. Ve Velipaşa Hanı şehre yeniden kazandırıldı.

Bu sürece çok önemli katkılar yapıldı. Bizzat şahidi olduğum isimleri zikretmenin tam da yeri ve zamanı. Veliyyüddin Ağa Vakfı son dönem mütevellisi mimar Şevket Velipaşaoğlu'nun izinleri olmasaydı; o yıllarda hanı market olarak işleten Hitit Gıda yöneticilerin-

den merhum Yücel Çoban'ın sağladığı ortamla rölöve almamızı kolaylaştıran hoşgörülerі olmasaydı, hanı restorasyona taşıyan sürecin en önemli adımı olan belgeleme ve restitüsyon çalışmaları mümkün olamazdı. Yine Velipaşa Hanı'nı rehberliğinde gezdiğimiz, hanın 1940'lı yıllardaki kullanıcılarından olan merhum İsmail Özkahraman'ın samimi destekleri olmasaydı hanın özgün durumunu anlamamız da şüphesiz hiç kolay olmayacaktı; belki aydınlatamadığımız, anlam veremediğimiz karanlık noktalar kalacaktı. Hepsini minnetle, saygıyla anıyorum.

Hiç şüphe yok ki bu sürecin en önemli adımlarından bir diğeri de hanı kurtarma kararlılığı. adece Velipaşa Hanı'nı değil, şehir kimliğinin köşe taşlarını kurtarma iradesinin kurumsal temsilcisi olarak Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendiye teşekkür etmeyi de memleket adına görev addediyorum. Ve tabii ki babam Hasan Tuluk: Müteşek-

kirliğim ve minnettarlığım sadece bir evlat olarak değil, aynı zamanda yine bu memleket adına. Ve sadece Velipaşa Hanı ile sınırlı da değil. Doksanlı yılların ortalarından bugüne dek Sözen'in de dikkat çektiği şehri belgeleme misyonunun gereği olarak neredeyse her yaz birlikte gerçekleştirdiğimiz geleneksel şehir dokusunu tespit çalışmalarımız, bu memlekete yapılabilecek en büyük hizmetlerden sayılmalı. Zira bizzat rölövelerini alıp fotoğraflarını çektiğimiz elliye yakın geleneksel Çorum evinin neredeyse yarısı bugün ayakta değil.

Babamın belgeleme çalışmalarına katkısının metrenin öteki ucunu tutmanın çok ötesinde bir anlam taşıdığını da yeri gelmişken özellikle belirtmeliyim. Sanatsal ve kültürel çabaları ve özellikle kişiliğiyle memleketin bilinen siması olması, hiç de kolay olmayan izinlerin alınmasında belirgin derecede etkili olmuştu. Samimiyetini bilen, tanıyanlar kapıları ardına kadar açmıştı. Ancak bilinirliğinin zaman zaman işleri zorlaştırdığı da olmuyor değildi. Zira kültürel kimliği ve çalışmalarıyla ön plana çıkan Hasan Tuluk'un ilgilendiği bir evin o güne dek farkına varılmayan değeri, yıkılmasını dört gözle bekleyen kimi ev sahipleri için endişe vericiydi. Yine de şehrin hafızası pek çok ev onun girişimleriyle belgelendi ve gelecek kuşaklara aktarılmak üzere kitaplaştırılmayı bekliyor.

Elinizdeki kitap 2003 yılındaki belgeleme çalışmalarıyla başlayan Velipaşa Hanı'na ilişkin kaleme aldığım ve 2009 yılında yayımlanan “Çorum'da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı-Anadolu Otelі” başlıklı makalenin genişletilmiş hali.² Kitaba dönüştürölme fikri Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendiye ait. Yapının restore ediliyor olması vesilesiyle ortaya atılan bu istek, bir makale boyutunu aşan hana ilişkin başka bilgilerin paylaşılması ve aradan geçen 14 yılda ulaşılan yeni bulguların değerlendirilmesi için de bir fırsat olarak görüldü ve bu doğrultuda titiz bir çalışma yürütüldü. Örneğin hanın özgün durumunun mümkün olduğunca belgelenmesi ve ikna edici bilimsel argümanlarla yorumlanması kitap için en temel kaygıyı oluşturdu. Boşaltılıp muhdes eklerden arındırıldıktan sonra alınan rölövelere, bu sırada çekilen ve her biri artık birer belge niteliğinde olan fotoğraflara ulaşmak Belediyenin kurumsal destekleriyle mümkün oldu. Başta Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendi olmak üzere katkı veren tüm Belediye personeline bu vesileyle teşekkür ediyorum.

Bu çerçevede monografik bir araştırmaya dönüşen kitabın farklı düzeylerde daha geniş kitlelere ulaşabileceği düşüncesiyle, makale formatındaki metin akışı başka ara başlıklar da eklenerek okunurluğu kolaylaştırılmaya çalışıldı. Bu arada araştırmanın ana kurgusundan ve içeriğinden uzaklaşılmasına da

² Tuluk, Ö. İ. (2009) “Çorum'da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı - Anadolu Otelі”, METU JFA, 2009/1, (26:1), 101-121.

özellikle özen gösterildi. Yeni bulgular da dikkate alınarak muhtelif ekler yapıldı: “Handa Konaklayan Bazı Ünlüler” başlığı altında, makalede mevcut literatüre atıf yapılarak değinilip geçilen ve handa konakladığı belirtilen isimlere ilişkin daha ayrıntılı bilgiler verildi. Bu kapsamda önce bilgilerin doğruluğu sorgulandı, sonra ise handa konaklamalarının ayrıntılarına değinildi.

Hanın restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan kimi yeni bulgular “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” başlığı altında yeniden ele alındı. İlk rölöve çalışmalarımızı hanın market olarak kullanıldığı yıllarda yapmamız nedeniyle tespit edemediğimiz özgün zemin kat düzeni, muhdes ekler kaldırılarak yapılan rölöve çalışmalarından ve fotoğraflarından faydalanılarak yeniden değerlendirildi. Bu çerçevede makalede belirtilen bazı spekülatif yargıların yeni bulgulara dayandırılarak ispatlanması mümkün hale geldi.

Ali İlca’nın ilk kez yayımladığı Veliyyüddin Ağa Vakfı vakfiyelerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki özgün nüshaları ile Belediye Kent Arşivi Çorum Şer’iyye Sicilleri Külliyyatından elde edilen transkripsiyonları ve sadeleştirilmiş metinleri de kitabın sonuna eklendi. VGM arşivindeki özgün belgelere ulaşma konusunda her daim desteğini esirgemeyen VGM Trabzon Bölge Müdürü Dr. İsmet Çalık’a, Vakıflar Genel Müdürlüğüne ve metni sadeleştiren

Dr. Öğr. Üyesi Miraç Tosun’a da bu vesileyle teşekkür ediyorum. Bülent Çetinnor’un artık temel kaynak niteliğindeki makalesinin tıpkıbasımı ile her restorasyonla özgün durumundan bir parça daha uzaklaşma riski taşıyan yapının izlerinin kaybolmaması düşüncesiyle, onarım öncesi ve sonrası durumunu gösteren bir dizi fotoğraf da yine kitabın ekler kısmına kondu. Hanın restorasyon sonrası fotoğrafları da gelecek yıllar için olası belge nitelikleri nedeniyle kitabın sonuna eklenen diğer görseller arasında. Belediye arşivindeki kimi görsellere ulaşmak ise Salih Karslıoğlu’nun girişimleriyle mümkün oldu. Samimi destekleri için gönülden teşekkür ediyorum. Ve son olarak, büyükbabası ve babası kadar titiz dokunuşlarla çalışmanın daha nitelikli bir düzeye kavuşmasına yaptığı önemli katkılar nedeniyle; önce kızım, sonra meslektaşım Evinay Elif’e de minnettarlığım sonsuz. Gözümüzün arkada olmadığını bir kez daha kanıtladı.

Kitabın “değerbilir” bir başka kuşak beklemek zorunda kalmamak ümidiyle, kentsel hafızaya duyarlı yeni nesillere ilham vermesi dileğiyle.

Prof. Dr. Ömer İskender TULUK
Trabzon / Ekim 2023

HANIN ÖNEMİ

Çorum şehir merkezinde, ticari hareketliliğin yoğun yaşandığı bir bölgede 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olan Velipaşa Hanı, anıtsal yapılar bakımından nispeten fakir olan Çorum’un en önemli tarihi yapılarından birisidir. İnşa edildiği 1800’lü yılların sonlarından 1980’li yıllara değin pek çok ünlüye geçici süre ev sahipliği de yapmış olan yapı asıl önemini, ona marjinal bir görünüm katan ve “Anadolu Otel” olarak anılan üç katlı bölümün varlığına borçludur. Yapının tümünde gözlenen yapıım tekniği, cephe ve bezeme kurgusu bakımından geleneksel Çorum evlerine olan şaşırtıcı sadakat, “otel” bölümünde ken-

dini plan kurgusunda da hissettirir. Velipaşa Hanı bu biçimlenişiyile, mimarlık tarihi bağlamında Anadolu’da artık pek az örneği kalmış ahşap karkas bir sistemle inşa edilen, yerel izleri bünyesinde barındıran hanlardan birisi olması yanında, özellikle “otel” bölümünün varlığı, mimari biçimlenmesi ve sınıfsal bir kullanım niteliği göstermesi nedeniyle sıra dışı hanlardan birisidir (Resim 1, 2).

LİTERATÜRDE VELİPAŞA HANI

Resim 1. 20. yy. başlarında Velipaşa Hanı (Çorum Belediyesi Kent Arşivi’nden yeniden işlenerek)

Resim 2. Velipaşa Hanı’nın Kuzey cephesi (2008)
(Ö. İ. Tuluk arşivi)

Yapıyı doğrudan konu edinmiş sadece iki çalışmanın varlığı, hanın mimarlık ve şehir tarihi bağlamındaki öneminin yeterince anlaşılmasını sağlayamamıştır. Yapıdan ilk bahseden Bülent Çetiner’dur. İlk kez 1949 yılında Çorum’a gelerek bu handa kalan yazarın bu yıllara ait gözlemlerini paylaştığı “Çorum’da Velipaşa Hanı” başlıklı makalesi önemlidir.³ 1982 yılında Çorum’u ve Velipaşa Hanı’nı 34 yıl aradan sonra tekrar ziyaret eden yazarın bu sırada çektiği fotoğraflar, yaptığı resimler ve aldığı rölöveler bu makalenin önemini daha da artırmaktadır. Bir diğer çalışma ise, Ali Ilıca’nın “Çorum’da Tarihî Bir Yapı:

Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi” başlıklı makalesidir.⁴ Bu çalışma da, başta Veliyyüddin Paşa’ya ait vakfiyelerin tam metnlerinin yayınlamasının yanında Velipaşa Han’ı ile ilişkili özgün bilgileri geniş bir metin akışı içerisinde bir araya getirmesi bakımından dikkate değerdir. Bunun yanında 1940’lı yıllarda bir süre Çorum Belediye Meclis Üyeliği de yapmış olan merhum İsmail Özkahraman ile 2004 yılında yaptığımız görüşmelerimizden edindiğimiz bilgiler de, Velipaşa Han’ının özgün kullanım biçiminin ortaya konması bakımından en az kaleme alınmış çalışmalar kadar önemlidir.⁵

³ Çetiner, B. (1983) Çorum’da Velipaşa Hanı, İlgî (37), 26–31. Bu metin hazırlanırken Sayın Çetiner’un vefat haberini aldım. Arşivinden sağladığı fotoğraflarla çalışmanın şekillenmesinde değerli katkıları olan Bülent Çetiner’a Allah’tan rahmet diliyorum.

⁴ Ilıca, A. (2000) Çorum’da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9:9), 507–535.

⁵ 2006 yılında kaybettiğimiz Çorum’un önemli simalarından merhum İsmail Özkahraman ile 26 Ağustos 2004 tarihinde, babam Hasan Tuluk ile gerçekleştirdiğimiz görüşmemizde, Velipaşa Hanı’nın günümüzde neredeyse tümüyle bozulmuş zemin kat düzeni hakkında önemli bilgiler edindik. Bu bilgiler metnin ilerleyen aşamalarında gerektiği yerde dile getirilecektir.

BANİSİ: VELİYYÜDDİN PAŞA (VELİ PAŞA) KİMDİR?

Yapının mevcut iki vakfiyesinden daha geç tarihli olanda (1885) hanın ismi Veliyyüddin Paşa Hanı olarak geçer. Bir grup arşiv belgesine göre hana ismini veren Veliyyüddin Paşa Çorum’un Şeyh Eyyüp Mahallesi sakinlerindendir. Babası, hanın inşa edildiği tarihlerde hayatta olmayan Hacı Hüseyin Ağa’dır.⁶ Hana ait 1866 tarihli ilk vakfiyede Paşa, ıstabl-ı *âmile* rütbe-i celilesini hâmilidir. Yani padişah sarayı ahırında görev yapmıştır.⁷ 1874 tarihli bir belgeye göre ise o yıla dek vekâleten yürüttüğü an-

laşılan Yozgat Mutasarrıflığına asaleten atanmıştır. 1883 tarihli (H. 27 Cemaziyelahir 1280) bir belgede ise Paşa’dan “Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Veliyyüddin Ağa” olarak bahsedilir. Saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti olan kapıcıbaşılık son yüzyıllarda olduğu gibi Velüyyiddin Paşa’ya da şehrin önde gelen âyan ailelerinden olması nedeniyle, rütbe veya paye olarak verilmiş olmalıdır.⁸ H. 29 Şevval 1314 tarihli bir belgeye göre 1897 yılında vefat etmiştir.

İSİMLENDİRME: NİÇİN VELİPAŞA HANI? NİÇİN ANADOLU OTELİ?

Halk arasında Velipaşa Hanı olarak bilinen yapı, arşiv belgelerinde banisine atıfla *Veliyyüddin Paşa Hanı* olarak geçer. Ancak şehri ziyaret eden elit misafirlerin anılarında han, otel kısmıyla, yani *Anadolu Oteli* olarak not düşülmüştür. Bu durum, hanın sınıfsal ayrım gösteren iki bölüm-den meydana geldiği ve sıradan halk

iki katlı han bölümünde geceyi geçirirken, seçkin konukların üç katlı otel bölümünde ağırlandığına ilişkin değerlendirmeyi de destekler. 1921 kışında (1 Şubat) Samsun’dan Ankara’ya yolculuk eden Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit Çorum’da Hotel Anatolia’da (Anadolu Oteli) konakladığından söz eder.⁹ 12 Mayıs

1921’de Ankara’da Mustafa Kemal’le görüşen Mısırlı yazar Prenses Kadriye Hüseyin’in de, Samsun’dan Ankara’ya olan yolculuğunda Çorum’da, Velipaşa Hanı’nın otel kısmında konakladığını “Mukaddes Ankara’dan

Mektuplar” kitabından öğreniyoruz. Yazar, kitabının “İkinci Mektub” başlıklı bölümünü “Anadolu Oteli”nde kaleme aldığını, bu bölümün başlığına not düşmüştür.¹⁰

TARİHLENDİRME SORUNU

Hanın kesin yapım tarihini belirten herhangi bir kitabe yoktur.¹¹ Ancak, ikincisi bir öncekine ek niteliğinde olan iki vakfiyesinden hanın inşa süreci ve tarihine ilişkin önemli ipuçları elde etmek mümkündür. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde H. 1283/ M. 1866 tarih ve 614 / 52–53–24 numaralarda kayıtlı söz konusu vakfiyelerine göre han, Çorum’un Şeyh Eyyüp Mahallesi’nde oturan Hacı Hasan Oğlu Veliyyüddin Ağa tarafından yaptırılmıştır.¹²

Vakfiyelerden ilki H. 2 Muharrem 1283 / M. 17 Mayıs 1866 tarihini taşımaktadır. İlk vakfiyedeki bu tarih söz konusu yapının muhtemel inşa tarihi gibi görünse de, vakfedilen mülk ve sınırları ile ilgili yapılan tanımlamadan bu vakfiyenin bugünkü han yapısı için düzenlenmediği anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu vakfiyede;

“...vakfın süduruna değin şiraen ve müstakillen yedimde malım ve

Resim 3. 2008 yılında *Velipaşa Hanı ve Anadolu Oteli* (Ö. İ. Tuluk arşivi)

mülküm olup medine-i mezbure sükununda vâki Bağçevan oğlu kahvehanesi denmekle meşhur bir tarafında Ak Mehmed oğlu el-Hac Osman Ağa’nın hâriciye havlusu ile ve bir taraftan Gerdek Osman ve Yakub Bey oğlu Hafız Osman Efendi menzilleri ve bir taraftan Karagözoğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebube-

⁶ H. 8 Rebiyülevvel 1291 (25 Nisan 1874) tarihli bir belgede Yozgat Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa’nın müteveffa babası *Hacı Hüseyin*’in azatlı cariyesi Şirin’den bahsedilir. Yine 29 Şevval 1314 (2 Nisan 1897) tarihli bir başka belge de Çorum’un Şeyh Eyüb Mahallesi’ndeki Defterdar Abdülkâki Paşa’nın yaptırdığı camii şerifi hatibi *elHac Hüseyin Ağa oğlu Veliyyüddin Paşa*’nın vefat etmesi üzerine yerine oğlu Hüseyin Esad Efendi’nin tayin edildiğine ilişkindir. Ancak Ilıca, söz konusu çalışmasının sonunda yer alan vakfiyeye ait transkripsiyonlarda Veliyyüddin’in babasının ismini *Hacı Hasan Ağa* olarak okumuştur. Bunun için bakınız: Ilıca, a.g.m., s. 527.

⁷ Özön, M. N. (1979) *Osmanlıca / Türkçe Sözlük*, İnkılâp ve Aka, İstanbul, s. 347.

⁸ Özcan, A. (2001) “Kapıcı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, s. 346.

⁹ Streit, C. K. (2011) *Bilinmeye Türkler*, yay. haz. H. W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 22, 24, 165.

¹⁰ Hüseyin, K. (1988) *Mukaddes Ankara’dan Mektuplar*, çev. C. N. S. Sılan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 7.

¹¹ Yapının Batı kanadında avluya bakan koridorun orta aksında, duvar yüzeyinde 1330 yılı okunmaktadır. Bu tarihin neyi ifade ettiği, bu bölümün ilerleyen aşamalarında ve çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümünde ayrıca tartışılmıştır.

¹² Ilıca, a.g.m., s. 530.

kir ve Bedestancı oğlu Köse Bersan’ın Mehmed dükkânları ve bir taraftan demircilerin kademhânesi ve bir tarafı tarîki âmm ile müntehi ve bir bab kahvehane ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab oda ve bir bab ahır ve bir miktar havluyu müştemil bir bab mülk kahve dükkânı ile diğer hizasında ve ittisalinde kâin altı bab mülk dükkânlarımı hasbeten lillahi’l âhâd ... ile vakf ve habs edüp şöyle şart ve ta’yin eyledim ki...” denilmektedir.¹³

Yani bugünkü dille: “...aynı şehrin çarşısında bulunan ortak veya kendime ait mal ve mülküm olan Bağçevan oğlu kahvehanesi denmekle meşhur bir tarafında Ak Mehmed’in Oğlu Hacı Osman Ağa’nın dış avlusu ile bir tarafında Gerdek Osman ve Yakup Bey Oğlu Hafız Osman Efendi’nin yerleri, diğer taraftan Karagöz Oğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebû Bekir ve Bedestancı Oğlu Köse Bersan’ın Mehmed’in dükkânları ve bir başka tarafı demircilerin helâsı, bir tarafı da umumî yol ile son bulan bir kahvehane, içinde küçük bir oda, bitişğinde üç ayrı oda, bir ahır ve bir miktar avlusu olan bir kahve dükkânı ile hizasında ve bitişğinde altı ayrı dükkânlarımı Allah rızası için ... vakfettim.”¹⁴

Burada vakfedilen mülkün biçimi konusunda bir değerlendirmeye girişmeden önce, Osmanlı konut ve barınma kültürüne ilişkin önemli bilgiler barındıran vakfiyeler, vakıf tahrir ve muhasebe defterleri, şer’iyye sicilleri gibi belgelerde geçen ve bir bölümü Velipaşa Hanı vakfiyesinde de karşımıza çıkan bazı kavramlar üzerinde durmakta yarar vardır.

Özellikle 19. yy. öncesi Osmanlı konutunu aydınlatmada önemli belgelerden sayılan bu defterlerde geçen hane, ev, menzil, beyt, zulle, hayat, cüneyne, gurfe, hücre gibi konut kültürüne ilişkin bazı kavramların taşıdıkları anlamlar çeşitli çalışmalarda yorumlanmıştır. Tanyeli, tahrir defterlerinde “ev, beyt ve hane” sözcüklerinin neredeyse istisnasız şekilde bugünkü dilde “oda” sözcüğüyle ifade edilen kavramı nitelediğini söylemektedir.¹⁵ Yazar, terminolojik düzeyde 16. ve 17. yüzyıl metinleri üzerinde yapılacak çalışmaların bir “kavramlar arkeolojisi”ne girişmeyi de zorunlu kıldığını, 18. yüzyıldan sonra ise konuta ilişkin her şeyin hala kullanmakta olduğumuz kavramlarla ve alışık olduğumuz bağlamlarda ortaya konduğunu, dolayısıyla 16. ve 17. yüzyıl belgelerinin aksine 18. yüzyıldan sonra oda, sofa vb. sözcüklerin bugünkü anlamlarında kullanıldığını söylemektedir. Madran ise

tahrir defterleri üzerinden yaptığı çalışmada, bu belgelerde kullanılan terminolojinin yüzyıllara göre değiştiğini, 15. yüzyılda “beyt” olarak anılan birimin 17.-18. yüzyılda “oda”, kimi durumlarda da “ev” sözcüğü ile ifade edildiğini; oda, ev, hane ile birlikte “mekân” anlamı da taşıdığını belirtmektedir.¹⁶

Buradan yola çıkarak söz konusu vakfiyede geçen ve yapının fiziki yapısının doğru yorumlanabilmesi için önemli bir mekânsal birim olan “oda” sözcüğünün, en genel yorumuyla -söz konusu vakfiyenin bir 19. yüzyıl belgesi olduğu düşünülürse- günümüzdeki anlamı nitelediğini söylemek olasıdır. Nitekim söz konusu vakfiyede geçen ifadeler, Tanyeli’nin belirttiği gibi “kapsamlı bir deşifre etme çabasına girişmeden” yararlanılabilecek kadar anlaşılırdır. “Fevkani” ve “tahtani” sözcükleri “üst kat” ve “alt kat” anlamlarını taşımakla birlikte dükkân, kahvehane, havlu gibi sözcükler ise yorum gerektirmeyecek biçimde bugünkü anlamlarıyla kullanılmıştır. Öte yandan “oda” sözcüğünün Madran’ın yorumuna bağlı kalınarak “mekân” anlamıyla kullanılmış olabileceğini düşünmek ise, en azından bu vakfiyede geçen ifadeler dikkate alındığında olası görünmemektedir.

Buna göre biçimi ve büyüklüğü söz konusu vakfiyede açıkça ifade edilen yapı, içinde küçük bir odası olan “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” ile birlikte bitişğinde üç oda, bir ahır, avlulu bir kahve dükkânı ve altı adet dükkândan ibarettir. Oysa Velipaşa Hanı günümüzde, en genel tanımlamayla orta avlu etrafındaki iki katlı kollara dizilmiş odalar ile üç katlı otel kısmından oluşmaktadır. Bu durumda söz konusu vakfiyede tanımlanan yapının bugünkü Velipaşa Hanı olmadığı, dolayısıyla vakfiyede belirtilen 1866 tarihinin bugünkü Velipaşa Hanı’nın yapım tarihini yansıtmadığı açıktır.

H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885 tarihli ikinci vakfiye ise vakfın mütevellisi Hammal Osman oğlu Ahmed Ağa’nın vefat etmesi nedeniyle yerine yeni bir müteveli tayin etmek ve eski vakıf malına yapılan ekleri tescil ettirmek için düzenlenmiştir. Yeni vakfiyede eski vakıf malına yapılan ekler şu şekilde tanımlanmıştır:

“...kendi yed-i meriyyetimde olup medine-i mezbûre sükûnunda Bağçevan Oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve hudûdu muahare-re-i mezkûre ile mahdûd bir bab kahvehane ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab

¹⁶ Madran, E. (1994) “Vakfiyelerde Sivil Mimarlık Örneklerine İlişkin Bilgiler”, *Kent, Planlama, Politika, Sanat – Tarık Okyay Anısına Yazılar*, der. İ. Tekeli, 423–435, Ankara, s. 424-430. Şer’iyye sicillerinde geçen konut terminolojisine yönelik kavramlara ilişkin değerlendirme ve yorumlar için şu çalışmaya da bakılabilir: Açık, T. (2010) “Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler”, *Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza* (Ed. Ö. İ. Tuluk & H. İ. Düzenli), Klasik, s. 215-235, İstanbul.

oda ve bir bab ahır ve bir mikdar havluyu müştemil bir bab kahvehane ile diğer hizası ve ittisalinde kâin altı bab dükkânı kadîm ve üzerine tezâyüd edilerek müceddeden bina ve inşa eylediğim fevkânî kırküş ve tahtânî onaltı ki cem’an ellidokuz bab oda ve bir bab kahvehane ve iki bab ahır ve on bab dükkân vu bir miktar havlu ve ikişer kanad iki sokak kapısını müştemil Veliyüddin Paşa Hanı demekle ma’ruf bir bab hanın bundan mukaddem ber vechi meşruh vakf eylediğim...”¹⁷

Bugünkü dille; “...adı geçen şehir çarşısında Bağçevan oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve sınırları yazılı belge ile belirtilen bir kahvehane ve içinde bir küçük oda ve bitişiğinde üç oda, bir ahır ve bir mikdar avlusu bulunan kahvehane ile diğer hizası ve bitişiğinde olan altı dükkân ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim üst katında kırküş, alt katında onaltı olmak üzere toplam ellidokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı bulunan Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen bir hanı bundan önce vakfeyletiğim sınırları belirtilen arsa üzerindeki evvelki binaya ilave edilen adı geçen han ki ... önceki vakfım gibi sonsuza kadar vakfettim.”¹⁸

¹⁷ Ilıca, a.g.m., s. 532.

¹⁸ Ilıca, a.g.m., s. 529.

Metinden de anlaşıldığı üzere vâkıf Veliyyüddin Paşa, “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” ile bitişiğindeki dükkânlara ek yaparak yapıyı “han”a dönüştürmüştür. Bugün ayakta bulunan Velipaşa Hanı muhtemelen sonradan ilaveler yapılan bu yapı olmalıdır. Ancak buna rağmen Han’ın inşa tarihinin bu ek vakfiyenin düzenleniş tarihi olduğunu iddia etmek doğru değildir. Çünkü söz konusu ikinci vakfiye, öncelikli olarak mevcut Bağçevanoğlu Kahvehanesi’ne yapılan büyük boyutlu ekle genişleyen mülkü tescil ettirmek için değil, vefat eden vakıf mütevellisi Hammal Osman oğlu Ahmed Ağa’nın yerine yeni bir mütevelli tayin etmek için düzenlenmiştir. Nitekim ikinci vakfiyedeki “...Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen...” ifadesinden bu yapının vakıf mütevellisinin ölümünden daha önce bitirildiği ve yapının Veliyyüddin Paşa Hanı ismiyle bir süredir kullanıldığı, dolaşısıyla ikinci vakfiyenin mütevellinin ölümünün ardından düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu da ikinci vakfiyede geçen Velipaşa Hanı’nın vakfiyenin düzenlendiği 1885’den önce, 1866 ile 1885 yılları arasında inşa ettirildiğini göstermektedir.

Ancak yapının Batı kanadında, avluya bakan koridorun orta aksında, duvar yüzeyindeki malakari madalyon (Resim 8) içerisine bir tarih düşülmüştür.

Buradaki H. 1330 / M. 1911–12 yılı¹⁹ özgün yapının tarihi olmadığına göre, bir onarım ya da bir yeniden inşa tarihi olabilir mi?

Her şeyden önce buna verilecek yanıt her ne olursa olsun, yanıtın meşruluğunun yapıya ilişkin farklı eksenlerde yapılacak değerlendirmelere bağlı olduğunu söylemek doğru olur.²⁰ Yapının geçirdiği bir yangınla kullanılmaz duruma geldiği ve aslına uygun olarak onarıldığı farklı kaynaklarda belirtilmesine karşın, gösterilen tarihler bunu doğrulamadığı gibi birbirleri arasında da tutarsızlık vardır. Bunlar arasında diğerlerine göre daha güvenilir olduğu düşünülebilecek Mustafa Tütüncü’nün hatıratında, Velipaşa Hanı’nın tümüyle yandığını belirttiği Çorum’daki büyük çarşı yangınının tarihi 1913 olarak verilmiştir.²¹ Bülent Çetinor ise kaynak belirtmediği çalışmasında yapının 1914’te tamamen yandığını ve 1915–16 yıllarında yeniden inşa edildiğini belirtmektedir.²²

Diğer kaynaklarda verilenler ise daha geç tarihlidir: Ali Ilıca, aynı aileden gelen Oğuz Velipaşaoğlu’ndan edindiği bilgiye göre hanın 1929 yılında çıkan bir yangınla büyük hasar gördüğünü, o yıllarda vakıf mütevellisi olan Şevket Velipaşa’nın “yangından etkilenmeyen kısımlara dokunulmadan”

hanı yeniden inşa ettirdiği bilgisini aktarmaktadır.²³ Çorum Haber Gazetesi’nde han ile ilgili verilen haberde ise, yine Oğuz Velipaşaoğlu’ndan aktarılan bilgi bu kez daha farklıdır.²⁴ Ona göre han “1920 yılında tamamen yanmış, Şevket Velipaşaoğlu bir iddia üzerine dedesi Veli Paşa’nın Vakfı’nı ihya için 1927 yılında aynısını tekrar yaptırmıştır.”

Aynı ağızdan edinilen çelişkili bu iki bilgi verilen her iki tarihe de şüpheli yaklaşmayı gerektirmektedir. Diğer taraftan 30 Temmuz 1947 tarihli Çorum Gazetesi’nde çıkan “Velipaşa han’ı yangın tehlikesi atlattı” başlıklı haber, daha geç tarihli bir başka onarımın kesin belgesidir.²⁵ Buna göre 27 Temmuz 1947 Pazar günü, saat 16.30’da “Velipaşa Han ve Otel-i’nin han kısmında, hanın garajında henüz belli olmıyan benzin alevlenmesi yüzünden çıkan yangın bütün gayretlere rağmen önlenememiş, bir otomobil yandıktan başka garajla hanın batı cephesi odaları altında...” zarara neden olmuştur.²⁶ Aynı gazetenin 24 Ağustos 1949 tarihli nüshasında ise Velipaşa Vakfı Mütevelliliği’nden verilen “Velipaşa hanının sökülmüş olan kapısının 31 Ağustos çarşamba günü buğday pazarında müzayede ile satılacağı ilan olunur” duyurusu, hanın söz konusu yangın sonrası onarımının 1949 yılı ortalarına kadar sür-

¹⁹ Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümüne bakılabilir.

²⁰ Buna ilişkin bir değerlendirme çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınmıştır. Bunun için “Özgün Biçim ve Kullanıma İlişkin Düşünceler” bölümüne bakılabilir.

²¹ Mustafa Tütüncü, hatıratını 1942 ve 1943 yıllarında kaleme almış, 1958 yılına kadar kısa günlükler tutmuş, aile tarihine ve kişilere ait bilgiler yanında günümüzden 100–110 yıl öncesi Çorum’una ait çeşitli bilgiler de vermiştir. Bunun için bakınız: Tütüncü, M. (2006) *Hatıra Deferimdir*, yay. haz. A. Ozulu, Çorum, s. 15.

²² Çetinor, a.g.m., s. 31. Verilen bu tarih sözlü bir bilgi olmalıdır. Bu tarihlerin birbirine çok yakın olması bu yıllardaki aynı yangından bahsedildiğini düşündürmektedir. Değişen yeniden inşa tarihleri ise, yapının inşaatının başladığı tarih ile bitiş tarihlerini vermiş olmalarıyla açıklanabilir.

²³ Ilıca, a.g.m., s. 518.

²⁴ Çorum Haber Gazetesi, 15.8.2000, s.4.

²⁵ Çorum Gazetesi, 30.7.1947, s. 2.

²⁶ Aynı gazetenin 24.12.1947 tarihli nüshasında çıkan “Tamirat İlanı” ile “...Velipaşa Hanı içindeki garaj ve han odalarında yangından mütevellit hasarın 5004 lira 99 kuruşluk onarma işi açık eksiltmeye...” konulmuş; eksiltme kâğıdı, onarma keşif ve şartnamesinin mütevellî vekili Rüşti Eren elinde olduğu belirtilmiş; ihalenin 8.1.1948, Çarşamba günü saat 14’de Vakıflar İdaresi’nde komisyon huzurunda yapılacağı duyurulmuştur. Yine Çorum Gazetesi’nin 14.1.1948 tarihli nüshasında ise söz konusu ihalenin 19.1.1948 pazartesi günü saat 14’e ertelendiği ilan edilmiştir.

RESTORASYON ÖNCESİ DURUMU

Önemli kervan yolları üzerinde, kervanların güvenle konaklamaları ve gereksinimlerini sağlamaları için 30–40 km. arayla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen vakıf yapıları olan kervan-sarayların kent içinde yer alanlarına “han” denilmektedir. Han ve kervan-saray sözcükleri kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmasına karşın, gerek mimari, gerekse işlevsel açıdan farklılıklar taşırlar. Hanlar daha çok kent içi konaklama yapıları olmakla birlikte, giderek bu işlevinden uzaklaşıp ticaret ve depolama yapılarına dönüşmüşlerdir.²⁸

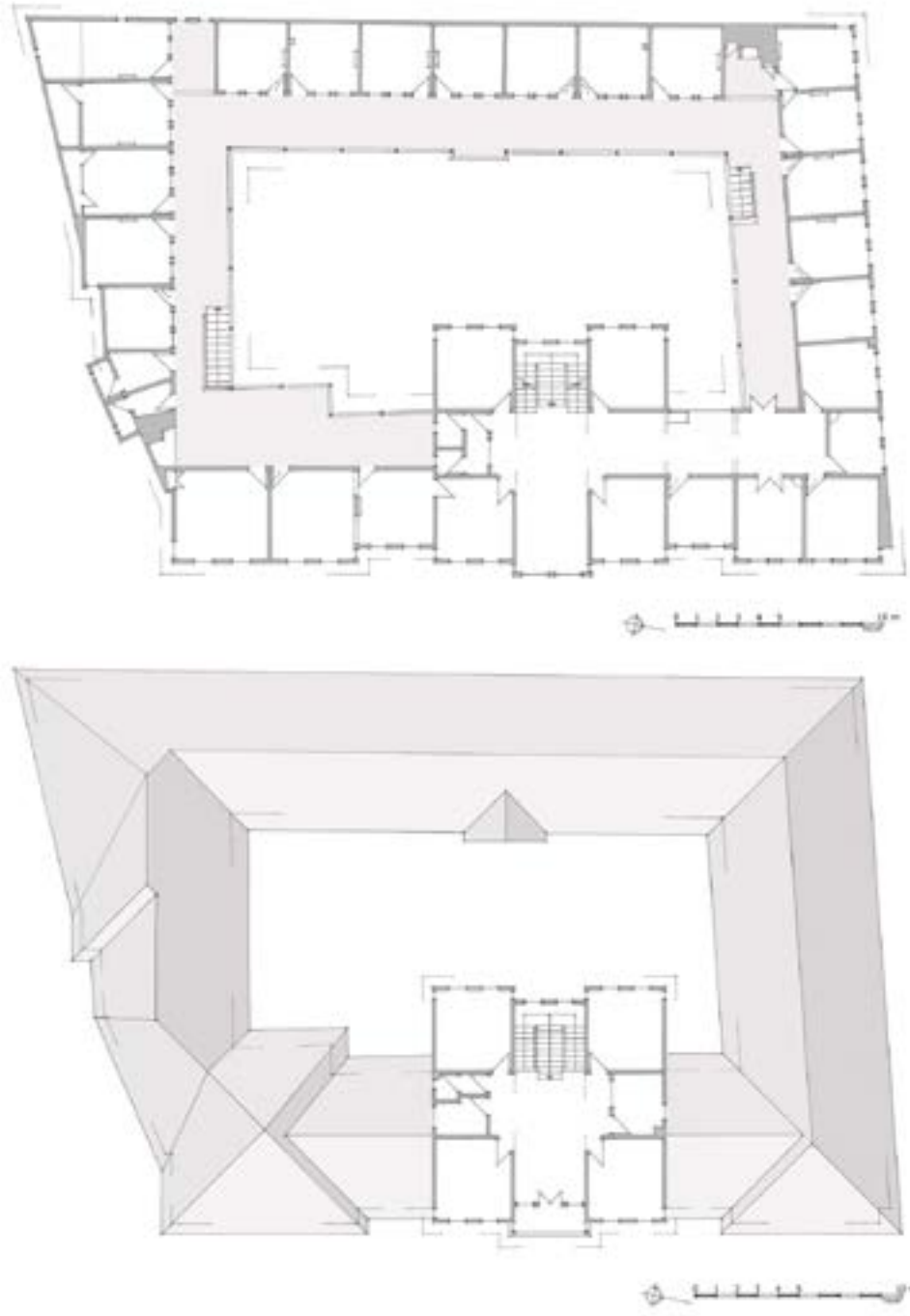
Velipaşa Hanı'nın, ortaya koyduğu plan şeması ile genel anlamda geç dönem bir Osmanlı şehir-içi hanı özelliği gösterdiği söylenebilir. Yapı kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli bir orta avlu ile üst katta bu avluyu çevreleyen ahşap dikmeli revaklara açılan odalardan oluşmuştur. Ancak yapıyı tipik geç dönem Osmanlı şehir-içi han şablonundan uzaklaştıran, doğu kanadı üzerinde yer alan üç katlı otel kısmıdır (Resim 3, 4).

Han günümüzde, tarihi Saat Kulesi'nin belirlediği kent merkezinde,

inşa edildiği ilk yıllarda olduğu gibi bugün de ticari faaliyet alanlarının ve önemli tarihi yapıların yoğunlaştığı bir bölgede yer almaktadır (Resim 5, 6). Kabaca dikdörtgen bir biçimlenme sergileyen yapı, batı ve güneyde komşu parsellerle, doğuda ise yolla sınırlıdır. Kuzey cephesinde ise, buradan geçen sokakla ilişkisini kesen, üçgen bir parsel üzerine dizilmiş tek katlı dükkânlar yer almaktadır (Resim 2).

Yapının asıl cephesi, han ve otel girişlerinin de yer aldığı, sokakla doğrudan ilişkili doğu cephesidir. Sokak yüzeyine yansıyan ritmik pencere boşlukları ve çıkmalar yapının iç mekân dağılımına ilişkin önemli ipuçları sergilerler. Özellikle bu cephe kurgusuyla Velipaşa Hanı, karakteristik Çorum evlerinden neredeyse ayırt edilmesi olanaksız bir görünüme sahiptir (Resim 3).

Restorasyon öncesi market olarak kullanılan yapının zemin katı özgün durumundan hiçbir iz barındırmamaktaydı. Bu katta orta avlu boşluğu tümüyle çelik konstrüksiyonlu bir çatıyla örtülerek kapalı mekâna dönüşürülmüş (Resim 7), zemin katı üst

Resim 4. *Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelı'nin 1. ve 2. kat plan rölöveleri (Eylül 2003) (Rölöve: Ö. İ. Tuluk)*

düğüne delil olarak gösterilebilir.²⁷ Sonuç olarak, tüm bu bilgiler dikkate alındığında Velipaşa Hanı'nın en ge-

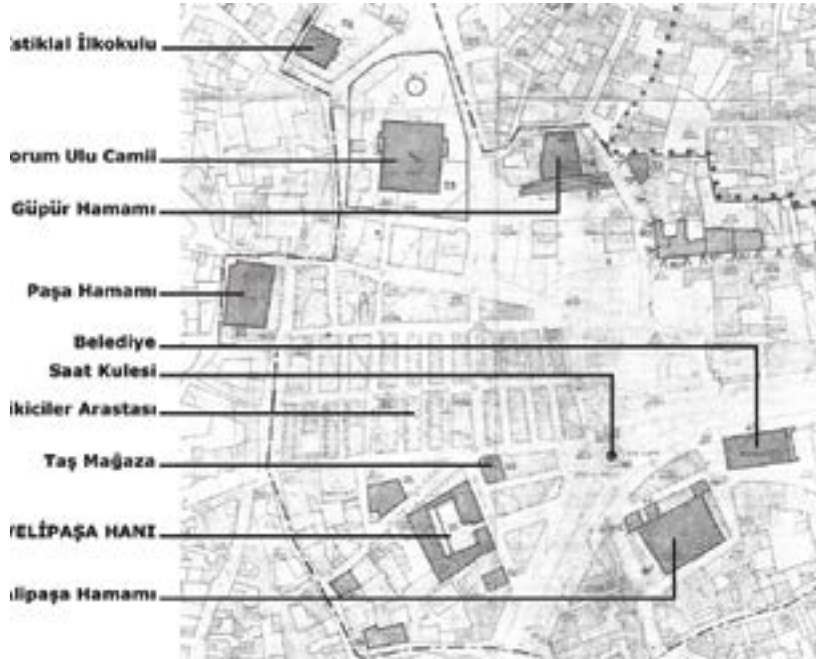
nel yorumuyla bir defadan fazla yan- gına maruz kaldığı ve yeniden inşa edildiği ya da onarıldığı söylenebilir.

²⁷ Çorum Gazetesi, 24.8.1949, s. 4.

²⁸ Yalçiner, G. (1997a) “Kervansaray” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, 998–1000, İstanbul, s. 998; Yalçiner, G. (1997b) “Han” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, 753–754, İstanbul, s. 753.

Resim 5. 2008 yılında
Velipaşa Hanı ve yakın
çevresi (Çorum Belediyesi
Kent Arşivi'nden)

Resim 6. Çorum Velipaşa
Hanı yakın çevre ilişkisi
(Çorum Belediyesi Kent
Arşivi'nden yeniden
işlenerek)

Resim 7. Han'ın restorasyon
öncesi (2008) çelik
strüktürlü çatıyla örtülmüş
orta avlu boşluğu (Ö. İ.
Tuluk arşivi)

kata bağlayan ahşap merdivenler ve mekân içerisinde yer alan ahşap direkler, yüzeyleri kaplanarak mekân içerisinde görünmeleri engellenmişti. Market girişi olarak da kullanılan han girişi yapının doğu kanadı yüzeyinden, üç kat yükselen otel kısmının güney bitişiğindendi. Girişin her iki yanında, sokakla doğrudan ilişkilendirilmiş dükkânlar sıralanmıştı.

Yapının zemin katta tek cephesi doğuya, üst katta ise doğu ve batıya bakmaktadır. Batısında ise yapı zemin kat seviyesinde yan parsel doğru bir miktar genişletilmiş durumdadır (Resim 5).

Marketin erzak deposu olarak kullanılan hanın üst katı ise fiziki yıpranmalara karşı neredeyse tümüyle özgün düzenini korumaktaydı. Bu kat, odaların avluyu dört yönde saran revaklara açılmasıyla oluşturulmuştur. Üç kat yükselen otel kitlesiyle birlikte hanın Kuzeydoğu köşesi, mekân kullanımı açısından yapının diğer bölümlerinden bir kapıyla ayrılmıştır. Orta avluyu dört yönde saran revakın kuzey ve güney kanatları üzerinde zemin katla ilişkiyi sağlayan birer ahşap merdiven yer alır. Kuzey revakın batı duvarıyla bulunduğu yerde ise bir ocak hala görülebilmektedir.

Yazılı kaynaklarda “Anadolu Otelı” olarak geçen, hanın doğu kanadı üzerindeki üç katlı kitlenin giriş katında günümüzde (2008) dükkânlar vardır. Özgün biçimini koruyan birinci ve ikinci kat plan kurgusuna göre bu kitle, doğu-batı eksenı üzerinde yer alan orta sofanın her iki yanına yerleştirilmiş odalardan oluşmaktadır. Sofanın batı ucunda çift kollu ahşap bir merdiven, bu kitlenin son katında, orta sofanın doğu ucunda ise bir balkon yer almaktadır.

Yapıyı sıra dışı bir görünüme sokan bu bölüm bir kenara bırakılırsa, Velipaşa Hanı’nın sergilediği, özellikle orta avlu boşluğunu üst katta saran revaklı plan şeması ve bu şemanın parsel sınırlarıyla kurduğu biçimsel ilişki, 18.

yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen İzmir Mirkelamoğlu Hanı ile benzer nitelikler taşır.²⁹ Her iki han da zemin katta girişin her iki yanına sıralanan dükkânlarla sokağa açılmışlardır. Ankara’daki Çukur Han ise, plan şeması yanında ahşap karkas sistemli yapım tekniği ve bölgenin yerel konut dokusunu çağrıştıran kitle kurgusuyla da Velipaşa Hanı’na İzmir’deki çağdaşından daha yakın duran bir görünüm sergiler. Ancak buna karşın Velipaşa Hanı’nda dikkati çeken özenli kitle ve cephe kurgusu Çukur Han’da yoktur. Katı simetrik bir düzenle kurgulanmış kademeli çıkmalar, ritmik pencere sıraları, bağdadi saçaklar ve malakari bezemeler, üç katlı otel kısmının da katkısıyla Velipaşa Hanı’nı çok daha anıtsal bir kitleye dönüştürür.

Resim 8. Hanın avluya bakan batı koridor duvarı üzerinde malakari bezeme (Ö. İ. Tuluk arşivi)

²⁹ Ersoy, B. (1991) İzmir Hanları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 49, Ankara, s. 30-35.

RESTİTÜSYON: HANIN ÖZGÜN DURUMU ÜZERİNE

Han, zemin kat düzeyinde neredeyse tümüyle özgün biçimini yitirmiştir. Günümüzde (2008) burada, üst kata çıkan iki ahşap merdiven ile han girişi dışında zemin katın orijinal biçim ve kullanımına ilişkin hiçbir iz mevcut değildir. Bu kattaki ahşap dikme, duvar, tavan, döşeme ve avlu boşluğu gibi özgün mimari elamanların, 1980’li yıllarda sebze ve balık haline dönüştürülürken ve özellikle de son 10 yıl içerisinde gerçekleştirilen dekorasyon amaçlı yüzey kaplamaları (asma tavan, kartonpiyer kaplama vb. uygulamalar) ile kapandığı görülmüştür.

Resim 9. 1940’lı yıllarda Velipaşa Hanı’nın orta avlusu (Çorum Belediyesi Kent Arşivi’nden)

da yapının muhtemel biçimini ortaya koymada oldukça önemlidir. Bunun yanında İsmail Özkahraman, Cavit Samsunlu ile Oğuz Velipaşaoğlu gibi yapının farklı kullanım yıllarına tanıklık etmiş kişilerin sözlü anlatıları da dikkate değerdir.³⁰

Çetinor hanın 1949’daki durumunu anlattığı söz konusu çalışmasında, ön cepheye sıralanmış dükkânlar arasındaki üç metre genişliğinde, çift kanatlı demir kapılı girişten taş kaplı avluya girildiğinden; girişin karşısındaki ahşap kolonlu yedi aksın, atların, arabalarının barınağı olduğundan; girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı helâ ve depolar yanında geniş bir kahvehanesi bulunduğundan bahsetmektedir.³¹ Yazar, o yıllarda hanın orta avlusuna atların ve arabalarının yanında zaman zaman özel arabaların da bırakıldığına şahit olmuştur. Ayrıca avlunun bir köşesinden de çevre kasabalara, köylere minibüslerin, yanları yağlı boya resimlerle süslü tahta karoserli, köşeli hatlı küçük otobüslerin hareket ettiğini söylemektedir.

Cavit Samsunlu, babası Hüseyin Samsunlu’nun Velipaşa Hanı’nı 1939 yılında kiralayarak işlettiğinden³², aynı zamanda ahırını yıkarak garaj haline getirdiğinden ve 30’ar kişilik iki

otobüsle yolcu taşımacılığı ve yedi kamyonla da nakliyecilik yaptığından bahsetmektedir.³³ 1940’lı yıllarda çekilmiş, hanın iç mekânını gösterir elimizdeki tek fotoğraf, yapının bir süre otogar olarak da kullanıldığı bu yıllara aittir (Resim 9).³⁴ Fotoğrafta, orta avlunun Batı kanadındaki altı ahşap direkli sundurmanın -Çetinor’un bahsettiği gibi- otobüslerin yanında binek otomobillerine de barınak olduğu görülmektedir. Ancak at ve arabalarının bu yıllarda önemini ya da yaygınlığını kaybetmeye başladığı anlaşılmaktadır. Ilıca, bu yıllarda ücret karşılığı kiralanın üst kattaki odalardan bir tanesinin bekleme salonu gibi kullanıldığını, hareket saati gelece kadar yolcuların bu odada bekletildiklerini söylemektedir.³⁵

Çetinor’un 1982 yılında çektiği fotoğraflar, hanın aradan geçen 34 yılda -fiziki yıpranma bir yana- mevcut biçiminden hemen hemen hiçbir şey kaybetmediğini ortaya koymaktadır. Yapı bu yıllarda boştur, muhtemelen depo olarak kullanılmaktadır ve henüz tadilat gerektirecek herhangi bir işleve de sahip değildir.³⁶ Çetinor’un 1949’da altının yazıhane olarak kullanıldığını söylediği otel kısmı da (Anadolu Otelı) muhtemel özgün biçimini neredeyse tümüyle korumaktadır (Resim 10).

İsmail Özkahraman, otelin handan bağımsız, sokak cephesinden bir girişinin olduğunu, bu girişin üç katlı bölümün orta aksı üzerinde yer alan ve günümüzde (2008) dükkân olarak kullanılan yerde olması gerektiğini söylemektedir. Ona göre otelin yok olan ahşap kapısı bu bölümün üst katındaki balkon kapısına çok benzemekteydi. Ayrıca hanın sokağa bakan zemin katında, otel girişinin sağında, günümüzde de (2008) dükkânların bulunduğu yerlerde hayvanlar için yem, saman, arpa satan dükkânlar sıralanmaktaydı.³⁷

Çetinor’un han girişinin solunda yer aldığını söylediği kahvehane, Özkahraman’a göre de aynı yerdeydi ve sokağa açılan bir kapısı vardı. Çetinor, handa kalanlar ile çarşı esnafının uğrak yeri olan ve sabahın erken saatlerinden, gece yarısına kadar devamlı geleni gideni olan üç yanı kapalı bu kahvehanenin sedirlerle çevrili olduğunu, hasır sandalyelerde oturulduğunu ve geniş bir ocağının bulunduğu söylemektedir.³⁸

Özkahraman, zemin katta, girişin solunda -üst kattaki han odaları dışında- bir başka yataktanenin varlığından da bahsetmektedir. Ona göre burada, diğer odalardan farklı olarak insanlar peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza,

hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebilmekteydiler. Üst kattaki yataklı-yorganlı han odalarının ücreti 5 kuruşsa, konfordan tamamen uzak bu yatakhane konaklamanın bedeli 1 kuruştur.³⁹ Yaz aylarında yataklar tümüyle dolduğunda hanın avlusuna ve geniş odalara yer yatağı da serilmekteydi.⁴⁰ Özkahraman ayrıca, avlunun kuzey kenarında hiç kesilmeyen oluklu bir çeşmenin bulunduğunu, neredeyse tüm arasta esnafının o yıllarda su ve tuvalet ihtiyacını buradan karşıladığını da söylemektedir.⁴¹

Velipaşa Hanı’na ait H. 1303 tarihli ek vakfiyede geçen “...Bahçevan oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve sınırları yazılı belge ile belirtilen bir kahvehane ve içinde bir küçük oda ve bitişğinde üç oda, bir ahır ve bir miktar avlusu bulunan kahvehane ile diğer hizası ve bitişğinde olan altı dükkân ve bunların üzerine ilave ederek yenisinden inşa ettiğim üst katında kırk üç, alt katında on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı bulunan Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen bir hanı bundan önce vakfeyletiğim sınırları belirtilen arsa üzerindeki evvelki binaya ilave edilen adı geçen han ki...” ifadesi hanın özgün fiziki yapısını genel hatlarıyla ortaya koy-

³⁷ İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman, hanın çevresinde o yıllarda toplam 11 dükkânın olduğunu söylemektedir.

³⁸ Çetinor, a.g.m., s. 30.

³⁹ İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman bu rakamları Han’ın odaları arasındaki konfor ve buna bağlı fiyat farkını örneklemek için vermiştir. Bu yıllarda Velipaşa Han’ında konaklama ücretleri konusunda daha kesin bilgiyi Cavit Samsunlu verir. Samsunlu, o yıllarda Han’ın otel kısmında bir gecelik oda ücretinin 15 kuruş, han kısmında 10 kuruş olduğunu, garaja bırakılan hayvanlar ve arabalar için ise 5 kuruş alındığını söyler. Ayrıca, Velipaşa Han’ının işletmesini yaptıkları yıllarda Çorum’da başka hanların da olduğunu, ancak buralarda daha çok köyden gelip gününbirlik işini halledemeyen köylülerin kaldığını ve gecelik konaklama ücretlerinin ise 1 kuruş olduğunu belirtir. Bunun için bakınız: Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4, 11. Burada Velipaşa Han odaları arasındaki müşteri profili ve konfora bağlı ücret farkı ile o yıllarda Çorum’daki diğer hanlarla Velipaşa Hanı arasındaki önem derecesinin konaklama ücretleri üzerinden okunabilmesi ilginçtir.

⁴⁰ Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 11.

⁴¹ İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Bu çeşmeye ilişkin yeni bir bulgu ve değerlendirmeye ilişkin çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümüne bakılabilir.

Resim 10. Han'ın orta avlu boşluğu ile otel kısmının 1982 yılındaki durumu (B. Çetinor'dan)

maktadır. Ancak burada tanımlanan mülkün bugünkü Velipaşa Han'ını ne kadar yansıtıp yansıtmadığı sorusu bir yana, eski mülke yapılan ekler için kullanılan "...ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim..." ifadesi daha önemli bir soruyu akla getirmektedir. Buna göre, bu ifade ilk vakfiyede belirtilen mülkün fiziki yapısı bozulmadan yanına yapılan bir eklemeyi ifade ediyor olabilir mi? Ya da bir başka deyişle günümüzdeki (2008) Velipaşa Hanı eski "Bahçevanoğlu Kahvehanesi" yıkılmadan yanına (ya da üzerine) inşa edilmiş olabilir mi? Yoksa önceki mülk için düzenlenmiş vakıfnamenin sürekliliğini sağlamak için böyle bir ifade kullanılmış olabilir mi?

En genel anlamda 19. yüzyılın sonunda Çorum civarında yaygın olarak uygulandığını bildiğimiz ahşap karkas sistemli bir yapım tekniği dikkate alındığında, mevcut bir yapının üzerine, eski yapının mevcut fiziki yapısı korunarak ek yapılması -küçük müdahaleler dışında- pratik olarak mümkün görünmemektedir. Bütün yapım güçlükleri zorlanarak böyle bir müdahale gerçekleştirilmiş olsa dahi yapılan eklerin -büyük bir olasılıkla- yapı üzerinden ayırt edilebilmesi gerekir. Kaldı ki, günümüzdeki (2008) fiziki yapısı dikkate alındığında Velipaşa Hanı'nın plan şeması bir yana sokak yüzeyine yansıyan cephe kompozisyonunda böylesi konstrüktif bir ekin izlerine rastlanmadığı gibi aksine son derce özgün, iyi planlanmış bütüncül

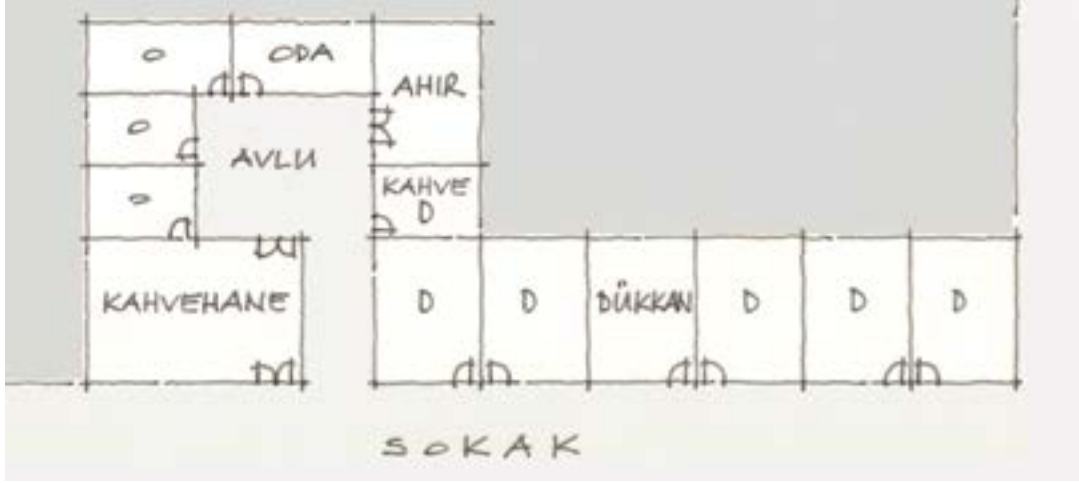
bir cephe kompozisyonu da sergiler. Öte yandan söz konusu ifadeden yola çıkarak, ilk vakfiyede belirtilen mülkün fiziki yapısı bozulmadan "üzerine" bugünkü (2008) Velipaşa Hanı'nın inşa edildiğini düşünmek, ilk vakfiyede belirtilen bir kahvehane ile bitişiğinde üç oda, bir ahır, altı adet dükkân ile "bir miktar avlu"nun, kendi özgün mekânsal dizilimleri ile korunmuş olmalarını gerektirir. Oysa günümüze (2008) ulaştığı biçimiyle Velipaşa Hanı'nın plan şeması da, genel kompozisyona ters düşen, "ek" olarak yorumlanabilecek sıra dışı bir uygulamanın izlerini taşımamaktadır. Yapı küçük müdahaleler dışında tüm detaylarında baştan planlanmış ve gerçekleştirilmiş bir inşaat sürecini sergiler.

Ancak öte yandan, "Bahçevanoğlu Kahvesi" olarak tanımlanan mülk ile bunun üzerine eklemlendiği bugünkü (2008) Velipaşa Hanı'nın sokakla ilişkili parsel düzeni ve sınırları dikkate alındığında, mülk içerisinde adı geçen dükkânların sokak üzerine sıralandıkları, mülke ismini veren kahvehanenin sokağa cephesi olduğu ve buna bitişik olan odalar ile ahırın ise "bir parça avlu" etrafına dizildikleri düşünülebilir (Resim 11). Dolayısıyla "üzerine ilave" yapılan Bağçevanoğlu Kahvehanesi'nin söz konusu mekânlarla birlikte oluştur-

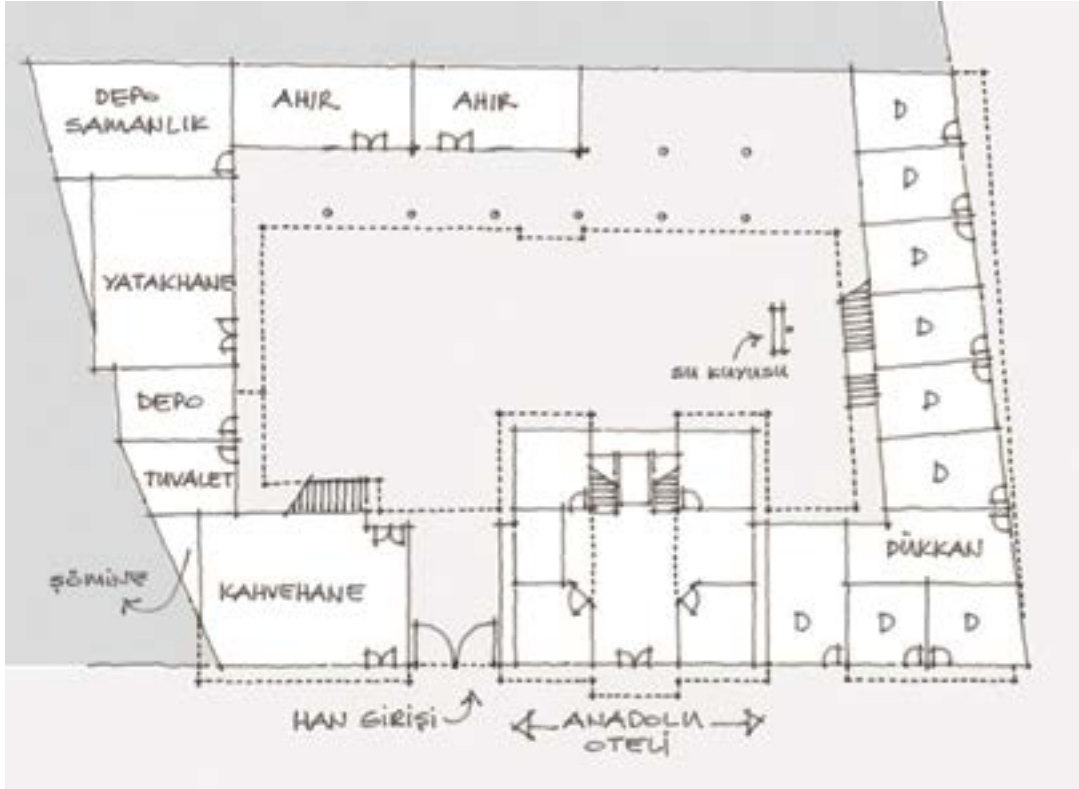
duğu muhtemel mekânsal dizilim şeması ile aynı birimlerin yer aldığını bildiğimiz bugünkü (2008) Velipaşa Hanı'nın zemin kat düzeyindeki mekân dizilimleri şaşırtıcı biçimde örtüşmektedir (Resim 12). Bu durumda ek vakfiyede geçen "...ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim..." ifadesi daha fazla anlam kazanmaktadır: Buna göre Veliyyüddin Paşa, Velipaşa Hanı'nı yaptırırken eski Bağçevanoğlu Kahvehanesi'ni yıktırmış, yeni kahvehane ile dükkânların konumu ve dizilişini koruyarak yeniden inşa ettirmiştir. Dolayısıyla yeni yapı, zemin kat düzeyindeki görünümünü -en azından dizilimini- neredeyse tümüyle koruması nedeniyle bu şekilde ifade edilmiştir.

Ek vakfiyede "Veliyyüddin Paşa Hanı denmekle bilinen" yapı, "üst katında kırk üç, alt katında on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı"ndan oluşmaktadır. Burada verilen birimler ile sayılarının, oda adetleri dışında Velipaşa Hanı'nın özgün mekân elemanlarını tümüyle yansıttığı söylenebilir. Orijinal durumunda varlığından haberdar olduğumuz kahvehanenin yerinde günümüzde (2008) dükkânlar vardır. İki ahır ise hanın garaj olarak kullanıldığı yıllarda yıkılmıştır. Vakfiyede belirtilen on dükk-

Resim 11. İlk vakıf kaydına göre “Bağçevanoğlu Kahvehanesi”nin muhtemel plan şeması (Şema: Ö. İ. Tuluk)

Resim 12. Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelı'nin muhtemel özgün zemin kat planı (Restitüsyon: Ö. İ. Tuluk)

kân ise, köşk bölümünün bitişiğinden başlayarak doğu cephesinde üç, kuzey cephesinde ise yedi adet olmak üzere hanın komşu olduğu iki sokak yüzeyine sıralanıyor olmalıdır. Bugün ise (2008) hanın doğu cephesi üzerinde sekiz dükkân vardır. Kuzey cephesi önüne ise sonradan dükkânlar eklenmiştir. “İkişer kanad iki sokak kapısı” ifadesi ise biri han, öteki ise “Anadolu Otelı”nin günümüzde (2008) yerinde dükkân bulunan çift kanatlı giriş kapısını ifade ediyor olmalıdır.

Vakfiyede belirtildiğinin aksine günümüzde (2008) hanın üst katında kırk üç değil -köşk bölümünün üçüncü katındaki odalar da dâhil edilirse- toplam otuz beş oda vardı.⁴² Ancak güney merdiveninin ara sahanlığında yer alan basık tavanlı küçük oda ile tuvalet ve banyo için ayrılmış mekânların da birer oda olarak kabul edilmiş olabileceği düşünülürse sayı kırk ikiyi bulur. Alt katında olduğu belirtilen odalar ise daha önce bahsi geçen tadilatlarla ortadan kalkmış olmalıdır. Bu kattaki odalardan doğu ve kuzey yöne bakanlar dış cephelere, batı ve güney yönde bitişik parsellere bakanlar ise koridora açılan pencerelerden aydınlanırlar. Yaklaşık aynı büyüklükteki odaların hemen tamamında soba için bacalar ile lambalıklar standarttır. Yine her odada, duvar yüzeylerini dolaşan ahşap kuşaklar üzerinde me-

tal tel askılar dikkat çekicidir. Ancak Cavit Samsunlu’nun söylediğinin aksine her odasında tuvalet ve banyo olmadığı gibi, sonradan kaldırılmış olabileceği düşünülse dahi, böyle bir düzenlemeyi olanaklı kılacak esnek bir planlama da söz konusu değildir.⁴³ Bu katta, ikiye ayrılarak günümüzde de (2008) aynı işlevini sürdüren bir tuvalet ile kuzey koridorun batı ucunda bir ocak; arkasında, odunluk olduğu anlaşılan küçük bir oda ile hemen yanı başından çatı arasına çıkan kapaklı bir merdiven vardır. Ilıca, konumu nedeniyle handa kalanların bu ocaktan aldıkları ateşle kendi odalarındaki sobaları yaktıklarını belirtmektedir.⁴⁴

Orta avluyu çepeçevre saran bir revakla buraya açılan odalardan oluşan Han’ın üst katı ise neredeyse tümüyle özgün biçimini korumuştur. Mevcut parsel sınırlarını kullanarak kuzey-güney ekseninde yaklaşık dikdörtgen bir çerçeve oluşturan yapının doğu kanadı üzerine oturtulmuş köşk kısmı, -hanın iki katlı diğer bölümlerinin aksine- üç katlı kitlesi ve kendi içerisinde farklı bir şema oluşturan plan kurgusuyla yapıya marjinal bir nitelik katan en önemli unsur görünümündedir. Zamanla “Anadolu Otelı” olarak da anılacak bu bölüm, -her üç katta da- batı ucunda çift kollu bir merdivenin yer aldığı bir orta sofa

⁴² Çetinor da üst kattaki oda sayısını 35 olarak verir. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 29.

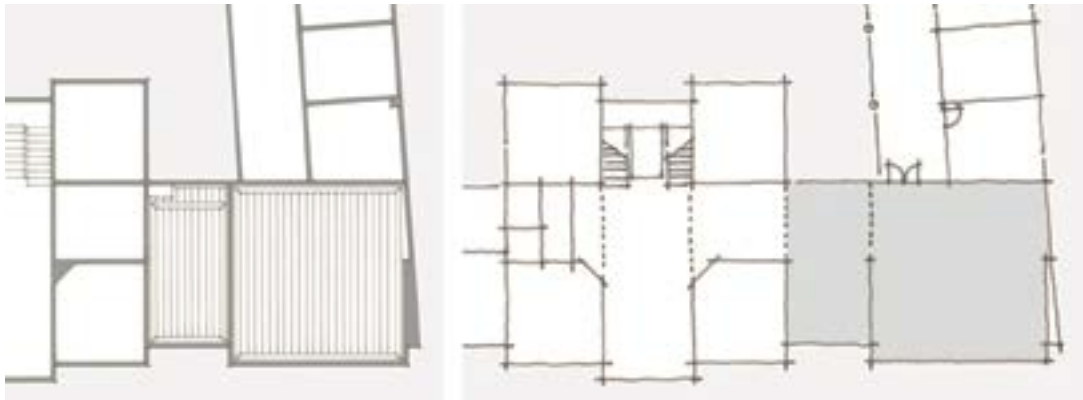
⁴³ Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 11.

⁴⁴ Ilıca, a.g.m., s. 520.

ile dört köşesine yerleştirilmiş odalardan oluşur. Bu bölüm bu biçimiyle geleneksel bir Çorum evinden hiç de farklı bir görünüm sergilemez. Aksine yapıyı, ortaya koyduğu plan şeması yanında cephe kurgusu ve detayları ile geleneksel bir erken 20. yüzyıl Çorum evi ya da konağından ayırmak neredeyse imkânsızdır. Dahası, plan şemasından, tavan biçimine; pencere oran ve kompozisyonundan, çift kollu merdiven kullanımına; alçı bezemelelerinden, süslü ahşap giriş kapılarına kadar geleneksel Çorum evlerine olan bu sadakat, yapının kuzeydoğu köşesindeki mevcut dört odanın sonradan oluşturulduğuna ilişkin güçlü izlerin okunabilmesine de olanak sağlar. Buna göre:

1. Üç katlı köşk kısmıyla doğrudan ilişkili bu bölümün revaklı han odalarından çift kanatlı bir kapıyla ayrılmasından otel kısmının işlevsel bir uzantısı olduğunu anladığımız ve ge-

niş bir koridorun Batı kanadı ile kuzey ucu üzerine dizilmiş dört odadan oluşan bu bölümün özgün biçimini yansıtmadığı, başta ahşap tavan düzeninden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Geleneksel Çorum evlerinde de sıkça rastladığımız, her oda ya da birimin tavan biçim ve kompozisyonunun kendi çeperi içerisinde kurgulandığı standart uygulamaya bu dört oda ve koridorda rastlanmaz. Bir başka deyişle bu dört oda ile koridorun tavan düzeni, daha geniş bir tavan yüzeyinin parçası görünümündedir. Bu odaların, bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş ve doğu-batı yönünde dizilmiş çıtalar ile alçı silmelerden oluşan tavan kompozisyonu, odaların bazı duvarlarıyla kesintiye uğrar. Buna göre, izlerini takip edebildiğimiz tavan kompozisyonu dikkate alındığında bu bölümün, kuzeydeki kare ve daha geniş, bitişiğindeki dikdörtgen ve daha dar olmak üzere sadece iki birimden oluştuğu anlaşılmaktadır (Resim 13).

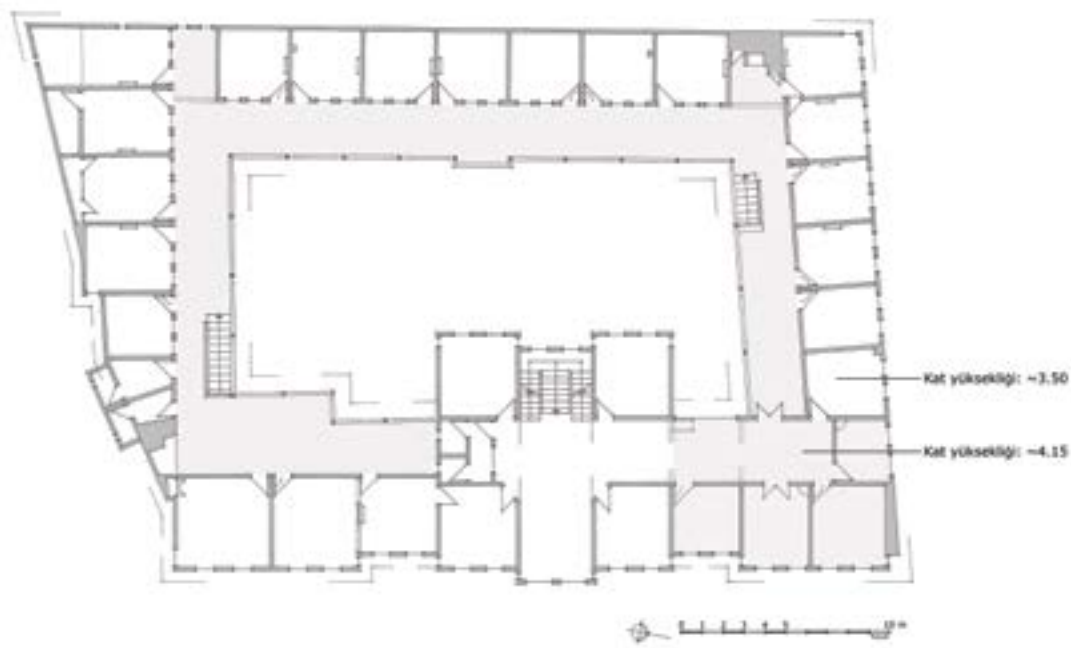

Resim 13. Han'ın kuzeydoğu köşesindeki bölümün özgün tavan ve mekân biçimi (Restitüsyon: Ö. İ. Tuluk)

2. Öte yandan Han'ın oda ve revak yükseklikleriyle geleneksel Çorum evlerinin oda ve sofa yüksekliklerinin şaşırtıcı biçimde aynı değeri vermesi, yukarıda altı çizilen Çorum evlerine olan sadakatin ancak bir başka boyutu olarak açıklanabilir. Buna göre geleneksel Çorum evlerinin hemen her odası için neredeyse standart olan yaklaşık 3.50 m.lik yükseklik, han odaları için de geçerlidir. Hanın revaklı koridorundaki 4.15 m.lik yükseklik ise Çorum evlerinin üst kat sofa yüksekliğiyle eşdeğerdedir. Aynı yükseklik değerinin hanın köşk kısmının üst kat sofasında da görülmesi, güçlü biçimsel paralellikler sergileyen geleneksel Çorum evleri dikkate alındığında şaşırtıcı değildir. Ancak asıl ilginç olan, özgün durumunun günümüzdeki (2008) biçimini yansıttığı konusunda şüphelerimiz olan hanın kuzeydoğu köşesindeki bölümde görülen 4.15 m.lik kat yüksekliğidir. Geleneksel evlerde sofa, Velipaşa Hanı'nda ise koridor gibi ortak kullanım alanlarında uygulanan bu kat yüksekliği değerinin hanın bu bölümünde de görülmesi, günümüzde kişisel kullanım alanlarının yani odaların sırandığı birimlerin aksine bu bölümün ortak kullanıma yönelik bir işlev için planlanmış olabileceğini düşündürmektedir (Resim 14).

3. Genel bir uygulama olarak geleneksel Çorum evlerinde pencere dizileri ile küçük çıkmalar yapının cephe kompozisyonunu oluşturur. Cepheye yansıyan bu pencereler, her odanın iç duvar yüzeyi dikkate alınarak eşit aralıklarla ve simetrik bir düzen içerisinde yerleştirilirler. Bunun anlamı, cephe kompozisyonunun önemli bir ögesi olan pencere diziliminin dış cephe yüzeyinin bütüncül boyutları değil odaların kendi iç duvar yüzeyleri dikkate alınarak yerleştirilmesidir. Geleneksel Çorum evleri için neredeyse değişmez olan bu kural, oda dizilimlerinin yapının dış cephe kurgusundan rahatlıkla okunmasına da olanak sağlar.

Velipaşa Hanı'nın tüm odaları için de sıkı sıkıya uygulanmış bu kural, yapının kuzeydoğu köşesindeki bölümün özgün mekân kullanımını yansıtmadığı savını destekleyen ipuçlarını ortaya koyar. Nitekim doğuya bakan yüzeyinde simetrik bir cephe kompozisyonu gösteren yapının güneydoğu köşesindeki oda pencereleri iç duvar yüzeyinde simetrik bir dizilim sergilerken, -günümüzdeki (2008) biçimiyle- kuzeydoğu köşesindeki iki odada ise asimetriktir. Bu iki odaya açılan toplam dört pencerenin yapının cephesine eşit aralıklarla yansımaları, bu mekânın aslında tek bir oda olarak planlandığını kesin olarak ortaya koymaktadır.

Resim 14. Han'ın 3.50 m. ile 4.15 m. arasında değişen kat yükseklerinin mekânsal dağılımı (Çizim: Ö. İ. Tuluk)

4. Hemen her odanın duvar yüzeylerini dolaşan ahşap kuşakların, yüzeylerinde bunların görülmediği bazı duvarlarla kesintiye uğraması da, bu duvarların sonradan eklendiklerine delil olarak gösterilebilir.

Özetlemek gerekirse, yukarıda yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, hanın otel kısmının işlevsel bir uzantısı olduğunu anladığımız kuzeydoğu köşedeki bölümün, bugünkü (2008) görünümünün aksine sadece iki bölümden oluştuğu kesin olarak söylenebilir. Ancak kesin olmayan, bu iki birimin birbirlerinden duvarlarla ayrılıp bağımsız iki mekân gibi kullanılıp kullanılmadığı ve her iki durumda da nasıl bir işlevi karşı-

ladıkları sorularına verilecek yanıtlardır. Ancak yine de, -köşk kısmının bitişiğinde yer alan küçük bölüm değil ama- köşedeki geniş mekânın otel sakinlerinin toplu olarak kullandıkları bir salon işlevi görmüş olabileceği yorumu yapılabilir.

Öte yandan burada, küçük bir oda ya açılan çift kanatlı gösterişli ahşap kapı ise, İsmail Özkahraman'ın üst kat balkon kapısına benzediğini söylediği, otelin -sonradan dükkâna dönüştürülerek iptal edilen- giriş kapısı olmalıdır. Eğer bu tahmin doğru kabul edilirse, bu, yoğun bir ticaret alanı içerisinde kalan Han'ın dükkân elde etme uğruna, hanın içinden de olsa alternatif bir başka girişi de

zaten var olan otel girişinin kaldırılmasında bir sakınca görülmediği anlamına gelebilir. Dolayısıyla anısal denebilecek bu kapının yerinden sökülerek takıldığı üst kattaki bu küçük odanın, muhtemelen idare ofisi olarak kullanılan ve her iki yanındaki odaların zemin katın giriş boşluğu ile birlikte dükkâna dönüştürülmesi nedeniyle, aynı amaç için kullanılmış olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan, özgün kapı boşluğunun -hanın diğer odalarında olduğu gibi- revaklı koridora açıldığını duvar yüzeyindeki izlerden anladığımız kuzey koridorun doğusundaki son odanın, Han'ın kuzeydoğu bölümüyle sonradan açılan bir kapıyla ilişkilendirilmesi ise Han'ın daha yüksek ücretli ve belki de yetersiz görülen otel kısmının oda sayısını artırmaya yönelik olmalıdır.

Bu noktada dile getirilmesi gereken son ve oldukça önemli bir başka konu ise, ek vakfiyede geçenle, -yukarıda yapılan değerlendirmelerle ortaya konulan- günümüzdeki (2008) yapının özgün durumundaki birbirini tutmayan üst kat oda sayılarıdır. Buna göre, ek vakfiyede 43 olarak belirtilen üst kat oda sayısı bugünkü (2008) yapının özgün durumu dikkate alındığında en fazla 39 olabilir. Bu durumda şu soruya verilecek yanıt, günümüzdeki (2008) yapının geçirdiği muhtemel fiziksel değişimin daha da netleşmesi

ve belki de yeniden tarihlendirilmesi için son derece hayati bir öneme sahiptir. Buna göre, yapıya ait söz konusu ilk vakfiyede belirtilen mülkün bugünkü (2008) yapıyı yansıtmadığı kesin olmakla birlikte acaba ilkinde ek olarak düzenlenen ikinci vakfiyede tanımlanan yapı da bugünkü (2008) Velipaşa Han'ı olmayabilir mi?

Yapının üzerinde yer alan H. 1330/M. 1911-12 tarihi⁴⁵, Mustafa Tütüncü'nün anılarından öğrendiğimiz Çorum'da 1913 yılında çıkan çarşı yangınında yapının tümüyle yandığı bilgisi ve birbirini tutmayan üst kat oda sayıları, bu iddianın ciddiye alınması gereğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, çeşitli kaynaklarda yapının geçirdiği yangından sonra “aslına uygun olarak” yeniden inşa edildiği iddiası ise geçerliliğini yitirmektedir. Bunu destekleyen bir başka önemli tespit de Han'ın özellikle üç katlı otel kısmında gözlenen ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmaya başlayan, ikinci kuşak geleneksel ev ve konaklarla güçlü paralellikler sergileyen plan şemasının varlığıdır. Dolayısıyla bugünkü (2008) Velipaşa Han'ının, vakfiyede geçen mülklerle birlikte aynı yerde inşa edilen -en az- üçüncü yapı olduğu iddia edilebilir ve bunun inşa tarihi ise halen yapı üzerinde okunabilen 1330 tarihi olmalıdır.

⁴⁵ Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümüne bakılabilir.

İNŞA EDİLDİĞİ YILLARDA VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ

Resim 15. *Bülent Çetinor 1949 yılında geldiği Çorum'dan edindiği fotoğrafta, “Anadolu Otel”nde kaldığı odayı işaretlemiştir (B. Çetinor’dan)*

Çorum, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgesel ve kentsel nüfus ile özellikle ekonomik yapısındaki hareketlilik nedeniyle Osmanlı idari kademelenmesinde farklı düzeylerde örgütlenme biçimi göstermiştir. Kent, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılına kadar Eyalet-i Rum’a bağlı bir sancak merkezi, bu tarihten Teşkilatı Vilayet Kanunnamesi’nin çıkarıldığı 1864 yılına kadar ise “sancak merkezi” ile “kaza merkezi” arasında gidip gelen bir yapılanma içerisinde yer almıştır. Bu tarihten sonra ise bölgesel ve kentsel nüfus ile ekonomik yapısı

dikkate alınarak bir alt kademe olan “kaza merkezliği”ne düşürülmüştür. Ancak 19. yüzyıl sonunda ihracatın yanı sıra endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinin işlenmiş mallarının Anadolu pazarına giriş kapısı olan Samsun limanını, Çorum üzerinden güneyde Kayseri’ye, batıda ise Ankara üzerinden Konya’ya bağlayan yolun önem kazanması ve transit ticaretin gelişmesiyle kentte ekonomik yaşamın yeniden canlandığı ve dolayısıyla 1891 yılında yeniden “sancak merkezliği”ne yükseltildiği görülmektedir.⁴⁶

Bu yıllar, transit ticaret yanında dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demirciliğin ve özellikle de “cehri”⁴⁷ ticaretinin kentin ekonomik yapısındaki gelişim için oldukça önemli bir iş kolu haline geldiği yıllardır. 1830’lardan sonra Anadolu’daki üretimin Avrupa pazarlarına egemen olduğu “cehri” üretiminin, 1868’den sonra en yoğun yapıldığı bölge -Çorum’un da içinde bulunduğu- Yeşilırmak vadisidir. 19. yüzyıl sonunda bu bitkinin üretim ve ticaretinin kentte oldukça yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda bir evin yıllık harcamasının 4-5 altın lira ile karşılanabildiği düşünüldüğünde kentteki en küçük mülk sahibinin bu yoldan yıllık kazancının 30–40 altın lirayı bulması, bu ticaretin yaygın hale geliş nedenini yeterince açıklamaktadır.⁴⁸

Gerek transit ticaretin, gerekse de başta cehri ticareti olmak üzere farklı iş kollarının bu dönemde gelişim göstermesi kentin fiziksel yapısını da etkilemiş görünmektedir. 19. yüzyıl sonunda belirgin biçimde canlanan ticaret hayatına paralel olarak dükkân ve ticarethanelerin sayısının arttığı ve kentteki ticari sermaye birikimine koşut 1890 yılında ilk Ziraat Bankası şubesinin açıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde bugünkü Saat Kulesi çevresinin kentin en büyük camisi (Ulu Camii), Hükümet Konağı,

esnaf çarşıları, tüccar mağazaları, pazar yeri, kahvehaneler, dükkânlar ve hanlar ile bulunduğu bölgede pazar yeri ve transit ticaretin merkezi olma özelliklerini gösterdiği dikkati çekmektedir.⁴⁹

İşte Velipaşa Hanı’nın inşa edilişi, transit ticaretle birlikte cehri tarımının da canlandığı Çorum’daki ticari aktivite ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kent içi konaklama mekân gereksinimiyle doğduğu söylenebilir. Böyle bir gereksinimin ortaya çıkışı söz konusu yapıya ilişkin vakfiyelerden de ilginç biçimde izlenebilmektedir. Buna göre 1866 tarihli ilk vakfiyede “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” olarak isimlendirilen mülk, sıradan bir kahvehane yapısının ötesinde kiralık odalara da sahiptir.⁵⁰ Anlaşılan o ki yapı küçük çaplı bir han binası gibi kullanılmıştır.⁵¹ Aslında bu tür kahvehanelerin konaklama amaçlı kullanımları Anadolu’da hiç de şaşırtıcı değildir. Özellikle kasaba ve köylerde, çoğunlukla üst katlarında misafirlerin ağırlandığı odaların bulunduğu kahvehaneler 20. yüzyılın ortalarına kadar işlevlerini sürdürmüşlerdir. Bülent Çetinor, 1940’lı yılların sonunda, Ankara’dan Çorum’a Çerikli İstasyonu üzerinden gidilip gelindiğini, küçük ara istasyona gelen otobüs ve minibüslerin postayı ve yolcuları yandaki salaş kahvehaneye bıraktığı-

⁴⁷ Cehri, üzüme benzeyen meyvelerinin boya yapımında kullanıldığı bir bitkidir.

⁴⁸ Aktüre, a.g.m., s. 132–133.

⁴⁹ Aktüre, a.g.m., s. 145–146.

⁵⁰ Söz konusu vakfiyede konuya ilişkin şu ifade geçmektedir: “...mezkûr odalar ve dükkânlar beher sene yed-i mütevellî ile i’car olunup hâsıl olan ribh-ü nemâsından...” Anlamı; “Belirtilen odalar ve dükkânlar her sene mütevellî tarafından kiraya verilip hâsıl olan gelirinden...” Bunun için bakınız: İlica, a.g.m., s. 527–531.

⁵¹ Nitekim H. 1255–1264 tarihli Şer’iyye Sicili’nde “Bahçevanoğlu Hanı”ndan bahsedilmektedir. “Bahçevanoğlu”, her ne kadar ilk vakfiyede “kahvehane” olarak kaydedilmişse de, söz konusu ilk yapının varlığını vakfiye tarihinden (H. 1283) yaklaşık 20 yıl daha geriye götürmektedir.

nı, iskemle üzerinde 25 kuruş, üstteki tek odada, üç katlı ranzalarda ise 1 liraya yatılıp trenin beklendiğinden bahsetmektedir.⁵²

Ancak bu yıllarda kenti transit ticarette bir durak olarak kullanmaya başlayan tüccarlar ile özellikle cehri tarımı yapan ve ürettikleri malı kentteki aracı tüccara getiren köylünün kısa süreli barınabileceği -ve gittikçe de artan- mekân gereksinimini gören Veliyyiddün Paşa, sadece üç odadan oluşan bu ilk yapının yerine daha büyük bir han inşa etme gereğini hissetmiş ve 59 odalı Velipaşa Hanı’nı inşa ettirmiştir.⁵³ İlk yapının büyük bir olasılıkla 1880’li yılların hemen başında inşa edildiğini vakıf kaydından anladığımız yapının, günümüzde üzerinde okunan H. 1330 / M. 1911–12 tarihi ilk bakışta önemli bir tamirat geçirmiş olabileceğini düşündürmektedir.⁵⁴ Ancak yapının bu yıllardaki bir çarşı yangınında tümüyle yandığı bilgisi, günümüzdeki yapının vakfiyede geçen yapı olmadığını göstermektedir. Söz konusu vakfiyede belirtilen, üst kattaki 43 oda sayısına karşın günümüzdeki yapıda sadece 39 odanın varlığı bu görüşü daha da desteklemekle birlikte yapının aslına uygun olarak yeniden inşa edildiğine ilişkin iddiayı da çürütmektedir. Ancak yine de günümüzdeki yapının içerdiği mekânsal birimler ile söz ko-

nusu vakfiyede belirtilenlerin neredeyse tümüyle örtüşmesi en azından bu açıdan yapının aslına sadık kalınarak yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Vakıf kaydındaki-ler dışında bu “ikinci” yapının fiziksel durumuna ilişkin elimizde hiçbir bilgi mevcut değildir.

Geçirdiği olası başka küçük yangınlar ve onarımlar dışında, aynı yerde yeniden inşa edilen “üçüncü” yapı olduğunu anladığımız günümüzdeki Velipaşa Hanı’nın özgün kullanım ve biçimine ilişkin bilgiler, uzun süre sönük bir taşra kasabası olarak kalmış ortalama bir Anadolu kentinin 20. yüzyıl başındaki ticari ve sosyal yapısı yanında dönemin düşünce yapısını yansıtan ilginç ipuçlarını da barındırır. Her şeyden önce, özgün durumunda var olduğunu bildiğimiz hanın kahvehanesi, benzerlerinde olduğu gibi dönemin sosyal hayatını ve toplum yapısını en iyi yansıtan mekânların başında gelmektedir.

Kahvehanenin en erken tarihli kullanım biçimine ilişkin bilgileri Çetinor’dan öğreniyoruz.⁵⁵ Yazar, avludaki kahvehanenin handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı tipik bir toplantı yeri olduğunu, sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar devamlı geleni gideni olduğunu, çepeçevre sedirlerde, hasır sandalyelerde

oturulup bitmek tükenmek bilmeyen konuların dile getirildiğini belirtmektedir. Duvarlarını Atatürk fotoğrafları, hamasî resimler, eski yazılar, askerlik anılarını yansıtan fotoğrafların süslediği kahvehanenin geniş ocağının uzun kış mevsiminde gece gündüz yandığını, ancak son zamanlarda ortaya kurulan büyük bir soba ve sobadan alınan kor ateşiyle yakılan mangallarla üç yanı kapalı kahvehanenin ısıtıldığını söylemektedir. Kahvehanenin girişinin sağında, birkaç basamakla çıkılan kürsüye benzer yüksek bir yerde zamanın nüktedanlarının, sözü sohbeti zevkle dinlenen ünlülerinin fıkralar, hikâyeler anlattıklarından, ney ve bağlama ile musiki şöleni verildiğinden, zaman zaman da Mevlit okutulduğundan bahsetmektedir.

Yapıyı benzerlerinden daha farklı bir sınıfa sokan ve son dönem Osmanlı han mimarisi içerisinde ona marjinal bir nitelik kazandıran en önemli unsur, -plan kurgusuyla da yapının diğer bölümlerinden ayrı tutulmuş- “Anadolu Otel” olarak anılan üç katlı bölümün varlığıdır. Her şey bir yana “han” gibi geleneksel bir konaklama yapısının içerisinde “otel” olarak tanımlanan ve modern dünyanın aynı işlevli ancak daha “asri” bir mimari ögesinin bu dönemde, böyle bir yapıyla ortaya çıkması dikkat çekicidir.

1930’ların genç Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme sürecinin önemli mimari duraklarından olan ve modern yaşam biçiminin doğurduğu “modern ev” imajını şekillendiren rüzgârın Çorum’da, geleneksel Velipaşa Hanı’nın içerisinde bir “otel” yapısının oluşumuna zemin hazırladığı düşünülebilir. Ancak burada, genel mimari kurgusuyla da eskiyi sürdüren “han” odaları ile “otel” bölümünün aynı yapı içerisinde bir arada yer alması, bu yapı tipinin modernleşme sürecinde bir ara adımı temsil etmesi yanında, farklı ekonomik ve sosyal tabakalar için inşa edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Bir başka deyişle, böyle bir han yapısının içerisinde “otel” olarak nitelendirilen ayrı bir bölümün varlığına gereksinim duyulması, özellikle toplumsal statü ve -tabii ki- ekonomik düzey bakımından seçkin denebilecek konukların ağır-
lanması amacını taşıyor olmalıdır.

Bülent Çetinor’un 1949 yılında stajyer bir mimarlık öğrencisi olarak geldiği Çorum’da yaşadığı bir olay, han ile otel bölümünü kullananların sınıfsal ayrımları ve hiyerarşik durumları bakımından çarpıcı bilgiler verir. Yazar, bu yıllarda ilk kez geldiği Çorum’da Velipaşa Hanı’nın caddeye bakan bir odasına⁵⁶ yerleşmiştir (Resim 15):

⁵³ Yapıya ilişkin sınırlı sayıda ve çoğunluğu nostaljik içerikli yazıların bazılarında hanın bulunduğu alanın orman olduğu, bir orman yok edilerek inşa edildiği gibi bilgiler, -herhangi bir kanıtlama çabası gerektirmeyecek kadar- gerçeklikten uzaktır.

⁵⁴ Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümüne bakılabilir.

⁵⁵ Çetinor, a.g.m., s. 30.

⁵⁶ Çetinor, otel kısmının üst katında, Güneydoğu köşedeki odaya yerleşmiştir. O yıllarda edindiği, hanı gösterir siyah-beyaz bir fotoğrafta kaldığı odayı işaretlemiştir.

“...*Hanın cadde üzerindeki oda-sında, her yıl yaz aylarında 15 günlüğüne ismini şimdi hatırlayamadığım bir Çorum milletvekili bey kalıyormuş. Kendisi gelmediği için bana bu odayı ayırmışlardı. Bir iki gün sonra eşyalarımı çıkartmışlar, hanın avlusuna bakan küçük odalardan birine taşımışlardı. 185 kuruşluk bu güzel odayı tetkik için Çorum’a gelen milletvekillerine vermişlerdi. Bir tarafta genç bir çocuk, karşısında tek partili dönemin milletvekili... Han idarecileri tabii ki eski müşterilerini, milletvekillerini hoş tutacaklardı...*”⁵⁷

Konukların toplumsal statülerine göre han ya da otel bölümünde ağırılanmalarına karşın, han bölümündeki odalar ile otel bölümündekilerde -şaşırtıcı biçimde- belirgin bir konfor düzeyi farkı görülmez. Her iki bölümdeki odalarda lambalıklar, duvarlarda ahşap kuşaklar (sandalye çakması), askılık-lıklar ile soba bacaları standarttır. Otel bölümünün son katında, güney kanattaki iki oda arasında kalan tuvalet dışındaki küçük odanın banyo olduğu görüşü doğru kabul edilirse⁵⁸, tek konfor farkı bu mekânın varlığıyla sınırlıdır. Bunun dışında her iki bölümde de tuvaletler, bulundukları bölümlerin ortak kullanım alanları içerisinde yer alırlar. Ancak konfor

koşullarına doğrudan katkı sağlama-sa da, üç katlı otel kitlesinin, yapının komşu olduğu iki sokaktan daha işlek olan üzerindeki kola yerleştirilmiş olması; han dışında ayrı bir otel girişinin bulunması; otel bölümünün doğuya bakan odalarının ana sokağa, batıdakilerin ise doğrudan avluya bakması; hanın bazı büyük odalarında -ve belki de tüm odalarında- oteldeki-lerin aksine birden fazla insanın konaklayabileceği yatak düzenine sahip olması gibi farkların olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Bunun yanında, sonradan yapılan tadilatlarla dört ayrı odaya dönüştürüldüğünü söylediğimiz otel kitlesinin kuzeyindeki geniş bölümün (odanın) otel sakinlerinin kullandıkları bir salon olduğu düşünülürse, banyonun varlığına bağlanan han ile otel arasındaki yegâne konfor farkına bu mekânı da eklemek gerekir. Zemin katta, çoğunlukla handa kalanların bir araya geldiği bir kahvehane bulunmasına karşın, otel bölümünde hemen hemen aynı amaç için ayrılmış böyle bir mekânın varlığı, yine toplumsal statüye bağlı değişen kullanıcı profiliyle açıklanabilir. Çorum eşrafına ait bazı konakların “hanedan odaları” denen selamlıklarının kullanım biçimleri böyle bir sınıfsal fark gözetiminin bir başka örneğini sergiler. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, halkın gittiği kahveha-

nelere gidemeyen / gitmeyen “yüksek tabaka”dan kimselerin yatsı namazı sonrası bu odalarda bir araya geldiklerini ve bazı siyasi kararlar aldıklarını söylemektedir.⁵⁹

Buraya kadar üzerinde durulan tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında, günümüzde Velipaşa Hanı olarak anılan yapının sıradan bir han yapısı özelliği göstermediği açıktır. Özetlemek gerekirse, yapı, mimarlık tarihi bağlamında iki belirgin eksende önemli anıtlar arasında yer almayı hak etmektedir. İlk inşa edildiği yıllardan itibaren konaklama işleviyle kent içerisinde önemli bir gereksinimi, dönemin zihin dünyasının şekillendirdiği bir mekân anlayışı içerisinde yerine getiren, dönemin sosyal yapısının son derece net okunduğu mekânları bünyesinde barındıran, genç Cumhuriyet’in doğuşuna da tanıklık etmiş Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelı, -ironik biçimde- buna zemin hazırlayan aktörler için bir konaklama, olasılıkla

muhalif yazarlar için ise bir sürgün mekânı da olmuştur. Öte yandan, geç dönem Osmanlı han mimarisinin yaygın orta avlulu şemasına, geleneksel Çorum evleriyle kurduğu sıkı ilişkiler nedeniyle özgün bir yorum katan, özellikle cephe ve kitle karakteriyle kent içerisinde olağan bir geleneksel konut grubu gibi algılanan ve bunun da tümüyle yerel ustalar marifetiyle gerçekleştirildiği Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelı, dönemin modernleşme anlayışı içerisinde geleneksel bir konaklama yapısı olan “han”ın “otel”e dönüşümünü de ortaya koymaktadır. Ancak daha da önemlisi, temelde aynı işlevli bu iki mimari yapı tipinin aynı kitle içerisinde, sınıfsal bir ayırım gözetilerek inşa edilmiş olmasıdır. Özetle “mimarlık tarihi” ve “anı” değerleri ile söz konusu yapı, sadece Çorum’un yerel mimari kültüründe değil Türk mimarlık tarihinde ender bir örnek olması nedeniyle mutlaka korunması gereken son derece önemli bir anıt olma özelliğine sahiptir.

⁵⁷ Çetinor, a.g.m., s. 28.

⁵⁸ Böyle bir görüş Ilıca’ya aittir. Bu iddianın doğruluğunu, söz konusu odanın inceleme yapılamayacak düzeyde malzemeye dolu olması nedeniyle test etme şansımız olmadı. Ancak yine de bu odanın konumu, boyutları, diğer mekânlarla ilişkileri dikkate alındığında bu görüşün doğru olabileceği söylenebilir.

⁵⁹ Velidedeoğlu, H. V. (1977) *Anıların İzinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 48.

HANDA KONAKLAYAN BAZI ÜNLÜLER

Karadeniz’le Ankara’yı bağlayan yol üzerinde yer alması nedeniyle, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara’ya giden yabancıların Çorum’da konakladıkları bilinir. Oğuzhan Velipaşaoğlu, dışarıdan gelen sıradan yolcular Velipaşa Hanı’nda misafir edilirken, nüfuz sahibi misafirlerin otel kısmında, burası doluyrsa Velipaşalar’ın konağında ağırlandıklarını söylemektedir.⁶⁰ 12 Mayıs 1921’de Ankara’da Mustafa Kemal’le görüşen Mısırlı yazar Prenses Kadriye Hüseyin’in Samsun’dan Ankara’ya olan yolculuğunda Çorum’da, Velipaşa Hanı’nın otel kısmında konakladığını “Mukaddes Ankara’dan Mektuplar” başlıklı anılarından öğreniyoruz.⁶¹ Bu yıllarda Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Çorum’daki çalışmalarına karşı çıkan İhtiyat Zabıtları Cemiyeti üyelerinin de “Velipaşa Otelî”nin (Anadolu Otelî) üst katındaki bir odada toplandıkları bilinmektedir.⁶² 3 Mart 1921 tarihinde Philadelphia Public Ledger Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa’yla mülakat yapan Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit de Çorum’da Hotel Anatolia’da (Anadolu Otelî) konaklamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Sovyetler Birliği’nden

Ankara’ya gidiş ve dönüşlerde Çorum’da konakladığı bilinen Genaral Frunze’un⁶³ büyük olasılıkla Anadolu Otelî’nde ağırlanmış olduğu söylenebilir. Ünlü ressam, seramikçi ve şair Bedri Rahmi Eyüboğlu da Cumhuriyet Halk Partisi’nin Halkevleri aracılığıyla yürüttüğü yurt gezileri programı kapsamında, 11 Ağustos 1942 tarihinde geldiği Çorum’daki ilk gecesini büyük ihtimalle Anadolu Otelî’nde geçirmiştir.⁶⁴

Öte yandan, yazılarında muhalif kimlikleriyle dikkati çeken Refii Cevat Ulunay, Refik Halit Karay, Hüseyin Cahit Yalçın gibi önemli yazarların da Mahmut Şevket Paşa suikastının ardından (11 Haziran 1913), Sinop’la birlikte Anadolu’daki başlıca sürgün yerlerinden birisi olarak görüldüğü anlaşılan Çorum’a gönderildikleri bilinmektedir.⁶⁵ Yazarların Çorum’da kaldıkları bu yıllarda Anadolu Otelî’nde konakladıkları belirtilmiştir.⁶⁶ Ancak bu konuda yeterince bilgi mevcut değildir. Refii Cevat Ulunay’ın (1890-1968) düzensiz aralıklarla 1918 ile 1920 yılları arasında Alemdar Gazetesi’nde yayımlanan hatıralarının Çorum’a ilişkin bölümü

eksiktir. Üçüncü bölümünün Çorum’a ayrıldığı anlaşılan yazı dizisinin Sinop’tan Çorum’a yolculuğu anlattığı ikinci bölüm için düşülen notta “*Bu yolculuk menkıbesini Çorum’a ait olan üçüncü kısma da ilave edebilir-dik, bunu yapmadık, çünkü ayrı bir kısım olmaya değer.*” denilmiştir.⁶⁷ Ancak ikinci bölüm de tamamlanmadan yazı dizisinin yayımı bitmiştir. Dolayısıyla, 1917 yılına dek Çorum’da kaldığı anlaşılan Ulunay’ın nerede ikamet ettiği belli değildir.

Ulunay’la birlikte Çorum’a gönderilen 28 kişi arasında Refik Halit Karay (1888-1965) da vardır. Karay’ın Çorum’daki yıllarına ilişkin derli toplu bilgi mevcut değildir ancak sürgün nedeniyle sürekli yer değiştirmesinden yakındığı “Menfa” başlıklı yazısında “İki sene yatağım bir tarafta bağlı kaldı; zira artık otel ve pansiyonda oturuyordum, yatağımla uğraşmak bana düşmüyordu. Fakat harp patlayıp da bombardımanlar sıklaşınca içeri Anadolu’ya gönderilmemiz lazım geldi. Gene sırtladık yatağı! Her gün bir hana serip kaldırıyorum. Ser yatağı, topla yatağı! *Nihayet Çorum. Artık evimdeyim, önce hizmetçim ve sonra ailem o işle meşgul.*” ifadeleri Çorum’da ikamet ettiği yerin bir otel odası olmadığını düşündürür.⁶⁸ Nitekim Sinop ve Çorum sürgünlerinde birlikte bulunduğu Şihlîli

Mustafa Ağa’dan bahsettiği “Düşmanının Kulağını Yiyen Adam” başlıklı yazısında, Mustafa Ağa’nın bu yıllarda bir nevi muhafızı olduğunu, Çorum’a yerleşip de ailesini getirince evin kâhyalığını (vekilharçlığını) yapmaya başladığını belirtmiştir.⁶⁹ Karay’ın, 1916 yılında, Çorum’a ilk geldiği günlerde geçici olarak Velipaşa Hanı ya da Anadolu Otelî’nde kalmadıysa, şehirdeki ikamet yerinin kiralık bir ev olduğu açıktır.

Muhelif kimliği nedeniyle İstiklal Mahkemesinin verdiği kararla müebbet sürgün (neyf-i ebed) cezasına çarptırılan ve cezasını çekmek üzere 1925 yılında Çorum’a gönderilen⁷⁰ Hüseyin Cahit Yalçın’ın (1875-1957) ise Çorum’daki yıllarına ilişkin hatıralarının ancak bir bölümü yayımlanmıştır.⁷¹ Hatıratı “Siyasi Anılar” başlığıyla yayına hazırlayan Rauf Mutluay’ın gereksiz ve tekrar eden ayrıntılar olarak görüp özetlemekle yetindiği bölümler arasında kısmen Çorum yılları da vardır. Ancak Yalçın’ın Çorum’daki ilk günlerinde Mahmut Ağa Hanı’nda kaldığı, ardından bir hafta geçtikten sonra Benderlilerden Mustafa Efendi’nin bulduğu bir eve taşındığı anlaşılr.⁷² Yani Hüseyin Cahit Yalçın’ın Anadolu Otelî’nde kaldığına ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir.

⁶⁰ Ilıca, a.g.m., s. 518. Benzer şekilde, 12 Haziran 1919’da Tosya, Osmancık, Merzifon yoluyla Havza’ya gitmek üzere yola çıkan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal’in Amasya’ya geçmesi üzerine Sungurlu-Çorum yolunu izleyerek Amasya’ya gitmiş, bu arada 16–17 Haziran’da eski Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey ve arkadaşları ile Çorum’a gelmiş ve Müezzinoğulları’nın evinde konaklamıştır. Bunun için bakınız: Tekeli, İ. (1981) “Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum”, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, 169–194, (?), s. 171.

⁶¹ Hüseyin, a.g.e., s. 7.

⁶² Ilıca, a.g.m., s. 514; Tekeli, 1981, s. 171.

⁶³ Tekeli, a.g.m., s. 171.

⁶⁴ Eyüboğlu, M. H. (yay. haz.), (2006) *Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu Aşk Mektupları (1937-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 107, 152.

⁶⁵ Velidedeoğlu, a.g.e., s. 27–28.

⁶⁶ Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4. Refii Cevat Ulunay, siyasi görüşleri nedeniyle 1914–18 arası Sinop ve Konya’yla birlikte Çorum’da sürgünde kalmış, dönüşünde Kurtuluş Savaşı’na karşı çıkması nedeniyle 1922 yılında yurt dışına sürülmüştür. Refik Halid Karay, İtilat ve Terakki Fırkası’nı hedef alan yazıları nedeniyle 1913 yılında Sinop’a, devamında ise Çorum, Ankara ve Bilecik’e gönderilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın ise Milli Mücadele sonrasında gerçekleştirilen bazı devrimlere ve bazı kanunlara karşı çıktığı için İstiklal Mahkemesinde yargılanmış, aklandıktan sonra ikinci kez yargılanarak 1925’de Çorum’a sürgüne gönderilmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Gevgili, A. (1983) “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 202–215, İstanbul.

⁶⁷ Ulunay, R. C. (1999) *Menfâlar / Menfîler Sürgün Hatıraları*, yay. haz. H. H. Kılıç, Arma Yayınları, İstanbul, s. 224.

⁶⁸ Karay, R. H. (2011) Bir Ömür Boyunca, yay. haz. Y. T. Günaydın, TTK, Ankara, s. 81.

⁶⁹ Karay, a.g.e., s. 262.

⁷⁰ Huyugüzel, Ö. F. (2013) “Yalçın, Hüseyin Cahit” maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul, 300, s. 300.

⁷¹ Yalçın, H. C. (1974) Siyasal Anılar, bas. haz. R. Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

⁷² Yalçın, a.g.e., s. 278.

Clarence K. Streit (1896-1986)

Kurtuluş Savaşı’nın en hararetli zamanlarında Ankara’yı ziyaret eden ilk yabancı gazetecilerdendir. 3 Mart 1921 tarihinde Philadelphia *Public Ledger* Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa’yla Büyük Millet Meclisi Başkanı seçildikten sonra mülakat yapan ilk yabancı muhabirdir. 1923 ile 1925 yılları arasında bu gazetenin Yakın Doğu ve Balkanlar muhabiri olarak iki yıl İstanbul’da bulunmuştur. Gazeteci, yazar ve öğretim üyesi kariyeri yanında, özellikle dünya demokrasilerinden bir konfederasyon kurma üstüne idealist bir plan olan Atlantik Federalizmi’nin (Union Now) kurucusu ve savunucusu olarak ünlenmiştir.⁷³

Streit, 1921 yılında kaleme aldığı “Bilinmeyen Türkler” başlıklı anı kitabının önsözünde, -kendisinin de mensubu olduğu- Batı’nın “Şark Meselesi”ni çözememesinin nedeninin “her şeyden önce Türklere karşı daha insancıl, anlayışlı ve gerçekçi bir yaklaşımın onlar hakkındaki” görüşlerini uzun zamandır çarpıtan önyargılarının yerini alması gerektiği inancıyla yazdığını belirtir. Ve bunu desteklemek ümidiyle 1921 yılında *Public Ledger* muhabiri olarak Anadolu’ya yaptığı seyahatte tanıdığı haliyle Türk

insanını Batı’yla tanıştırmayı amaçladığını söyler.⁷⁴ Bu amaçla Samsun üzerinden önce Ankara’ya, oradan da Eskişehir üzerinden Antalya’ya seyahat eder. Seyahatin ara duraklarından birisi de Çorum’dur.

Zorlu bir yolculuktan sonra 1 Şubat 1921’de Çorum’a ulaştığı anlaşılan Streit, yolculuğunun üçüncü gecesini Çorum’da, Anadolu Otel’inde geçirmiştir. Yeterince rahat bir konaklama imkânı bulduğunu söylediği otelde, refakatçileriyle birlikte doluştukları küçük bir sobanın etrafında Yozgatlı İhsan’ın köyündeki evlilik adetleri hakkında bilgiler almıştır. Streit Çorum’un o yıllardaki sosyal hayatına ilişkin şahit olduğu önemli ve çarpıcı bilgiler de verir. Girdikleri anda “yüz yılları geride” bıraktıklarını belirttiği “Doğu”nun tipik bir kahvehanesinin, odayı uçtan uca dolaşan sedirlerde bağdaş kurmuş veya ortadaki taburelere oturmuş, nargile tütüren, sigara, kahve ve çay içen Türklerle dolu olduğunu belirtir. Mandoline benzettiği bir enstrüman ile tambur çalan iki kişinin profesyonel bir hikaye anlatıcısı diye tarif ettiği bir adama eşlik ettiğini söyler. Ozanın dini içerikli bir hikâyeyi anlatırken kendinden geçişini, yaptığı derinlemesine gözlemlerle

çarpıcı bir ayrıntıda betimler. O gece Anadolu Otel’ine geri döndüğünde odasında ateşi hazırlayan otel sahibinin oğlu Mehmed’e sorduğu soru-

larla “Türk karakteri” üzerine yaptığı analizi de paylaşır. Streit ertesi sabah “yaylı” arabasıyla tekrar yola koyulur.⁷⁵

Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925)

Bolşevik devrimci, Sovyet Rusya devlet adamı, Kızıl Ordu komutanı, Sovyet Rusya ve Ukrayna Türkiye Olağanüstü Yetkili Temsilcisi ve Askerî Teorisyen olarak ün yapmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesine yaptığı katkılar ve Mustafa Kemal Paşa ile kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle Türkiye’de sempatiyle karşılanmıştır.⁷⁶ Bu nedenle, -her ne kadar belgesel bir temele dayanmasa da- *İstanbul Taksim Meydanı’ndaki Cumhuriyet Anıtı’nda* dahi Frunze’nin heykeline yer verildiği belirtilmiştir.

Kurtuluş Savaşı yıllarının 1921 yılı Kasım’ında, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Olağanüstü Elçisi olarak Rusya’nın ve bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla Türkiye’ye gelen Frunze, Trabzon ve Samsun üzerinden 13 Aralık günü Ankara’ya ulaşmıştır.⁷⁷ Seyahat güzergâhında Çorum da vardır. Ancak Hatıratının dördüncü bölümü “Sam-

sun’dan Çorum’a” başlığını taşımasına rağmen gidiş yolunda Çorum’dan hiç bahsetmez. Merzifon gözlemlerini aktardıktan sonra doğrudan Keskin’e geçer.⁷⁸ Bunun nedeni hatıratın dönüş yolu notlarından anlaşılır ve öyle görünür ki General Frunze gidiş yolunda Çorum’da pek de hoş karşılanmamış, bu kez Mutasarrıf kâtibi, Belediye Başkanı, Jandarma Komutanı ve Müftü’den oluşan karşılama heyetini karşısında görmek onu şaşırtmıştır. Notlarında bu durumu şöyle açıklar: “...*Bu karşılama töreninden hemen anladık ki, geçen gelişimizde bizi çok kötü karşılayan Çorum’da, rüzgâr yön değiştirmişti.*”⁷⁹

8 Ocak günü Çorum’a ulaştıkları anlaşılan Frunze notlarında, karşılama töreninden sonra daha önce kalmış oldukları otele gittiklerini belirtir, ancak otelin ismini vermez.⁸⁰ Bu durum Frunze’nin hatıratının gözlem derinliği bakımından olağandır, zira tuttuğu notların hiçbir satırında bu tür ayrıntılara yer yoktur. Mekân özel

⁷⁵ Streit, a.g.e., s. 23-25, 165.

⁷⁶ Aslan, Y. (2022) Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), *Atatürk Ansiklopedisi* (ataturkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

⁷⁷ Çakan Hacıbrahimoglu, I. & Perinçek, M. (2014) Türk-Sovyet İlişkileri Tarihinden Yeni Bir Belge: Frunze’nin Veda Yemeğinde İmzalanan Anı Defteri, *Toplumsal Tarih* (251), 60-69, s. 60.

⁷⁸ Frunze, M. (2022) *Türkiye Anıları*, çev. A. Ekeş, Doğubatı, Ankara, s. 61-81.

⁷⁹ Frunze, a.g.e., s. 118.

⁸⁰ Frunze, a.g.e., s. 118-120.

⁷³ Streit, a.g.e., s. xi.

⁷⁴ Streit, a.g.e., s. xv.

isimleriyle neredeyse hiç ilgilenmemiştir. Tüm konakladığı yerlerden “otel” ya da “han” olarak bahseder. Ancak Frunze’nin sözünü ettiği ote-

Prensес Kadriye Hüseyin (1888-1955)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesine mensup Mısırlı kadın yazarlardandır. İstanbul, Kahire ve Roma’da geçen yıllarında gazeteci kimliğiyle öne çıkmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte kadınları aydınlatacak, bilgi ve pratiklerini artıracak yazılar kaleme almıştır. Mısır’ın Osmanlı’dan ayrılmasından sonra da İstanbul’da uzun yıllar ikamet etmiştir. Milli Mücadeleyi desteklemiş, varlıklı bir ailenin mensubu olarak ekonomik gücünü Türkiye lehine kullanmaktan çekinmemiştir. 1930 yılında Mısır’a dönmüş, kraliyyetin lağvedilmesi üzerine 1952 yılından sonra hayatına Mısır dışında devam etmiştir.⁸¹

Prensес Kadriye Hüseyin’in Çorum’a gelişi 1921 yılı Nisan ayında olmuştur. Londra Konferansı’ndan dön-

lin, o yıllarda elit konukların ağırlan-dığı Velipaşa Hanı’nın otel kısmı olan Anadolu Otelі’nden başkası olmadığı açıktır.

mekte olan Büyük Millet Meclisinin Dışişleri Bakanı ve Amasya Milletvekili Bekir Sami Bey başkanlığın-daki Heyet-i Murahhasa’ya (Delege Heyeti), eşi Mahmut Hayri Paşa ile birlikte katılmıştır. İtalya’dan kalkan gemiyle Çanakkale-İstanbul-Samsun üzerinden Ankara’ya yol alan heyetin ara duraklarından birisi de Çorum olmuştur.⁸² Kadriye Hüseyin’in anıla-rını kaleme aldığı “Mukaddes Ankara’dan Mektuplar” kitabında, heyet olarak 20 Nisan’da Anadolu Otelі’n-de konakladıkları anlaşılır fakat otele ilişkin ayrıntı vermez.⁸³ Heyet 16 Nisan’da Ankara’ya ulaşır. Prensес Kadriye Hüseyin 14 Mayıs 1921 tarihine kadar Mustafa Kemal Paşa’nın konuğu olmuştur.⁸⁴

Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975)

Ressam, seramikçi ve şair olarak ünlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Halkevleri aracılığıyla yürüttüğü yurt gezileri programı kapsamında

11 Ağustos 1942 tarihinde Çorum’a gelmiş, yaklaşık iki ay kalmıştır. Erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin bir parçası olarak devlet ile halk ara-

sındaki kopukluğu gidererek devletin halkla olan ilişkisini güçlendirmek için ortaya koyduğu bir dizi projenin parçası olan “Yurt Gezileri”, 1938 ile 1943 yılları arasında altı yıl sürmüş, program kapsamında her yıl on ressam Anadolu’nun farklı bölgelerine gönderilmiştir. Eyüboğlu’nun birinci (Edirne) ve beşincisine (Çorum) katıldığı ve o yıllarda gündemde olan “Milli Sanat” tartışmalarının da etkisiyle, resamlara yurdun güzelliklerini yerinde tespit ettirmek ve sanatçıların memleket mevzuları üzerine çalışmalarını sağlamak amacını taşıyan programın temel amaçlarından birisi de⁸⁵, halka plastik sanatları tanıtmak, sevdirmek ve öğretmek olmuştur. Bu, aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşının etkisiyle ülkenin girdiği ekonomik darboğaz nedeniyle devlet desteğine ihtiyaç duyan sanatçıya bir sahip çıkma girişimidir de.⁸⁶ Programa göre geziler Ağustos ayı içerisinde başlayacak, Eylül sonunda bitecektir. Sanatçıların çalışma ortamları ve barınma ihtiyaçları Halkevleri tarafından, yol masrafları ise hükümetçe karşılanacaktır. Ayrıca zorunlu ihtiyaçlar için de her bir sanatçıya 300’er lira ödenecektir. Gezide üretilen eserler ise Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi’nde toplanıp sergilenecek, sergiye katılan eserler arasında bir yarışma düzenlenecek ve

ilk üçe giren eserlerin sahiplerine de para ödülü verilecektir.⁸⁷

Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun da Çorum’a 1942 yılının 11 Ağustos’unda bu program kapsamında geldiği ve iki ayı aşkın kaldığı anlaşılır. Eşi Eren Hanıma ithafen Çorum’da kaleme aldığı son mektubun tarihi 6 Ekimi gösterir ve mektubunda 20 Ekim’de İstanbul’da olmayı umduğunu söyler. Niyeti ayın on beşinde Çorum’dan ayrılmaktır. Ancak dönüş yolunda Ankara’dan kaleme aldığı 24 Ekim tarihli mektubundan anlaşıldığına göre işler yolunda gitmemiş, Ankara’ya otobüs bulamamış, ancak 20 Ekim’de Çorum’dan ayrılabilmiştir.⁸⁸

Eyüboğlu eşi Eren Hanıma yazdığı 12 Ağustos tarihli ilk mektubunda Çerikli İstasyonu’ndan sonra yolda çektiği sıkıntılardan bahseder, “dün gece” otelde kaldığını, “bugün” ise Halkevi’ne yerleştiğini söyler ve “*Odanın manzarası yok. Fakat, herhalde Çorum’da kaldıkça, Halkevi’nde kalırım. (...) Zaten otelde kalmak imkansız!!*” der.⁸⁹ Her ne kadar isim vermese de ilk gece kaldığını söylediği otelin, o yıllarda elit konukların ağırlandığı Velipaşa Hanı’nın otel kısmı olan Anadolu Otelі’nden başkası olmadığı söylenebilir. Otelde kalmanın imkânsız olduğunu belirt-

⁸¹ Kalyon, A. & Kozlu, Z. G. (2017) Prensес Kadriye Hüseyin ve Eserleri, *Külliyyet Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3), 51-63, s. 52-53.

⁸² Kalyon ve Kozlu, a.g.m., s. 53.

⁸³ Hüseyin, a.g.e., s. 16.

⁸⁴ Kalyon ve Kozlu, a.g.m., s. 53.

⁸⁵ Erol, T. (1984) *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 64.

⁸⁶ Berk, M. (2010) *(1938-43) Yurt Gezileri ve Resim Sanatına Yansımaları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul, s. 16; Kesgin, C. (2012) Yurdu Gezen Ressamlar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27, 141-151, s. 143.

⁸⁷ Kesgin, a.g.m., s. 145-147.

⁸⁸ Eyüboğlu, a.g.e., s. 107, 152.

⁸⁹ Eyüboğlu, a.g.e., s. 108.

HANA İLİŞKİN BAZI YENİ TESPİTLER VE DEĞERLENDİRMELER

Tarihlendirme

Özetlemek gerekirse, mevcut iki vakfiyesinden hareketle hanın ilk inşasının 1866 yılında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Kayıtlara söz konusu bu bina her ne kadar içinde küçük bir odası olan “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” olarak geçmişse de, yapının bitişiğinde üç oda, bir ahır, avlulu bir kahve dükkânı ve altı adet dükkânın da bulunması, bu binanın küçük bir han niteliğinde inşa edildiğini gösterir. 1885 yılında düzenlenen ikinci vakfiye ise, bu vakıf malı genişletilerek bir süredir “Veliyyüddin Paşa Hanı” ismiyle kullanılagelen yeni binanın vefat eden vakıf mütevellisinin yerine yeni bir mütevellî tayin etmek için düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu tarihin ikinci yapının inşa tarihini yansıtmadığı açıktır. İkinci yapı 1885 yılından önce, 1866 ile 1885 yılları arasında inşa edilmiştir.⁹²

Öte yandan binanın, kaynaklar arasında çelişkiler olmakla birlikte birkaç kez yangına maruz kaldığı ve yeniden inşa edildiği ya da onarıldığı da anlaşılmaktadır. Örneğin çarşı esnafından olan ve hatıratını 1940’lı yıllar-

da kaleme alan Mustafa Tütüncü’nün verdiği çarşı yangınına ilişkin tarih 1913’tür. Bülent Çetinor 1914 yılını verir ancak kaynak belirtmez. Ona göre han 1915-16 yıllarında yeniden inşa edilmiştir. Nispeten yakın dönem kaynaklarda, aile mensubu Oğuz Velipaşaoğlu’nun ağzından verilen tarihler ve yangın sonrası onarım ayrıntıları da kendi içinde çelişkilidir. Bir röportajında hanın 1929 yılında çıkan bir yangınla büyük hasar gördüğünü, o yıllarda vakıf mütevellisi olan Şevket Velipaşa’nın “yangından etkilenmeyen kısımlara dokunulmadan” hanı yeniden inşa ettirdiği bilgisini verirken, gazeteye verdiği bir diğer röportajında ise han “1920 yılında tamamen yanmış, Şevket Velipaşaoğlu bir iddia üzerine dedesi Veli Paşa’nın Vakfı’nı ihya için 1927 yılında aynısını tekrar yaptırmıştır.” Hanın geçirdiği bir başka yangına ilişkin 1947 yılında çıkan bir gazete haberi ise bu kez şüphe duyulmayacak kadar açıktır.

Aynı yerde inşa edilen -en az- üçüncü yapı olduğu düşünülen bugünkü binanın tarihlendirilmesi konusunda elimizdeki en önemli veri ise hanın batı kanadında, avluya bakan korido-

mesinin nedeni konfor koşullarından mıdır bilinmez. Ancak Eyüboğlu’nun kısıtlı bir bütçeyle Çorum’a geldiği ve parasını yetirebilmek için epeyce gayret sarf ettiği yazışmalarından anlaşılır. Programa göre ücretsiz konak-

Bülent Çetinor (1928-2008)

Belgesel niteliğindeki suluboya resim çalışmalarıyla bilinir. 1951 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi’nden mezun olmuştur. Öğrencilik yıllarında dönemin önemli isimlerinden Paul Bonatz, Clemens Holzmeister ve Ercüment Kalmık’ın yakın ilgileriyle suluboya resim çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Yurdun dört biryanından gezi araştırmalarına eşlik eden geleneksel şehir dokularını konu edinen suluboya resimleri, bugün belge niteliğindedir.

Çetinor’un Çorum’a ilk gelişi 1949 yılıdır. 1981 yılında Shell’in kültürel yayın organı olan İlgi dergisi için Anadolu’nun kültürel değerlerini tanıtmak amacıyla yollara düşen Çetinor’un üçüncü durağı Çorum olmuş, yıllar önce stajyer bir mimarlık öğrencisi olarak geldiği şehirde, konakladığı Velipaşa Hanı’nı tanıtıcı bir

lama imkânı sunan Halkevi varken otelde kalması düşünülemez ve dolaşısıyla otelde kalmasının imkânsızlığının ekonomik sebeplere bağlanması daha uygun görünür.⁹⁰

yazı kaleme almıştır.⁹¹ Çetinor’un, ilk görev yeri olması ve hayata dair ilk tecrübelerini burada edinmiş olması nedeniyle duygusal bir bağla da bağlantılı olduğunu belirttiği yazısının bazı bölümleri, anı niteliğindedir. Yıllar sonra (1982) tekrar görüp “ilk göz ağrım” dediği terk edilmiş Han’ı yazısında, “talihsiz” olarak nitelendirir. Kendisinin de kaldığı Anadolu Oteli’nden ise hanın “köşk” kısmı olarak bahseder. Hanın ve o yıllarda dahi sınıfsal bir kullanım özelliği gösteren Anadolu Oteli’nin 1949 yılındaki durumunu detaylı olarak anlatır. Ancak o yıllarda Çorum’un içinden ve köylerinden yaptığı suluboya resimlerini kaybetmiştir. Birkaçı dışında yazıya eşlik eden resimler, çektiği fotoğraflar ve aldığı rölöveler 1982 yılına aittir ve tümü bugün belge değeri taşımaktadır.

⁹⁰ Bedri Rahmi Eyüboğlu 31 Ekim 1943’te açılan Beşinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ne Çorum’dan altı eserle katılır. Çorum gezisi sanatsal yaşamında önemli etkiler bırakmış, resimlerinin yerli içeriğinin ana temasını Çorum’da yerleştirmiştir. Bunun için bakınız: Erol, a.g.e., s. 82; Berk, a.g.t., s. 113.

⁹¹ Çetinor, a.g.m., s. 26-31.

⁹² Bu konuya ilişkin derinlemesine değerlendirmeler çalışmanın “Tarihlendirme Sorunu” başlığı altında yapılmış, burada özetlenmiştir.

run orta aksında, duvar yüzeyindeki malakari madalyon içerisine düşülen 1330 tarihidir. Üzerinden geçen elektrik kablosu nedeniyle rölöve çalışmaları yürüttüğümüz 2003 yılına dek fark edilmeyen bu tarihin, söz konusu makalemizde Hicrî takvim dikkate alınarak 1911-12 yıllarını işaret ettiği belirtilmiştir. Ancak, 13 Mart 1840 tarihinden itibaren Hicrî takvimle birlikte Rûmî takvimin de kullanılmaya başlandığı dikkate alındığında,⁹³ bu tarihin Rûmî olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Milli Mücadele yıllarında, ülkedeki takvim kargaşasını önlemek ve uluslararası ilişkilerde uyum sağlamak için Atatürk’ün direktifiyle kurulan komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda 1926 yılında kaldırılan Rumî takvim uygulaması⁹⁴ her ne kadar resmi işlerde, özellikle de malî konularda kullanılmış olsa da, muhtelif araştırmalar Rumî tarihlendirmenin kitabelerde de kullanıldığını gösterir.⁹⁵ Dolayısıyla Rumî takvim dikkate alındığında madalyon içerisindeki 1330 tarihi 1914-15 yılını işaret eder. Zira bu tarih daha önce de belirtildiği üzere, çarşı esnafından Mustafa Tütüncü’nün kaleme aldığı hatıratında verdiği 1913 tarihli çarşı yangınıyla da uyumludur. Bu durumda bugünkü yapının, 1913 yılında geçirdiği yangın nedeniyle 1914-15 yıllarında yeniden inşa edildiği ya da kapsamlı onarım geçirdiği söylenebilir.

Çeşme

1930’lu yılların Velipaşa Hanı hakkında önemli bilgiler veren ve 1940’lı yıllarda bir süre Çorum Belediye Meclis Üyeliği de yapmış olan 1922 doğumlu merhum İsmail Özkahraman’ın varlığından bahsettiği ve avlunun kuzey kenarında olduğunu söylediği oluklu çeşme, yakın zamanda, restorasyon çalışmaları sırasında muhdes bölümlerin sökülmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Özkahraman’ın suyu hiç kesilmeyen ve neredeyse tüm arasta esnafının o yıllarda su ve tuvalet ihtiyacını karşılamak için kullandığını söylediği çeşmenin parçaları, olasılıkla hanın markete dönüştürüldüğü yıllarda yerinden sökülerek kör bir duvar arkasına konmuştur (Resim 16).

Çeşme, oluk ve ayna taşı olmak üzere kabaca yontulmuş iki yekpare taştan oluşur. Yalın hatlarıyla tipik Çorum sokak çeşmesi özelliği gösterir. Ancak bir duvar çeşmesi olmasına karşın benzerlerinin aksine çeşme gövdesi ayna taşından ibarettir. Alternatifsiz olarak bir duvara yaslanan ve gövdesi yekpare ayna taşı üzerine tuğla ile yükseltilen sokak çeşmelerinde gözlenen kaş kemer uygulaması, bu çeşmede de dikkati çeker. Ancak kaş kemer formu sokak çeşmelerinde tuğla ile örülerek verilirken, bu çeşmede ayna taşının taç kısmını oluşturur. Bir başka deyişle yekpare ayna taşı, kaş kemer formuyla sonlandırılmıştır (Resim 17).

Resim 16. Ortaya çıkarılan çeşmenin oluk ve ayna taşı (Çorum Belediyesi arşivinden)

Resim 17. Restorasyon sonrası çeşme (H. Tuluk arşivi)

⁹³ Özsaray, M. (2019) Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, 28-41, s. 36.

⁹⁴ Avcı, C. (2021) “Takvim, Saat ve Ölçü Sistemlerinin Değiştirilmesi” maddesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (ataturkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

⁹⁵ Mutlu, M. (2017) Konya Su Yapılarının Kitabelerinde Ebced Kullanımı, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. 2, Sakarya, 566-580.

Zemin Kat (Ahırlar, ara katlar, kahvehane)

Velipaşa Hanı, 1980’li yıllardan 2017 yılına gelinceye dek market olarak işletilmiş, bu sırada yapılan muhtelif müdahalelerle bina özellikle zemin kat düzeyinde özgün biçimini önemli ölçüde yitirmiştir. 2003 yılında hana ilişkin ilk rölöve çalışmalarımız sırasında bazı ahşap dikme, duvar ve tavanlara dekorasyon amaçlı giydirilen yüzey kaplamaları (asma tavan, alçı panel vb.) nedeniyle zemin katta ölçü almak mümkün olmamış, bu katın özgün durumuna ilişkin değerlendirmeler ancak birkaç fotoğraf ve anlatı üzerinden gerçekleştirilebilmiştir.⁹⁶ Son yıllarda restorasyon amacıyla binanın boşaltılmasının ardından muhdes elemanların önemli bir bölümü sökülmüş, özgün yapının anlaşılmasına katkı sağlayacak doğru bir rölöve alımı ise ancak bu sırada gerçekleştirilebilmiştir. Bugün, hanın özgün zemin kat kullanımı konusunda farklı yıllara ait birkaç fotoğraf, farklı dönem kullanıcılarının anlatıları yanında, elimizde, iz sürmeye müsait ayrıntılı bir rölöve çalışması da bulunmaktadır.⁹⁷

Hatırlamak gerekirse Çetinor, hanın 1949 yılındaki durumu hakkında şu bilgileri vermiştir: Ön cepheye sıralanmış dükkânlar arasındaki üç metre genişliğinde, çift kanatlı demir kapılı girişten taş kaplı avluya girilir. Giri-

şin karşısındaki ahşap kolonlu yedi aks atların, at arabalarının barınağıdır. Girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı hela ve depolar yanında geniş bir kahvehanesi bulunmaktadır. O yıllarda hanın orta avlusuna atlar ve at arabaları yanında zaman zaman özel arabalar da bırakılmaktadır. Ayrıca avlunun bir köşesinden de çevre kasabalara, köylere minibüsler, yanları yağlı boya resimlerle süslü tahta karoserli, köşeli hatlı küçük otobüsler hareket etmektedir.⁹⁸ Çetinor’un çizdiği bu tablo, hanın orta avlu boşluğunu gösteren elimizdeki en erken tarihli (1940’lı yıllar) fotoğrafla da büyük oranda uyumludur (Resim 9).

Cavit Samsunlu da bunu destekleyen bilgiler vermiştir: Babası Hüseyin Samsunlu’nun hanı 1939 yılında kiraladığını, ahırını yıkarak garaj haline getirdiğini ve 30’ar kişilik iki otobüsle yolcu taşımacılığı ve yedi kamyonla da nakliyecilik yaptığını belirtmiştir.⁹⁹ Bu yıllarda ücret karşılığı kiralanan üst kattaki odalardan bir tanesi bekleme salonu olarak kullanılmış ve hareket saati gelene kadar yolcular bu odada bekletilmişlerdir.¹⁰⁰ Üç katlı otel kısmının altında da bir yazıhane vardır.¹⁰¹

İsmail Özkahraman ise hanın sokakla ilişkisi konusunda daha ayrıntılı bilgiler vermiştir: Otelin handan bağım-

Resim 18. Hanın zemin kat restitüsyon planı ve muhtemel mekânsal dağılımı (1939 sonrası) (Rest. Ö. İ. Tuluk)

sız bir girişi vardır ve giriş üç katlı bu bölümün orta noktasındandır. Ahşap giriş kapısı da üst kattaki balkon kapısına çok benzemektedir. Ayrıca zemin katta, girişin solunda, üst kattaki diğer odalardan farklı olarak insanların peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza, hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebildikleri bir başka yatakhane daha vardır.¹⁰²

Bu durumda yapının -geçirdiği yangın ya da yangınlar sonrası muhtelif düzeyde yapılan onarımlar bir kenara bırakılırsa- 1939 yılına dek özgün

zemin kat düzenini koruduğu; bu tarihten sonra ise orta avlu boşluğu ile bu kattaki bazı bölümlerin kiralanarak garaj olarak işletilmesi nedeniyle değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır (Resim 18). Ancak ek vakfiyede zemin katta olması gereken ve Hüseyin Samsunlu’nun yıktırttığı -iki- ahırın yeri konusu muğlaktır. Çetinor, bundan 10 yıl sonra gördüğü hanın zemin katında atların, at arabalarının barınağı olarak batı kanadındaki 7 akslık sundurmayı işaret eder, ancak ahırdan bahsetmez. Bu bölümün çitakarı tavan düzeni de, Samsunlu’nun yıktırttığı ahırların yeri için şüphe uyandıracak düzeyde beklenenden çok daha özenlidir (Resim 19).¹⁰³

⁹⁶ Elimizde Hanın zemin kat düzenini gösteren erken fotoğraf 1940’lı yıllara aittir. Bunun dışında Bülent Çetinor’un yapının 1949 yılındaki durumunu anlattığı makalesindeki betimlemelerle, markete henüz dönüşmediği ve dolayısıyla özgün biçimini henüz kaybetmediği yıllarda (Mayıs 1982) çektiği fotoğraflar da yapının zemin kat düzenini anlamada oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bunun yanında İsmail Özkahraman, Cavit Samsunlu ile Oğuz Velipaşaoğlu gibi yapının farklı kullanım yıllarına tanıklık etmiş kişilerin sözlü anlatıları da önemli bilgiler vermiştir.

⁹⁷ Bu bölüm kapsamında yapılan değerlendirmeler, Velipaşa Hanı’nı kurtarma çalışmaları çerçevesinde Çorum Belediyesi adına ARK. LTD. – AFE LTD. Ortak Girişimi tarafından hazırlanan rölöveler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

⁹⁸ Çetinor, a.g.m., s. 29–30.

⁹⁹ Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4.

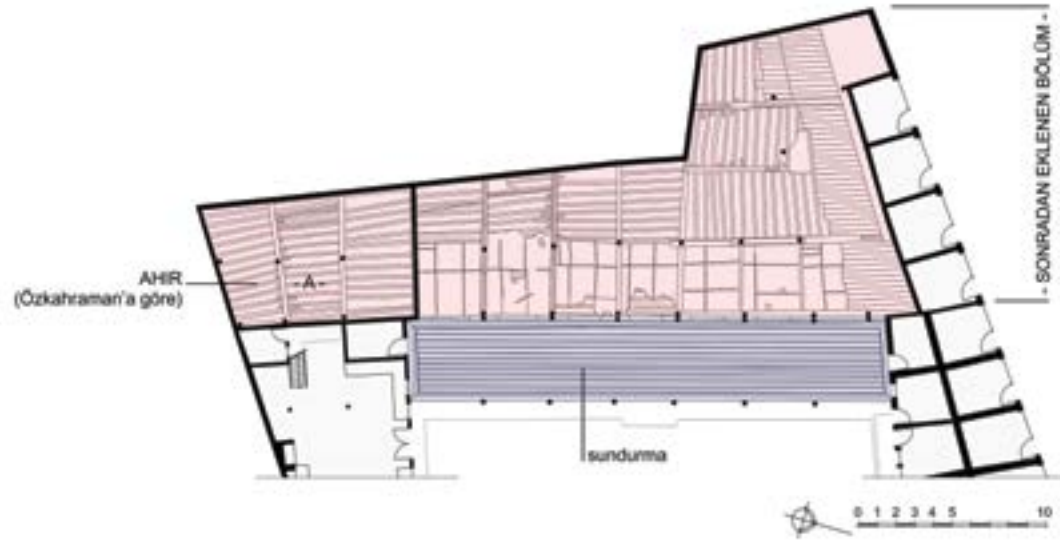
¹⁰⁰ İlica, a.g.m., s. 517.

¹⁰¹ Çetinor, a.g.m., s. 29.

¹⁰² İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman, hanın çevresinde o yıllarda toplam 11 dükkânın olduğunu söylemektedir.

¹⁰³ Nitekim Çorum’da 1920’li yıllarda özenli, akılcı ve sistematik bir anlayışla inşa edilmiş olan Mebus İsmet Eker Çiftliği’nin ağıl ve ahırlarının tavanı da kaplamasız ahşap kirişlemedir. Bunun için bakınız: Tuluk, Ö. İ. (2016) Erken Cumhuriyet Döneminde Tarımda Modernleşme Çabaları: Çorum’da Mebus İsmet Eker Çiftliği, *Mimarlık*, Sayı 387, s. 68-73.

Resim 19. Rölövelere göre sundurma ve muhtemel ahır bölümleri tavan düzeni (ARK. LTD.–AFE LTD. Ortak Girişimi'nden yeniden işlenerek, Ö. İ. Tuluk)

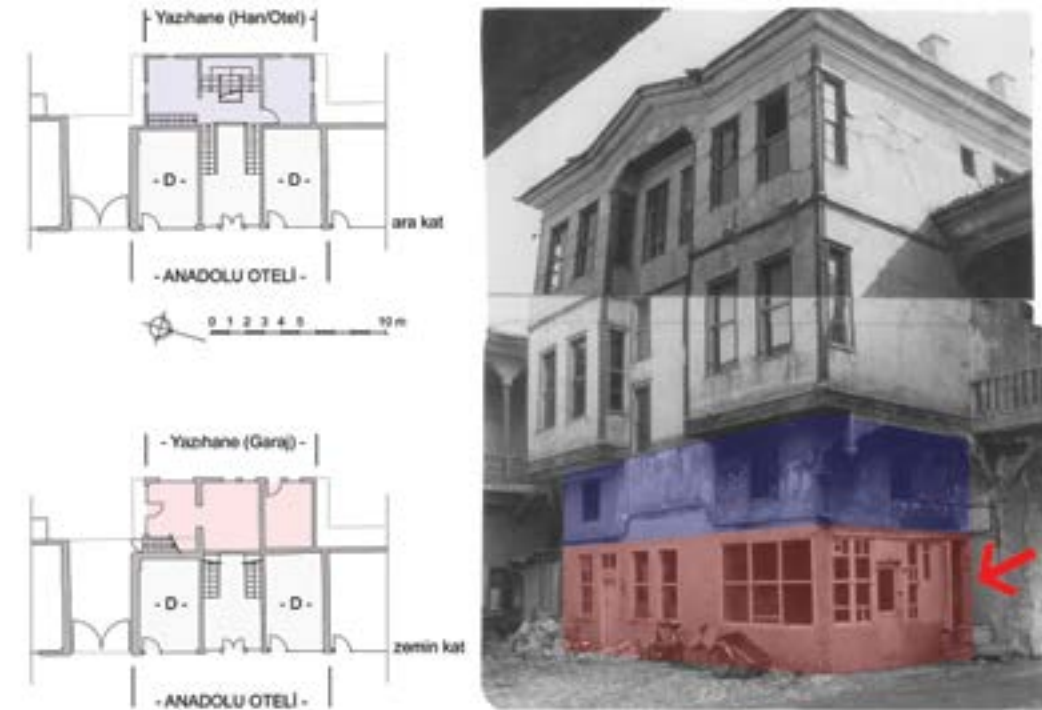
Öte yandan rölöve verilerinin hanın zemin kat düzeyinde batı kanadının özgün çeperini yitirdiğini, mülkiyet sınırları içerisinde batıya doğru genişletildiğini göstermesi, sözü edilen ahır ya da ahırların burası olabileceğini de düşündürür. Buna ilişkin en önemli veri, batı çeperi üzerindeki ikiz düşey taşıyıcı sistem, yapının kuzey kanadı üzerinde yer alan dükkânların bu noktada kesintiye uğrayan duvar aks düzeni ve tavan kaplamasız üst örtü kirislemesidir (Resim 18, 19). 1940'lı yıllara ait fotoğrafta da bu açıkça fark edilir ve Çetinor'un 1982 yılında çektiği bir başka fotoğraf da bunu destekler (Resim 20).¹⁰⁴ Özkahraman da ahırın yeri olarak genişletilmiş bu bölümün güney batı köşesini işaret etmiştir.¹⁰⁵ Her hâlükârda bu bölümün sonradan eklendiği açıktır.

Ancak bu genişletmenin ne zaman yapıldığı açık değildir. Söz konusu sundurmanın özenli tavan düzeni nedeniyle ahır olamayacağı varsayımı kabul edilirse, geçirdiği yangınlar sonrası kapsamlı tadilatlar doğrultusunda -kuzey kanadındaki birkaç dükkânla birlikte- ahırın ilerleyen yıllarda bu biçimiyle zemin kata eklendiği düşünülebilir. Öte yandan ikinci vakfiyede iki ahırın varlığından bahsedilmesi, bu bölümün 1885 yılından önce özgün yapıya eklenmiş olabileceğini de düşündürür ve bu konuda daha net değerlendirme için ancak deondokronolojik analizlere ihtiyaç vardır.

Zemin katın garaj (otogar) olarak kullanıldığı yıllarda hanı gören Çetinor'un, "köşk" olarak tanımladığı üç katlı bölümün altında olduğunu söy-

Resim 20. 1940'lı yıllar ve 1982'de zemin kat ek bölüm ikiz düşey taşıyıcı sistem (Çorum Belediyesi Kent Arşivinden yeniden işlenerek & B. Çetinor'dan)

Resim 21. Zemin katın garaj olarak kullanıldığı yıllarda han/otel ve garaj yazıhaneleri (1982) (Rest. Ö. İ. Tuluk; Foto. B. Çetinor'dan yeniden işlenerek)

¹⁰⁴ Çetinor'un bir başka fotoğrafına göre, sonradan bu bölümün orta aksı üzerinde iki ahşap dikme arasına küçük bir kulübe eklenmiştir. Fotoğraf için bakınız: Fotoğraflar (Market Öncesi), MÖ21.

¹⁰⁵ Özkahraman'la yapılan görüşmeden.

Resim 22. Tavan ve duvar yüzeyinde merdiven izleri (ARK. LTD.–AFE LTD. Ortak Girişimi arşivinden yeniden işlenerek)

lediği yazıhanenin garaja hizmet ettiği açıktır (Resim 21).¹⁰⁶ Ancak hanın otel kısmıyla belirgin bir sınıfsal ayırım özelliği gösterdiği düşünülürse, bu bölümün özgün kullanımının da handa konaklayacaklar için muhasebe işlerinin yürütüldüğü bir yazıhane olduğu ve avludan doğrudan bağlantısını sağlayan bir de kapısı bulunduğu düşünülebilir (Resim 18). Otel bölümüne kabul işlemlerinin ise (resepsiyon), bu bölümün zemin katından ulaşılan ara kattaki iki odada yürütüldüğü söylenebilir (Resim 23).¹⁰⁷

Çetinor’un 1982 yılında çektiği bir fotoğrafta, otel kısmının güneye ba-

kan avlu cephesinde, yazıhane olarak kullanılan bölümün giriş kapısının hemen yanında bir başka kapı daha dikkati çeker. Önünde, sonradan eklendiği anlaşılan eğreti iki ahşap basamak vardır. Dışarı açılan bu kapı rölövelerde görünmez. Büyük olasılıkla hanın market olarak kullandığı yıllarda iptal edilmiştir. Ancak bu bölümün özgün mekânsal düzeni dikkate alındığında bu kapının olağan bir mekânsal planlamanın parçası olmadığı da açıktır (Resim 21).

Öte yandan Çetinor’un yazıhaneden bahsederken verdiği “üst katlara buradan da çıkıldığı” bilgisi, kapının arkasında ne olduğu konusunda bir

Resim 23. Ara kat restitüsyon planları (Rest. Ö. İ. Tuluk)

ipucu verir: Hanın zemin katının bir bölümünün garaj olarak kullanıldığı yıllarda yazıhane amacıyla kiralanın bu bölümün otelle doğrudan ilişkisini kesmek için aradaki kapı duvarla kapatılmış, otel kısmından avluya doğrudan iniş içinse, sonradan bu bölüme eklenmiş olmalıdır (Resim 21). Otel kısmının güney kanadındaki odanın doğuya bakan duvarı boyunca yaklaşık 70 cm genişlikte bir bölümün değişen tavan düzeni ve restorasyon çalışmalarında çekilen bir fotoğrafa yansıyan duvar izleri bu merdivenin varlığını şüphe götürmeyecek şekilde kanıtlar (Resim 22).

Ara kat kullanımı, hanın muhtelif yerlerinde de görülür. Örneğin -rölövelere göre- orta avlunun güney kanadındaki merdivenin ara sahanlığından, içerisinde bir başka odaya daha geçilen bir bölüme ulaşılır. Bu bölümün altı, Çetinor ve Özkahraman’ın girişin solunda olduğunu söylediği hela ve depolardan biri olmalıdır (Resim 18). Avlunun kuzey kanadında yer alan küçük bir başka odaya da, bu duvara dayanan merdivenin “binek taşı” izlenimi veren birkaç basamakla çıkılan ara sahanlığından ulaşılır.¹⁰⁸ Ancak böyle bir düzenlemenin, duvar yüzeyine dayandırılması gereken ahşap merdivenin odanın girişini kapatması nedeniyle zorunlu olarak ya-

¹⁰⁶ Çetinor’un 1982 yılında çektiği fotoğraf bu bölümün pencere ve kapı düzenin ihtiyaca bağlı olarak değiştirildiğini düşündürür. Özgün fotoğraf için bakınız: Fotoğraflar (Market Öncesi), MÖ8.

¹⁰⁷ Çetinor, içi tıklım tıklım yolcu dolu, üstü tavuk, keçi, koyun yüklü bu küçük otobüslerin şoför muavinlerinin “Alaca... Alaca..., Mecitözü... Mecitözü...” diye bağrışıp, sabah karanlığında milleti ayağa kaldırdıklarını, handa kalanların rahatsız olacaklarını düşünmediklerini, zaten onların da birkaç gün sonra bu gürültü patırtıya alıştiklarını ve sonradan duymadıklarını da dile getirir. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 30.

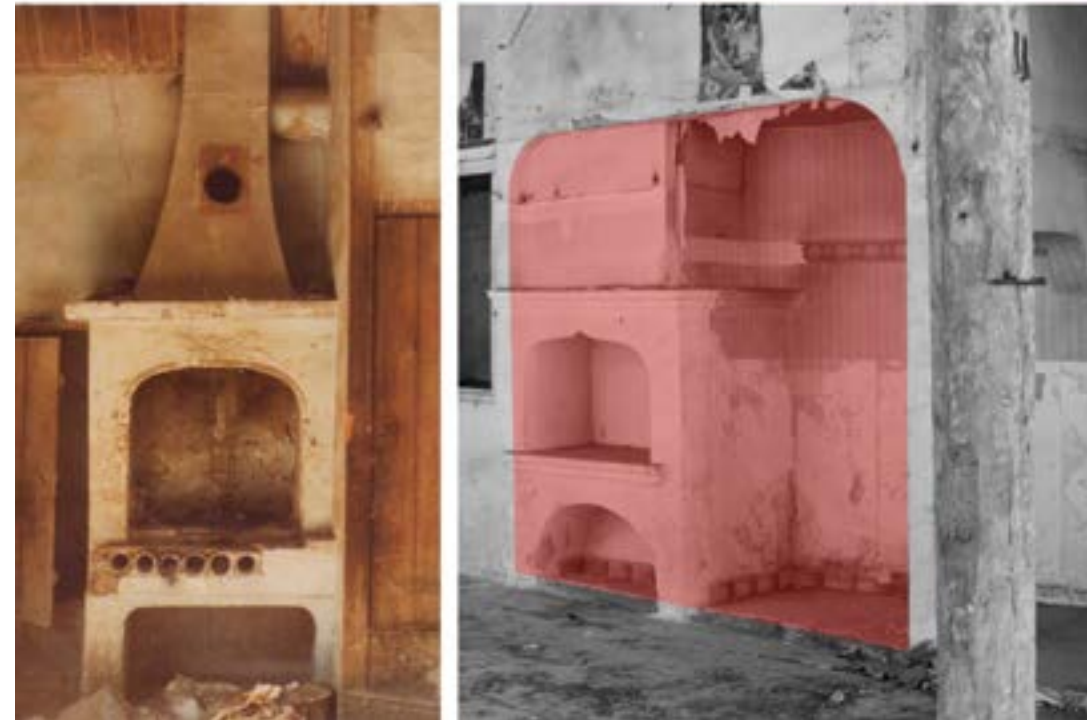
¹⁰⁸ Binek taşı, ata binmek için üzerine çıkılan birkaç basamaktan oluşabilen taştır. Geleneksel evlerde kimi ahşap merdivenlerin taştan yapılmış ilk birkaç basamağı da bunun için ayrılmıştır. Çetinor da hanın avlusundaki ahşap merdivenlerin ilk üç basamağının taştan olduğunu ve at sırtına buralardan kolayca binildiğini söyler. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 29.

pıldığı açıktır. Özgün kullanımının kahvehane (K1) olduğu düşünülen avlunun güney kanadındaki ocaklıklılı mekânın batı kenarında, iç mekândan ahşap bir merdivenle ulaşılan bir başka ara katta da karşılıklı iki küçük oda dikkat çekicidir (Resim 23).

Kahvehanenin yeri konusunda Çetınor ve Özkahraman'ın verdiği bilgiler ayrışır: Her ikisi de “girişin solunda” olduğunu söyler¹⁰⁹, ancak Özkahraman'ın bundan kast ettiği, o yıllarda (2004) manıfaturacı olarak kullanılan ve hanın giriş kapısının hemen solunda yer alan, yola cephele dükkânın bulunduğu yerdir (K2). Hatta kapısı dıştan, yani sokaktadır.¹¹⁰ Çetınor'un “üç yanı kapalı ve içerisinde geniş bir ocağı” olduğunu söylediğı kahvehanenin yeri ise, avlunun güney kanadındaki avluya cephele geniş bölüm olmalıdır (K1). Yakın zamanda muhdes bölümlerin sökölmesi sırasında, üç tarafı kapalı bu mekânda ortaya çıkarılan bir ocaklık ve özenli çıtakari tavan düzeni, kahvehanenin asıl yerinin burası olduğunu düşündüren en önemli göstergeler olarak değerlendirilebilir (Resim 18).

Ancak ortaya çıkarılan ocaklık, Çetınor'un “geniş” olarak vurguladığı boyutlarda olmaktan epey uzaktır. Dahası, 1949 yılında pek yakılmadığına tanık olduğu bu ocağın bu biçimiyle, kahvehanenin eski sakinlerinden din-

lediğı, önceleri uzun kış mevsimlerinde gece gündüz yanan ve bu geniş mekânı ısıtan ocak olamayacağı da neredeyse kesindir. Bu biçimiyle ocaklık daha çok, hanın üst kat kuzey koridorunun batı ucunda yer alan ve Ilıca'nın, handa kalanların bundan aldıkları ateşle kendi odalarındaki sobaları yaktıklarını belirttiğı ve arkasında bir odunluğun da bulunduğu ocaklıkla benzer niteliklere sahiptir (Resim 24).¹¹¹ Bu durumda kahvehane ocağı da burada benzer bir amaçla kullanılmış, sobanın henüz barınma mekânlarına yeterince girmediğı yıllarda kahvehane içerisine dağıtılmış birkaç mangal için kor ateş, bu ocakta yanan ateşten sağlanmış olmalıdır. Nitekim yaz mevsiminde Çorum'a gelen ve handa konaklayan Çetınor da kahvehanenin müdavimlerinden dinlediğı benzer bir bilgiyi paylaşır: Anlatılana göre, ocakların yerini sobaların aldığı o yıllarda ortaya kurulup yakılan büyük bir sobadan alınan kor ateşiyle mangallar yakılıyor, kahvehanenin üç tarafı kapalı olduğu için de ortam çabucak ısınıyordu. Öyle anlaşılır ki bugüne ulaşan nispeten küçük bu ocak da büyük olasılıkla bu yılları takiben artık önemini kaybetmiş olan büyük ocağın biraz da kahvehanenin başka kullanım alanlarına yer açmak için küçültölerek yeniden inşa edildiğı versiyonu olmalıdır.

Resim 24. Muhtemel kahvehanenin (K1) ortaya çıkarılan ocaklık bölümü ve hanın üst kat kuzey koridorunun batı ucunda yer alan ocaklık (alt-sol) (Çorum Belediyesi arşivinden yeniden işlenerek & B. Çetınor'dan)

¹⁰⁹ Çetınor, “Girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı helalar, depolar ve geniş bir kahvehanesi vardır.” der. Bunun için bakınız: Çetınor, a.g.m. s. 29.

¹¹⁰ Özkahraman'la yapılan görüşmeden. Özkahraman'a göre sağda, pastanenin yerinde de yem satan bir dükkân vardı. Otelin girişi de baharatçının olduğu yerdendi.

¹¹¹ Ilıca, a.g.m., s. 520.

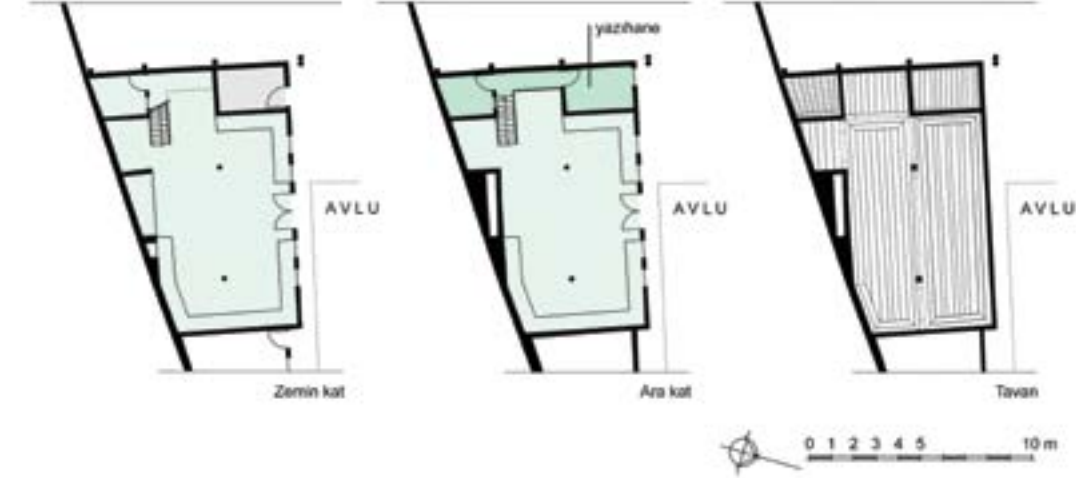
Resim 25. 1982 yılında kahvehane ocaklığı ve sedir (B. Çetinor'dan)

Yapı bünyesinde buna ilişkin izler de vardır: Rölövelere ve restorasyon öncesi çekilmiş fotoğraflara göre (2017) bu küçük ocaklık, duvar yüzeyinden belirgin düzeyde ayrışan ve köşeleri çeyrek daire ile pahlanmış bir nişin asimetrik olarak ancak yarısını kaplayacak boyutlardadır. Ve köşesindeki ahşap bir direğin zorunlu olarak muhafaza edildiği bu boşluğun ana mekâna dâhil edilen bölümünün kat yüksekliği de, kahvehanenin geri kalan kısmının ancak yarısı yüksekliğindedir. Geniş ocaklığın özgün yapıda bu boşlukta yer aldığı neredeyse kesindir (Resim 24).

Çetinor'un 1982 yılında çektiği fotoğraflar arasında bu ocaklık da vardır ve fotoğraf dar kadrajına rağmen özgün yapıya ilişkin daha fazla bilgi barındırır. Ocaklıkla birlikte sol yanı başındaki kapaklı gömme dolap ve daha önemlisi Çetinor'un bahsettiği ve kahvehanenin üç yanını çepeçevre dolaşan sabit sedirin küçük bir bölümü de özgün halleriyle bu fotoğrafta açıkça görünür (Resim 25).

Kahvehanenin içerisinden ahşap bir merdivenle ulaşılan bir ara katta karşılıklı yerleştirilmiş iki küçük odanın hangi amaçla kullanıldığı ise belli

Resim 26. Muhtemel kahvehanenin (K1) zemin ve ara kat planları ile tavan düzeni (Rest. Ö. İ. Tuluk; Rölöve ARK. LTD.–AFE LTD. Ortak Girişimi'nden yeniden işlenerek)

değildir. Ancak rölövelere ve muhtelif fotoğraflara göre, biri içerden öteki ise dışardan olmak üzere altları depolama amaçlı kullanıldığı kesin olan bu iki küçük odadan en azından birisinin kahvehanenin yazıhanesi olduğu düşünülebilir. Bu ilginç düzenlemenin özgün yapının bir parçası olduğu, kahvehane ana mekânı ile ayrışan tavan düzenleri nedeniyle neredeyse kesindir: Geniş mekânı örten çitakari tavan düzeni güney batı köşedeki odada tavan kaplamasız niteliksiz ahşap kirişlemeye döner. Cepheye bakan diğer odanın tavanı ise daha özenlidir. Ancak ana mekândan ayrı olarak oda çeperi içerisinde bağımsız bir düzene sahiptir. Eğer kahvehanenin bir yazıhanesinden bahsedilecekse, avluya bakan küçük bir penceresi de olan bu oda olduğu rahatlıkla söylenebilir (Resim 26).

Gelinen noktada her ne kadar kahvehanenin özgün yerinin (1949) Çetinor'un sözünü ettiği avlunun güney kanadındaki avluya cepheli bu bölüm olduğu açık olsa da, Özkahraman'ın kahvehane için gösterdiği ve o yıllarda (2004) manifaturacı olarak kullanılan, hanın giriş kısmının hemen solunda yer alan yola cepheli dükkânın bulunduğu yerin de, kapısının dıştan yani sokaktan olduğunu özellikle vurgulaması nedeniyle dikkate alınması gerekir (K2). Özkahraman bu konuda daha geç tarihli bir bilgiyi veriyor olmalıdır. Buna göre kahvehane ilerleyen yıllarda avlu içindeki yerinden sokak üzerindeki bu dükkânın bulunduğu yere taşınmış olmalıdır (Resim 18). Eski kahvehanenin yeri ise (K1), yine Özkahraman'ın zemin katta olduğunu söylediği, girişin solunda, üst kattaki diğer odalardan farklı olarak

insanların peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza, hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebildikleri bir başka yatakhaneye dönüştürüldüğü anlaşılır.¹¹²

Çetinor, kahvehanenin iç mekân atmosferi konusunda da hem 1949 yılındaki gözlemlerini, hem de kahvehane sakinlerinden geçmiş yıllardaki durumuna ilişkin dinlediği bilgileri de aktarmıştır:

“Avludaki kahvehane, handa kаланların ve çarşı esnafının devam ettiği tipik bir toplantı yeri idi. Sabahın erken saatlerinden, gece yarısına kadar devamlı geleni, gideni vardı. Çepeçevre sedirlerde, hasır sandalyelerde oturulur, bitmek bilmeyen konular dile getirilirdi. Duvarlarını Atatürk'ün fotoğrafları, hamasî resimler, eski yazılar, askerlik anılarını yansıtan fotoğraflar süslerdi... Geniş ocağı pek yakılmazdı, ama benden eski olanlar bu güzel ve büyük ocağın uzun kış mevsiminde gece gündüz yandığını anlatırlardı. Sonraları ortaya kurulan büyük bir soba yakılır, sobadan mangallara alınan kor ateşiyle üç yanı kapalı kahvehane çabucak ısınmış. Uzun kış geceleri, kardan, kıştan kapanan yolların bir araya getirdiği garip yolcuların maceralı bekleyişleri

Çorum'un yerlilerine konu olurmuş. Hatta sonu hayırlı tanışmaları bile gerçekleştiren olaylar geçermiş bu tipik kahvehanede...

Kahvehanenin girişinin sağında, birkaç basamakla çıkılan kürsüye benzer yüksek bir yerde zamanın nüktedanları, sözü sohbeti zevkle dinlenen ünlüleri, fıkralar, hikâyeler anlatırlar, hoşça vakit geçirirlermiş. Ney ve bağlama ile musiki şöenleri verilirmiş. Hatta bu sıcak ve samimi kahvehanede, arada sırada Mevlut da okunurmuş...”¹¹³

Kurtuluş Savaşı'nın en hararetli zamanlarında Philadelphia Public Ledger Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek için Ankara'ya doğru yola çıkan ve 1 Şubat 1921 tarihinde Çorum'da Velipaşa Hanı'nda konaklayan Clarence K. Streit'in de Çorum'un bir başka kahvehanesindeki atmosfer konusunda benzer betimlemeler yapması ilginçtir:

“Bir Türk restoranında on beş sent gibi komik bir paraya yemek yedikten sonra, Mehmed Ali ve ben Çorum'da gece hayatı var mı yok mu görmek için dışarı çıktık. Sadece tek bir binada ışık vardı, oradan da çekici Doğu müziği sesi geliyordu. İçeri girdik ve kapıdan geçerken geride yüzyıllar bırakmıştık. Zira içerideki ka-

dim Doğu'ydu. Türklerle dolu bir kahvehaneydi, herkes odayı uçtan uca kaplayan sedirlerde bağdaş kurmuş veya ortadaki taburelere oturmuş, nargile tütürüyor, sigara, kahve ve çay içiyorlardı. Odanın bir ucunda mandoline benzer bir enstrüman çalan esmer bir Türk oturuyordu, bir oğlan da tambour [tambur] ile ona eşlik ediyordu. Adam, profesyonel bir hikâye anlatıcısıydı [meddah], Doğu'daki kasabalarda bulunan halk ozanlarından biriydi, ne kitap ne sinemadan haberi vardı.

Girdiğimizde, Hz. Muhammed'i öven bir duaya yeni başlamıştı. Sonra İbrahim'in İshak'ı kurban etmeye götürdüğü eski Kitab-ı Mukaddes hikâyesine girdi. Fakat aktardığı Müslüman versiyonuydu, temel farkı İshak yerine İsmail'in kurban olmasıydı (Kur'an, Eski Ahit ve Yeni Ahit içeriğinin çoğunu kapsar ve İbrahim ve İsa'yı peygamber kabul eder).

Yüzyıllar boyu aktardığı şekilde Doğulu bir tarzda anlatılan bir Müslüman Doğu masalıydı. Ancak yer yer 'İbrahim' ve 'İsmail' kelimelerini yakalayabildim ve aralarda Mehmed Ali'nin hikâyeyi bana çevirdiği kadarını anlayabildim. Tüm bunlara rağmen,

daha önce bu hikâye bende hiç böyle canlı bir izlenim yaratmamıştı.

Ozan yarı kapalı gözlerle oturuyor ve her dizeye uzun bir “Ah – ayeeee!” ile başlıyor, muazzam bir ifadeyle şarkı söylüyor, sonra duruyor ve mandoliniyle bir iki uygun akor çalıyordu. Trajedi-yi anlatmaya başladığında, sırf sesi bile insanın iliklerine kadar işliyordu. Şu bölüme geldiğinde: “Ve İbrahim iç odaya geçip bıçağı aldığı anda bir başına acı acı ağladı –mandolini tıngırdatır- ve sonra sevgili İsmail'in elinden tutup dağa doğru yola çıktı.” Diğerlerinin de etkilendiği görünüyordu.

Hikâye bitti. Bir diğer adam, parmakları kulaklarında, tiz, zorlama bir yüksek perde ses tonuyla bir takım aşk şarkıları söyledi. Sonra misafiri olduğumuzu iddia ederek kahvemizi ödememize engel olan kahvehane sahibi, üç müzisyenden bizim için şarkı söylemesini ve canlı bir hava çalmasını istedi.”¹¹⁴

112 Özkahraman'la yapılan görüşmeden.

113 Çetinor, a.g.m., s. 30.

114 Streit, a.g.e., s. 23, 24.

KAYNAKLAR

AÇIK, T. (2010) Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler, *Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza*, Ed. Ö. İ. Tuluk & H. İ. Düzenli, Klasik, İstanbul, 215-235.

AKTÜRE, S. (1981) 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, (?), 123–168.

ASLAN, Y. (2022) Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), *Atatürk Ansiklopedisi* (ataturkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

BERK, M. (2010) *(1938-43) Yurt Gezileri ve Resim Sanatına Yansımaları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul.

ÇETİNOR, B. (1983) Çorum'da Velipaşa Hanı, *İlgi* (37), 26–31.

Çorum Haber Gazetesi (2000a), 15 Ağustos, 4

Çorum Haber Gazetesi (2000b) 16 Ağustos, 4.

Çorum Gazetesi (1947) 30 Temmuz, 2.

Çorum Gazetesi (1949) 24 Ağustos, 4.

EROL, T. (1984) *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, Cem Yayınevi, İstanbul.

ERSOY, B. (1991) İzmir Hanları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 49, Ankara.

EYÜBOĞLU M. H. (Yay. Haz.), *Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu Aşk Mektupları (1937-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

FRUNZE, M. (2022) *Türkiye Anıları*, çev. A. Ekeş, Doğubatı, Ankara.

GEVGİLİ, A. (1983) Türkiye Basını, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 202–215.

ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU, İ. & PERİNÇEK, M. (2014) Türk-Sovyet İlişkileri Tarihinden Yeni Bir Belge: Frunze'nin Veda Yemeğinde İmzalan Anı Defteri, *Toplumsal Tarih* (251), 60-69.

HUYUGÜZEL, Ö. F. (2013) “Yalçın, Hüseyin Cahit” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 300.

HÜSEYİN, K. (1988) *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, çev. C. N. S. Sı-

lan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İLICA, A. (2000) Çorum'da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9:9), 507–535.

KALYON, A. & KOZLU, Z. G. (2017) Prenses Kadriye Hüseyin ve Eserleri, *Külliyet Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3), 51-63.

KARAY, R. H. (2011) *Bir Ömür Boyunca*, yay. haz. Y. T. Günaydın, TTK, Ankara.

KESGİN, C. (2012) Yurdu Gezen Ressamlar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27), 141-151.

MADRAN, E. (1994) Vakfiyelerde Sivil Mimarlık Örneklerine İlişkin Bilgiler, *Kent, Planlama, Politika, Sanat – Tarık Okyay Anısına Yazılar*, der. İ. Tekeli, Ankara, 423–435.

MUTLU, M. (2017) Konya Su Yapılarının Kitabelerinde Ebced Kullanımı, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. 2, Sakarya, 566-580.

ÖZCAN, A. (2001) “Kapıcı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 346.

ÖZÖN, M. N. (1979) *Osmanlıca / Türkçe Sözlük*, İnkılâp ve Aka, İstanbul, 347.

STREIT, C. K. (2011) *Bilinmeye Türkler*, yay. haz. H. W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TANYELİ, U. (1996) Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun “Reel” Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi, *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, yay. haz. Z. Ahunbay, D. Mazlum, K. Eyüpgiller, İstanbul, 57–71.

TEKELİ, İ. (1981) Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, (?), 169–194.

TULUK, Ö. İ. (2016) Erken Cumhuriyet Döneminde Tarımda Modernleşme Çabaları: Çorum'da Mebus İsmet Eker Çiftliği, *Mimarlık*, Sayı 387, s. 68-73.

TÜTÜNCÜ, M. (2006) *Hatıra Defterimdir*, yay. haz. A. Ozulu, Çorum.

ULUNAY, R. C. (1999) *Menfâlar / Menfîler* Sürgün Hatıraları, yay. haz. H. H. Kılıç, Arma Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, H. V. (1977) *Anıların İzinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

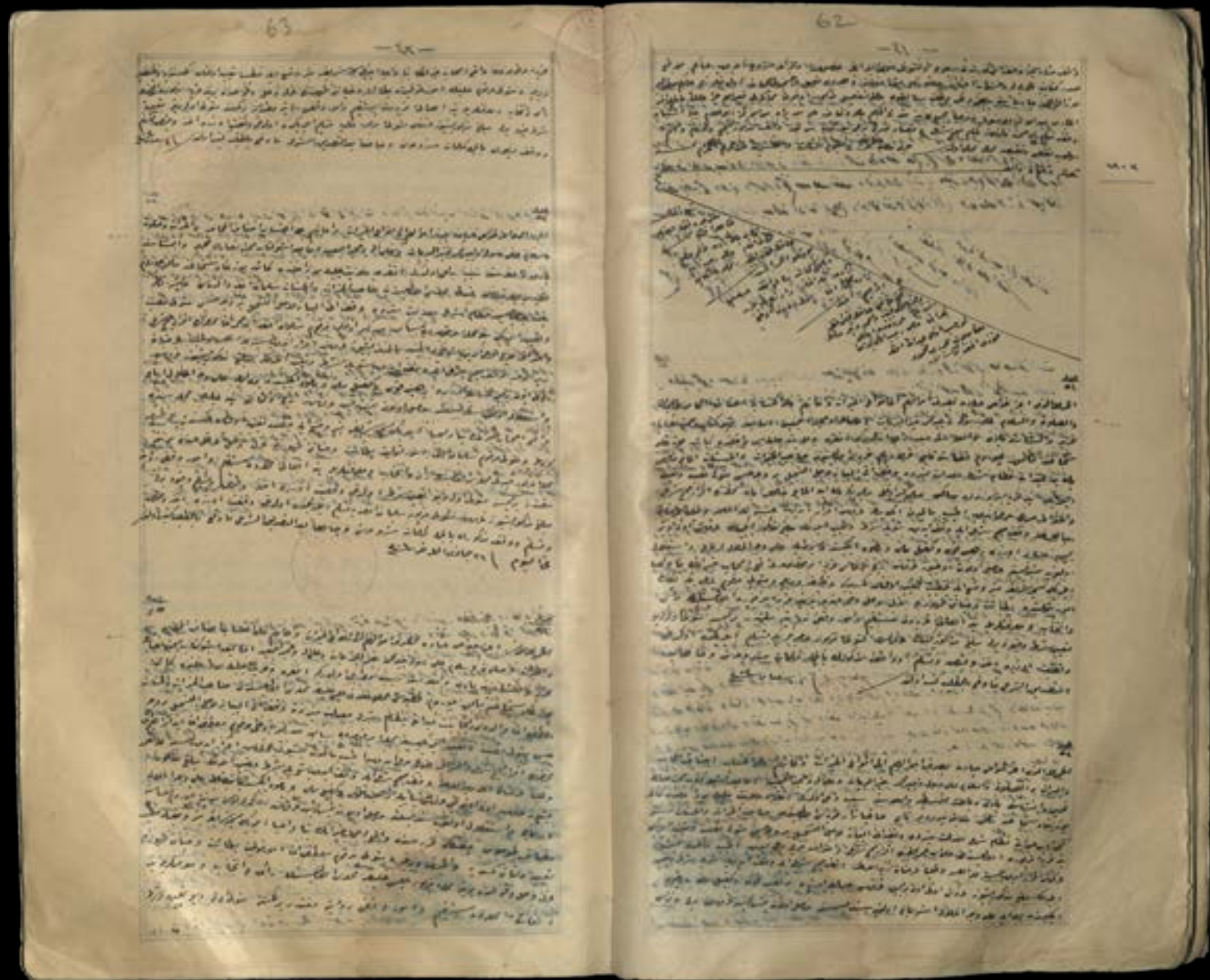
YALÇIN, H. C. (1974) *Siyasal Anılar*, bas. haz. R. Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

YALÇINER, G. (1997a) “Kervansaray” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 998–1000.

YALÇINER, G. (1997b) “Han” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 753–754.

VAKFİYELER

(ÖZGÜN VE SADELEŞTİRİLMİŞ METİNLER)

İLK VAKFİYE (Özgün metin)

Elemru kemâfîhi ve hakemtü mâ-yahviyehû alâkavli menyerâhu mi-ne'le'immeti'lecilleti'lahyâr aleyhim rahmetü'lmeliki'lgaffâr hurrirehû'l-fakîr ila'llâhi'lmeliki'lganî esSeyyid Hasan Tahir elMüvellâhilâfeten beme-dînei Çorum gufiraleh.

esSeyyid Hasan Tahir.

Hamdi mevfûr ve şükri nâmahsûr ol vâkıfı umûrı cumhûr tenezzehe zâtühû ani'laczi ve'lkusûr hazretlerinin der-gâhı akdes ve bârgâhı mukaddeslerine maksûrdur ki; arsayi kâ'inât anın vakfî âmmı ve kâffei mahlûkât vazîfei ücû-

rı ihsân ve in'âmıdır ve ukûdî vürûdî amîmü'lvürûd ol sâhibi makâmı Mahmûd ve misbâhı bezmgâhı vücûd habîbi hudâ Muhammed Mustafa aley-hi efdalü'ssalavât ve ekmelü'ttahiyyât hazretlerinin riyâzı meşâhidi aliyye ve hadâ'iki merâkîdî seniyyelerine olsun ki nizâmı âlem anın şerî'atine peyvestedir ve dahi âl ve evlâdî kirâm ve ashâbı emcâdî zevî'lihtirâmları üze-rine olsun ki her biri tarîki hakka hâdî ve sebîli tevîka münâdîlerdir rıdvâ-nu'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'in ammâ ba'd mukarrerâtı umûr ve müsellemtâtı cumhûrdandır ki bu cihânı gaddârın

mâl u câhı bîkarâr ve dünyâyı nâpâyî-dârın taht u tâcî müste‘ârdır pes mer-di hudâ ve âkili dânâ oldur ki binâyı mebânî hayrâtı vesîlei sa‘âdeti uhreviyye bilüp “ellezîne yünfikûna emvâlehüm bi’lleyli ve’nnehâri sırran ve alâniyeten felehüm ecruhüm inde rab-bihim velâ havfün aleyhim velâhüm yahzenûn” medlûlünce emvâl ve erzâkını vüçûhı hayrâta nisâr ve infâk fî-sebîli’llâhi ezcân u dil ihtiyâr eyleyüp “izâ mâte ibni âdem inkata‘a amelühû illâ anselâse ilmün nâfi‘un ve veledün sâlihun yed‘ûlehû ve sadakatün câriyetün alâibâdi’llâhi te‘âlâ ve’lmer’ü yestazıllü tahte zıllı sadakâtın” hadîsi şerîfi sahîhü’lisnâd ve emri münîfi sarîhü’listinâdın mazmûnı şerîfini mülâhaza ile tahsîli ücûrı meşkûreye sa‘yi mevfûr ve rızâyı rabbi gafûr olan umûrı mebrûre iktisâbına bezli makdûr eyler binâ’enalâzâlik işbu vakfiyyei celîlü’sşân ve cerîdei bedî‘u’lunvânın tahrîr ve inşâsına bâdî oldur ki medînei Çorum mahallâtından Şeyh Eyüb mahallesinde sâkin İstablı Âmire rütbei celîlesini hâmil izzetlü Veliyyüddin Ağa ibnü’lmerhûm elHâc Hüseyin Ağa meclisi şer‘i şerîfi şâmihu’limâd ve mahfili dîni münîfi râsihu’levtâdda zikri âtî vakfına liecli’ttescîl ve’lit-mâmi emrû’lvakf ve’ttekmîl mütevellî nasb olmağla tevliyeti kabûl eden medînei mezbûre ahâlîsinden Hammâloğlu Ahmed Ağa ibni elHâc Osman mahzarında ikrârı sahîhi şer‘î ve i’tirâfı

sarîhi mer‘î edüp zikri âtî vakfın sudûruna değin şirâ’en ve müstakillen yedimde mâlım ve mülküm olup medînei mezbûre sûkunda vâki‘ Bağçevânoğlu Kahvehânesi denmekle meşhûr bir taraftan Ak Mehmed oğlu elHâc Osman Ağa’nın hâriciyye havlusuna ve bir taraftan Güdük Osman ve Yakub Bey oğlu Hâfız Osman Efendi menzilleri ve bir taraftan Karagözoğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebubekir ve Bezistancıoğlu Köse Kenan’ın Mehmed dükkânları ve bir taraftan demircilerin kademhânesi ve bir tarafı tarîki âmm ile müntehî bir bâb kahvehâne ve derûnunda bir bâb küçük oda ve ittisâlinde üç bâb oda ve bir bâb âhûr ve bir mikdâr havluyu müstemil bir bâb mülk kahve dükkânı ile diğer sırasında ve ittisâlinde kâin altı bâb mülk dükkânlarımı hasbeten li’llâhi’lahad ve taleben limerzâtî’rrabbi’samed vakfı sahîhi şer‘îi mü’ebbed ve habsi sarîhi mer‘îi muhalled ile vakf u habs edüp şöyle şart ve ta’yîn eyledim ki mezkûr odalar ve dükkânlar beher sene yedi mütevellî ile îcâr olup hâsıl olan rıbh u nemâsından medînei mezbûrede Şeyh Eyüb mahallesinde vâki‘ câmi’i şerîfde imâm olan efendiye yüz guruh ve hatîb olan efendiye yüz guruh ve îdeynde vâ’iz efendi elli guruh ve mü’ezzin olan efendiye elli guruh verile ve Ramazânü’lmübârekede câmi’i şerîfi mezkûr derûnunda ba‘de’lasr hâfız efendiler mukâbele

ta‘bîr olunur Kur’ânı Azîmü’sşân ve Furkânı celîlü’l unvândan yevmiyye bir cûzi şerîf tilâvet ve ba‘de’lhatm sevâbını rûhı şerîfi habîbi hudâ şefî’i rûzı cezâ aleyhi’ssalavât evfâ ve ervâhı enbiyâ aleyhim efdalü’ssalavâtı ve ekmelü’ttahâyâ ve dahi âl ve ashâb ve zevcâtı tâhirâtı âlî derecât ve ebrârı etkiyâ ve mukarrebîni hudâ ervâhına deyü sâbitkadem ahsenü’lmevâkıf ya‘ni bi’zzât vâkıf ve âbâ ve ecdâd ve ümmehât ve ceddât ve aşâ’ir ve evlâd ve cemî‘ mü’minîn ve mü’minât ervâhına ihdâ edüp mukâbelesinde yüz guruh verile ve fazlası vazîfei ciheti tevliyet ola ve vakfı mezkûrlara ba‘zı müteğallibenin itâlei desti zulmü zuhûr eder ise Cenâbı Hak’dan dilerim ki mübârek ismi a‘zam ve rûhı pûrfütûhı habîbi ekrem hürmetine ol makûleleri giriftarı pençei kahr u gazabı Cenâbı Hak ve deryâyı vehâmeti âkibete müstağrak olalar tevliyeti mezkûre vazîfei mersûmesiyle evvelâ ben mutasarrıf olup âmmei umûrı evkâfı mezkûre ve azl ve nasb sâhibi vazîfe ve tenkîs ve izdiyâd ve masraf ve ibdâl ve taklîl ve tağyîr ve istibdâl ve tahvîl ve teksîr merreten ba‘deuhrâ kendi yedi meşî’etimde olan ve nakdi girânmaýei ömr ü azîz dârı ervâha teslîm eylediğimden sonra tevliyeti mezkûra vazîfei mersûmesiyle evlâdı zükûrum ve evlâdı evlâdı zükûrum ve evlâdı evlâdı evlâdı zükûrumun eslah ve erşedi ba‘de>linkırâz evlâ-

dı inâsımdan batnen ba‘de batnin ve fer‘an gıbbe mâta‘âkabû ve tenâselû eslahı mutasarrıf olalar ve ba‘de’linkırâz ne‘üzü bi’llâhi mingazabi’lfeyyâz tevliyeti mezkûre ve ciheti mezbûrenin tevcîh ve ta’yîni medînei Çorum’da icrâyı ahkâmı dîni mübîn ve ihyâyı a‘lâmı şer‘i metîn eden kâdî efendiler hazretleri ulemâi sâlihînden bir âbid kimesneye vere ve kendüleri hasbî nâzır olalar ve mürûrı eyyâm ile vakfa fûtûr ve nemâsına kusûr tertîb eder ise yine ulemâi sâlihînden birine verile deyü ta’yîni şürût ve kuyûd ve tebyîni ukûd birle hatmi kelâm ve istîfâyı merâm etdikden sonra vakfı mezkûrların bi’lcümlesini fârigan ani’sşevâgıl mütevellîi mûmâileyhe teslîm eylediğimde ol dahi vakfiyyet üzre bi’ttevliye kabz ve tesellüm eyleyüp sâ’ir evkâf ve mütevelliyânı eslâf gibi tasarrufı tâm ve ri‘âyeti şürût ve kuyûda sarfı ihtimâm eyledi dedikde gıbbe>ttasdîki’sşer‘î emri vakf tamâm ve hâl teslîmi encâm bulmuşiken vâkıfı mûmâileyh esbaga’llâhu ni‘amehûaleyh semti vifâkdan cânibi hilâfa sülûk ile mütevellîi mûmâileyh mahzarında ba‘de’listircâ’ı şer‘î ve>tterâfu’i’lmer’î hâkimi muvakki’i sadrı kitâb bitevfîkihi’rrefî‘u’lmüstetâb tûbâlehû ve hüsni me’âb efendi hazretleri âlimen bi’lhilâfi’lcârî beyne’le’immeti’leslâf vakfı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükmi sahîhi şer‘î ve kazâi sarîhi mer‘îi buyurmalarıyla vakfı

mezbûr sahîh ve lâzım ve habsi sarîh mütehattim [oldu] min ba’d nakz ve tahvîli muhâl ve tebdîl ve tağyîri adî-mü’lihtimâl oldu “femen beddelehû ba’demâ semi‘ahû feinnemâ ismühû ale’llezîne yübeddilûnehû inna’llâhe semî‘un alîm” ve ecra’lvâkıfı ale’l-hayyi’lcevâdi’lkerîm cerâ zâlik.

Hurrire fi’lyevmi’ssânî min Muharremi’lharâm lisene selâse ve semânîn ve mi’eteyn ve elf.

İLK VAKFİYE (Sadeleştirilmiş metin)

Bu belgede belirtilen işe ve muhtevâsına önceki hayırlı ve rütbeli imamların (Bağışlayıcı Allâh’ın rahmeti onların üzerlerine olsun) görüşlerine uygun olarak hâkimlik yaptım. Bu dâvâyı halletmesi için hâkim olarak tâyin edilen, Allâh’ın rahmetine muhtaç fakir bir kul olan ben Seyyid Hasan Tahir bu belgeyi yazdım (Allâh ona mağfiret etsin).

esSeyyid Hasan Tahir.

Sonsuz hamd ve şükür; yarattıklarının işlerine vâkıf, zâtı her türlü kusurdan berî olan, kâinât arsasını yarattıklarına vakfederek yaratılmışların tümünü ih-sân ve inâmları karşılığında çalıştıran Cenâb-ı Hakk’ın yüce ve kutsî dergâ-

Şuhûdü’l-hâl: Umdetü’lmüderrisîni kirâm Müftîzâde fazîletlü elHâc Mol-la Efendi, a‘zâdan Tonbuş fütüvvetlü elHâc Ahmed Ağa, fütüvvetlü Habeş Efendi, Hacı Ali Efendizâde meveddetlü Enver Efendi, Gök Eşmezâde meveddetlü Ali Efendi, Kara Alizâde meveddetlü Tahir Efendi, Kara Alem-dâroğlu Hacı Ali Ağa, Enbiya Hâfız Efendi, Türkmen Mustafa Efendi, Kadifeoğlu Ömer, Yüzbaşı mahtûmu Mehmed Efendi, Mahkeme başkâtibi meveddetlü Mehmed Efendi ve gayruhum hâzırûn.

hına ve huzuruna hastır. Bütün samimi bağılıklar ve övgüler de Makâm-ı Mahmûd sâhibi, varlık meclisinin kandili, Cenâb-ı Hakk’ın sevgilisi, bütün âlemin onun şeriatine bağlı olduğu Hazret-i Muhammed Mustafa’nın (sav) yüce tecellilerin yansıdığı ve türbesinin bulunduğu tertemiz bahçesine ve makâmına olsun. Aynı zamanda tüm güzel övgüler; peygamber efendimizin her biri insanları doğru yola çağıran ve ileten yüce ve saygıya layık âilesi, evlatları ve dostları üzerine olsun, Allah hepsinden razı olsun.

Bundan sonra; her işin sonucunda kesin olarak gerçekliği ortaya çıktığı ve tüm insanların da kabul ettiği gibi

bu gaddâr cihânın mâlî ve makâmı, devâmı olmayan bu dünyanın tâcî ve tahtı gelip geçicidir. Allâh dostu olan ve işin aslını bilen akıllı kişiler, hayır yapma binâsını âhiret mutluluğunun vesilesi bilerek “Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rable-ri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir (Bakara-274)” âyetinin de işaret ettiği üzere mallarını ve rızıklarını hayır için dağıtırlar. Bu kişiler Allah yolunda mallarını candan isteyerek harcarlar ve “İnsanoğlu öldüğünde şu üç şey dışında amelleri kesilir: faydalı ilim, sâlih evlat ve Allâh’ın kullarına verilen sadaka-i câriye” ve “herkes sadakasının gölgesinde olacaktır” sahih hadislerinin anlamları üzerinde düşünerek övülmüş mükâfatları elde etmeye çalışır ve bağışlayıcı olan Allâh’ın rızâsını kazanmaya sebep olan iyi işleri yapmaya güçleri yettiğince gayret ederler.

Buna binaen; bu şânı yüce ve muhtevâsı apaçık şekilde belli olan vakfiyenin yazılmasının sebebi şudur: Çorum şehrinin mahallelerinden Şeyh Eyüb mahallesinde yaşayan ve pâ-dişah atlarına mahsus âhırlarda görevli olma rütbesini taşıyan, merhûm elHâc Hüseyin Ağa’nın oğlu olan şerefli Veliyyüddin Ağa, İslâm şeriatinin ve temelleri sağlam yüce dini-

mizin hükümlerinin uygulandığı bu şerefli meclise gelerek aşağıda bahsi geçecek olan vakfın vakfedilme işlemlerini tamamlama ve tescil etmek için bu vakfa müteveli olarak tayin edilen, Çorum ahalisinden elHâc Osman’ın oğlu Hammâloğlu Ahmed Ağa önünde şeriate uygun şekilde ifade ve beyanda bulunarak şöyle dedi: Bahsi geçecek olan vakf, şu ana değin geçen sürede gerek satın alma yoluyla gerekse de şahsıma ait olma yönüyle biriken mâlım ve mülkümdür. Bu vakıf mülkü, bahsi geçen Çorum çarşısında bulunan Bağçevânoğlu Kahvehânesi ismiyle meşhûr olup bir taraftan Ak Mehmed oğlu elHâc Osman Ağa’nın dış avlusuna ve bir taraftan Güdük Osman ve Yakub Bey oğlu Hâfız Osman Efendilerin evlerine ve bir taraftan Karagözoğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebubekir ve Bezistâncıoğlu Köse Kenan’ın Mehmed isimli şahısların dükkânlarına ve bir taraftan demircilerin ayak yoluna ve bir tarafı ana caddeye bağlanan bir odalı kahvehâne ve içinde bir küçük oda ve bitişiğinde üç oda ve bir ahır ve bir avluyu içeren bir kahve dükkânı ile diğer sırasında ve bitişiğinde bulunan altı adet dükkânımı Allâh rızasını umup talep ederek şeriate uygun şekilde ebediyen vakfettim. Bu mülkü vakfederken şu şartları belirledim: Bahsi geçen odalar ve dükkânlar her

sene mütevellî eliyle kiraya verilip elde edilen kazançtan Çorum’da Şeyh Eyüb mahallesinde bulunan câmi’i şerîfde imâm olan efendiye yüz kuruş ve hatîb olan efendiye yüz kuruş ve her iki bayramda vâ’iz efendiye elli kuruş ve mü’ezzin olan efendiye elli kuruş verilsin. Ayrıca mübârek Ramazân ayında söz konusu câmide İkinci namazından sonra mukâbele ederek her gün bir cüz Kur’ân okumaları ve hatimden sonra da sevabını kıyamet gününde bizlere şefaât edecek olan Hazret-i Muhammed’in ve diğer peygamberlerin ruhlarına ve ailelerine, eşlerine, dostlarına, Allah’tan korkan yüce dostlarının ruhları ile bu mülkü vakfedene, onun ailesine, evlatlarına, dedelerine ve tüm gelmiş geçmiş müminlerin ruhlarına hediye edilmesi şartı karşılığında hâfızlara yüz kuruş verilsin. Bu gelirden artanla da bu vakfa mütevellî olan kişinin maaşı karşılansın. Bu vakfettiğim mülke bazı zorbalar zulüm ellerini uzatırlarsa Cenâbı Hak’tan dilerim ki mübârek ve yüce isimlerinin ve sevgilisi olan Hazret-i Muhammed’in ruhu hürmetine o türden kimseler Cenâb-ı Hakk’ın kahr ve gazabının pençesinde kıvransınlar ve bu işlerinin neticesinde tehlikeli azap denizlerinde boğulsunlar. Bahsi geçen mütevellîlik işini belirlemede ilk önce ben tasarruf sahibi olarak söz konusu vakfın görevlileri-

ni atama ve görevden alma, mülkleri azaltma ve çoğaltma, masrafları kısma ve artırma, değiştirme ve dönüştürme gibi bütün işlerini üzerime alıyorum. Zaman geçip de kendi elimde olan değerli ruhumu teslim edip de ruhlar âlemine göçtükten sonra mütevellî tayin etme işini erkek evlatlarıma ve onların erkek evlatları ile erkek torunlarından en salih ve reşit olanlarına, eğer neslim erkek evlatlarımdan devam etmezse kız evlatlarımdan neslim devam ettiği sürece en sâlih ve reşit olanlar yürüt-sünler. Allâh korusun, neslim tamamen kesilirse de mütevellî tayin etme işini Çorum’da yüce dinimizin hükümlerini uygulamakla görevli olan kadı efendiler sâlih âlimlerden birisine bu görevi verip kendileri de bunu gönüllü olarak takip etsinler ve eğer vakfın devam etmesi hususunda bir kusurları varsa onlardan alıp sâlih âlimlerden bir başkasına bu görevi versinler.

Vakfın sahibi Veliyyüddin Ağa, bu şekilde vakfa tayin ve şartlarını ifade ederek sözünü bitirip merâmını belirttikten sonra bahsi geçen vakıfların tümünden elimi çekip mütevellî olarak tayin edilen elHâc Osman’ın oğlu Hammâloğlu Ahmed Ağa’ya teslim ettiğimde o da bu vakfın mütevellîsi olma işini üzerine alıp mevcut diğer vakıflardaki ve geçmiş zamanlardaki mütevellîler gibi tasarrufta bulunma ve şartları yerine getirmeyi kabul etti,

dedi. Bu vakfetme işi hukuka uygun olarak tasdik edildikten ve işlem bittikten sonra bu mülkü vakfeden Veliyyüddin Ağa, [işlemin sıhhatini kontrol etmek amacıyla] anlaşma yolundan çıkıp uyuşmazlık yoluna başvurarak adı geçen mütevellî elHâc Osman’ın oğlu Hammâloğlu Ahmed Ağa önünde itirazda bulununca hukuka uygun olarak bu dava görüldü ve kitaptaki belgeyi imzalayan hâkim de geçmiş şerefli imamların usulüne göre en güzel şekilde davayı gördü ve bahsi geçen vakıfla ilgili işlemin doğruluğuna hukuka uygun şekilde hükmederek bu vakıfla ilgili işlemlerin bittiğine ve ebediyen vakıf olarak kalmasına ve hükmün değişmesinin ihtimal dahilinde olmadığına karar verdi. “Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin

İKİNCİ VAKFİYE (Özgün metin)

İşbu vakfiyyei sahîhai ma’mûlünbihâ ve cerîdei sarîhai mu‘temedünaleyhânın hilâli sûtûrunda muharrerü’lism sâhibü’lhayrât ve’lhasenât ve râğıbu’ssadakât ve’lmüberrât medînei Çorum mahallâtından Şeyh Eyüb mahalles-i ahâlîsinden olup târîhi vakfiyyei muharrerei mezkûrede İstablî Âmire rûtbei celîlesini hâmil izzetlü Veliyyüddin Ağa elhâletü hâzihi sa‘âdetlü Veliyyüddin Paşa ibnü’lmerhûm elHâc

boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla iştendir, hakkıyla bilendir (Bakara-181).” Bunu vakfedenin mükâfatı Cömert ve Kerîm olan Allah’a aittir.

2 Muharrem 1283’te yazıldı.

Şuhûdü’l-hâl: Umdetü’lmüderrisîni kirâm Müftîzâde fazîletlü elHâc Molla Efendi, a’zâdan Tonbuş fütüvvetlü elHâc Ahmed Ağa, fütüvvetlü Habeş Efendi, Hacı Ali Efendizâde meveddetlü Enver Efendi, Gök Eşmezâde meveddetlü Ali Efendi, Kara Alizâde meveddetlü Tahir Efendi, Kara Alem-dâroğlu Hacı Ali Ağa, Enbiya Hâfız Efendi, Türkmen Mustafa Efendi, Kadifeoğlu Ömer, Yüzbaşı mahtûmu Mehmed Efendi, Mahkeme başkâtibi meveddetlü Mehmed Efendi ve diğer hazır bulunanlar.

Hüseyin Ağa meclisi şer’i şerîfi enver ve dîni münîfi ezherde vakfî sâbıkına mütevellî nasb u ta’yîn eylediği derûnı vakfiyyede ismi mezkûr Hammâloğlu Ahmed Ağa ibni Osman’ın bundan akdem vukû’ı vefâtıyla yerine yine vakfî sâbıkına zamm ve ilhâk ile zikri âtî vakfına liecli’ttescîl ve liitmâmı emru’lvâkıf mütevellî nasb u ta’yîn edüp tevliyeti kabûl eden yine mahallei mezbûre ahâlîsinden sulbî kebîr oğlu

Hüseyin Esad Beyefendi mahzarında ikrârı tâm ve takrîri kelâm edüp derûnı vakfiyyede tevliyeti vazîfei mersûme-siyle evvelâ ben mutasarrıf olup âm-meî umûrî evkâfı mezkûra ve azl ve nasb ve tenkîs ve izdiyâd ve mutasarrıf ve ibdâl ve taklîl ve tağyîr ve istibdâl ve tahvîl ve teksîr merreten ba‘de uhrâ kendi yedi meşî’etimde olup ol vechi-le vakfı sâbıkım olan medînei mezbûre sûkunda Bağçevânoğlu Kahvesi den-mekle meşhûr ve hudûdı muharrerei mezkûre ile mahdûd bir bâb kahvehâ-ne ve derûnunda bir bâb küçük oda ve ittisâlinde üç bâb oda ve bir bâb âhûr ve bir mikdâr havluyu müştemil bir bâb kahvehâne ile diğer hizâsı ve it-tisâlinde kâin altı bâb dükkânı hedm ve üzerine tezâyüd eyleyerek müced-deden binâ ve inşâ eylediğim fevkânî kırk üç ve tahtânî on altı ki cem‘an elli dokuz bâb oda ve bir bâb kahvehâne ve iki bâb âhûr ve on bâb dükkân ve bir mikdâr havlu ve ikişer kanad iki zukak kapusunu müştemil Veliyyüd-din Paşa Hânı denmekle ma‘rûf bir bâb hânın bundan mukaddem bervechi meşrûh vakf etdiğim arsay mahdûdei mezkûre üzerinde bulunan atîk ebni-yei mezkûre üzerine tezâyüd eden hânı mezkûrun fevkânî ve tahtânî elli beş bâb oda ve bir bâb âhûr ve bir mikdâr havluyu müştemil bir bâb hân ittisâlin-de dört bâb dükkânı dahi vakfı sâbıkım gibi vakfı mü’ebbed ile vakf ve vakfi

sâbıkıma zamm ve ilhâk edüp şartı sâbıkı mezkûrumdan tebdîl ve tezâyüd olarak şöyle şart ve ta’yîn eyledim ki hânı mahdûdı mezkûr derûnunda fevkânî ve tahtânî elli dokuz bâb oda ve bir bâb kahvehâne ve on bâb dükkân beher sene yedi mütevellî ile îcâr olunup hâsıl olan rıbh u nemâsın-dan derûnı vakfiyyede mezkûr Şeyh Eyüb mahallesinde vâki‘ câmi‘i şerîf derûnunda Ramazânı mübâreke-de ba‘de›lasr mukâbele ta‘bîr olunur Kur’ânı Azîmü›şşândan yevmiyye bir cûzi şerîf tilâvet eden hâfız efendile-re elli guruş dahi zamm olunup veri-le ve fazlai gallei vakfdan sülüsü ev-lâdı zükûrumdan mütevellî olana ve sülüsânı dahi kezâlik evlâdı zükûrum miyânında seviyyen taksîm olunsun ve derûnı vakfiyyemde tafsîl u beyân ve tasrîh u ıyân olunan kâffei şürû-tum bunda dahi icrâ oluna deyü ta’yîni şürût birle berminvâli muharrer elli do-kuz bâb oda ve iki bâb âhûr ve bir bâb kahvehâne ve on bâb dükkânı müşte-mil hânı mahdûdı mezkûru mütevellîi mûmâileyh Hüseyin Esad Beyefen-di’ye teslim eylediğimde ol dahi vak-fiyyet üzre bi’tteвлиye kabz ve tesellüm ve emsâli gibi tasarruf eyledi dedikde gıbbe’ttasdîki’şşer‘î emri vakf tamâm ve hâl teslimi encâm bulmuşiken vâ-kıfı müşârunileyh vakfı mezkûrundan rücû‘ ve mütevellîi mûmâileyh ile husûmet ve nizâ‘a şürû‘ edüp hâki-

mi muvakki‘i sadrı kitâb tûbâlehû ve hüsni me’âb efendi huzûrunda müterâ-fi‘ân ve her biri fasl u hasma tâlibân olduklarında hâkimi mûmâileyh lâzâ-le’lhak câriyen beyne yedeyhi dahi vakfı sâbıkda ale›ttafsîl mezkûr olan muhâkemeyi ba‘de’licrâ âlimen bi’l-hilâfi’lcârî beyne’le’immeti’leslâf ve mer‘iyyen bicemî‘i mâlâbüddminhü fi’lhükmi bi’levkâf alâmenyerâhu mi-ne’le’immeti’la’lâm bilâiştibâh vakfı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükmi sahîhi şer‘î ve kazâi sarîhi mer‘î bu-yurup min ba‘d vakfı mezkûr sahîh ve lâzım ve mütehattim olup naks ve nakîzine mecâl muhâl oldu cerâ zâlik.

Hurrire fi’lyevmi’ssâlis ve’lışrîn min Muharremi›lharâm lisene selâse ve selâse mi’e ve elf.

İKİNCİ VAKFİYE (Sadeleştirilmiş metin)

Muhtevasındaki hükümlerle amel edi-len bu güvenilir vakfiyenin baş tara-fında ismi yazılı olan hayır hasenât sâhibi, iyiliğe rağbet eden, Çorum mahallelerinden Şeyh Eyüb mahallesi ahâlîsinden olup vakfiyenin yazıldığı tarihte pâdişah atlarına mahsus âhır-larda görevli olma rütbesini taşıyan ancak şu anda paşa olan, merhûm el-Hâc Hüseyin Ağa’nın oğlu Veliyyüd-din Paşa, parlak şeriatin uygulanma

Şuhûdü’l-hâl: Müftîi belde fekâhet-lü Tahir Efendi, Aleybeyzâde izzetlü Hacı Osman Ağa, Hacı Recebzâde Hâ-fız Osman Efendi, Mahkeme başkâti-bi meveddetlü Ahmed Efendi, İkinci kâtib Salim Efendi, Aseszâde Bekir Ağa, Darendeli Ceridzâde Mehmed Ağa, Veli Dede oğlu İbrahim Efendi, Kazgancı Hâfız Osman Efendi mah-tûmları Necib ve Ahmed ve Bekir Hâ-fız Efendiler, Ömer Dede oğlu Bekir Ağa, Hacı Receb oğlu Bekir Ağa, Kör Hüseyin oğlu Abdullah Efendi, Mukâ-velât Muharriri Mahmud Fevzi Efendi ve gayruhum hâzırûn.

ifade ve beyanda bulunarak şöyle dedi: Vakfiyede yazıldığı üzere mütevellîlik işini belirlemede ilk önce ben tasarruf sahibi olarak söz konusu vakfın görevlilerini atama ve görevden alma, mülkleri azaltma ve çoğaltma, masrafları kısıma ve artırma, değiştirme ve dönüştürme gibi bütün işlerini üzerime alıyorum. Bu şekilde vakfettiğim ve Çorum çarşısında bulunan ve Bağçevânoğlu Kahvesi denmekle meşhur olan ve daha önce yazıldığı şekilde sınırları belirtilen bir kahvehâne ve içindeki bir küçük oda ve bitişiğindeki üç oda ve bir ahır ve bir avludan oluşan bir kahvehâne ile diğer hizâsı ve bitişiğinde bulunan altı dükkânı yıkıp üzerine ve eklemeler yaparak yenisinden binâ ve inşâ eylediğim üstte kırk üç ve altta on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehâne ve iki ahır ve on dükkân ve bir avlu ve ikişer kanat iki sokak kapısından oluşan ve Veliyyüddin Paşa Hânı olarak bilinen bir hânı bundan önce izah edildiği gibi vakfettiğim arsa üzerinde bulunan eski binanın üzerine eklediğim hânın altlı üstlü elli beş oda ve bir ahır ve bir avludan oluşan hânın bitişiğinde bulunan dört dükkânı da önceki vakfım gibi ebedî olarak vakfedip eski vakfıma ekledim. Önceki vakfiyedeki şartlarımı değiştirip fazladan şunları da şart olarak ekleyip tayin ettim: Bahsi geçen handa bulunan altlı üstlü elli do-

kuz oda ve bir kahvehâne ve on dükkân her sene mütevellî eliyle kiraya verilip elde edilen kazançtan vakfiyede bahsi geçen Şeyh Eyüb mahallesinde bulunan câmi'î şerifte mübarek Ramazân ayında İkinci namazından sonra mukâbele olarak Kur'ân'dan her gün bir cüzi şerîf okuyan hâfız efendilere elli kuruş daha eklenerek verilsin ve vakıf gelirinin fazlasından üçte biri erkek evlatlarımdan mütevellî olana diğer üçte birlik iki kısmı da erkek evlatlarım arasında eşit olarak paylaştırılsın. Vakfiyemde ayrıntılı olarak ifade ettiğim diğer şartlar bunda da aynen uygulansın diyerek vakfiyede yazıldığı üzere elli dokuz oda ve iki ahır ve bir kahvehâne ve on dükkândan oluşan ve sınırları belirtilen hânı bahsi geçen mütevellî Hüseyin Esad Beyefendi'ye teslîm eylediğimde o da vakfiyenin şartlarına uygun olarak bu vazifeyi kabul edip benzerleri gibi tasarrufta bulundu, dedi.

Vakfetme işi şeriate uygun olarak tasdik edildikten ve işlem bittikten sonra bu mülkü vakfeden Veliyyüddin Ağa, [işlemin sıhhatini kontrol etmek amacıyla] vakfetme işinden vazgeçip Hüseyin Esad Beyefendi'yle anlaşmazlığa girince şeriate uygun olarak bu dava görüldü ve kitaptaki belgeyi imzalayan hâkim de bu anlaşmazlığı çözmek amacıyla geçmiş şerefli imamların usulüne göre en güzel şekilde dava-

yı gördü ve bahsi geçen vakıfla ilgili işlemin doğruluğuna hukuka uygun şekilde hükmederek bu vakıfla ilgili işlemlerin bittiğine ve ebediyen vakıf olarak kalmasına ve hükmün değişmesinin ihtimal dahilinde olmadığına, işlemin bu şekilde devam ettirilmesine karar verdi.

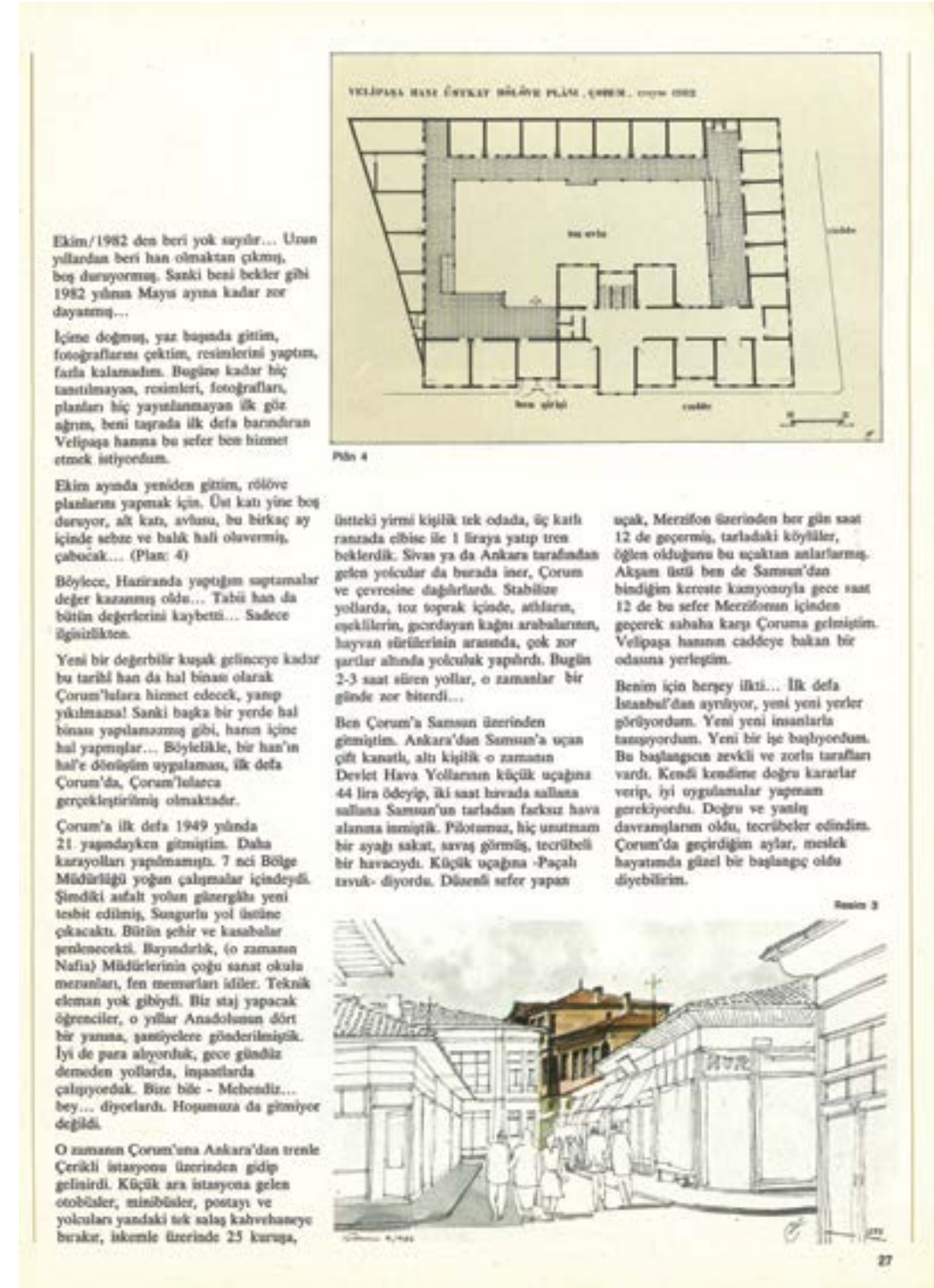
23 Muharrem 1303'te yazıldı.

Şuhûdü'l-hâl: Müftîi belde fekâhetlû Tahir Efendi, Aleybeyzâde izzetlû Hacı Osman Ağa, Hacı Recebzâde Hâ-

fız Osman Efendi, Mahkeme başkâtibi meveddetlû Ahmed Efendi, İkinci kâtib Salim Efendi, Aseszâde Bekir Ağa, Darendeli Ceridzâde Mehmed Ağa, Veli Dede oğlu İbrahim Efendi, Kazgancı Hâfız Osman Efendi mah-tûmları Necib ve Ahmed ve Bekir Hâfız Efendiler, Ömer Dede oğlu Bekir Ağa, Hacı Receb oğlu Bekir Ağa, Kör Hüseyin oğlu Abdullah Efendi, Mukâvelât Muharriri Mahmud Fevzi Efendi ve gayruhum hâzırûn.

B. ÇETİNOR MAKALESİ

Çetinor, B. (1983) Çorum'da Velipaşa Hanı, İlgi (37), 26–31.

Fotoğraf 5

Sigaraya burada başladım, güzel bir rastlantıyla, sizlere bu yazıyı yazarken de bıraktım, artık içmeyeceğim. Çorum'un bağlarında çekilen ünlü anasonuz kaçak rakosu burada tattım... Otomobil kullanmasına, eğlence âlemlerine katılmasına burada öğrendim..

Devlet büyüklerini, görevlileri kaptırmayı, ajelamayı, beşing vermesini, içi içveren üşkililerini haksızlıkla burada uygulamaya çıktım. Çalıştığım kuruluşa, dolaylı olarak milletime, devletime yararlı olmasını Çorum'da öğrendim.

Karşılaştığım haksızlıklara karşı koymaya, yasamın verdiği ataklıkla burada başladım. Hanın caddesi üzerindeki odasında, her yıl yaz aylarında 15 günlüklerine imini şimdi hatırlayamadığım bir Çorum milletvekili bey kahyemış.

(Fotoğraf: 5) Kendisi gelmediği için bana bu odayı ayırmışlardı. Bir iki gün sonra eşyalarını çıkartmışlar, hanın avlusuna bakan küçük odalardan birine taşınmışlardı. 185 kuruluşluk bu güzel odayı yine tetkik için Çorum'a gelen milletvekillerine vermişlerdi. Bir tarafta genç bir çocuk, karşısında tek partili dönemin milletvekili... Han idarecileri tabii ki eski mühterilerini, milletvekillerini hoş tutacaklardı...

Haksızlıklara makul ölçüler içinde, efendice anlatıp tekrar güzel odaya taşınmak, benim için unutamayacağım bir başarı olmuştu... Çocukluk...

En önemlisi, İstanbul'daki bildiğim eski eserlerin dışında, binlerce yıl öncenin Anadolu uygarlıklarının iz bıraktığı Çorum ve çevresindeki eski eserleri yakından incelemek ve tanımak fırsatını bulmuşum. Yalnız itiraf etmem

gerekir ki yoğun şantiye çalışmaları içinde ve bu kadar fik'ler arasında eski eserlerin değerlerini pek anlayamadım. Bugünkü anlayış içinde değildim. Ya da öyle yetiştirilmemiştik. Ne ise...

O zamanlar da suluboya resimler yapıyordum. Hatıra bağtıklı suluboya takımı o tarihlerden kalmazdır. Yola çıkarken boyalarımı, fırçalarımı da yanıma almış. Çorum'un içinden ve köylerinden epeyce resimler yapmışım.

Ünilerle söylemişim ki hepsini kaybetmişim... Yalnız şehir merkezindeki Şehir kulübü ve Belediye binasının çevresini çizmişim bir kâğıda. Onu baskı tekniğine getirip sizlere sunabilmek için yeniden yaptım. Ve bugünkü haliyle yan yana getirdim. (Resim 5) Bir de şimdiki sarımsı, siyah beyaz «Carte Postale» edinmişim. 34 yıl önceki Çorum'un bir sokağı ve 1928 modeli takiniyle bir fikir verebiliyor. (Fotoğraf: 7)

Han deyince akla, genellikle büyük taş yapılar gelir. Oysa Velipaşa hanı bu tür yapılara benzemez. Döneminin en güzel evlerinin detayları, izleri, han anlayışının planlamasında görünür. (Resim 9)

Ahşap ile kârgir malzeme, bilinçli bir şekilde hanın büyük boyutları içinde kullanılmıştır. Yine de kaba olmayan, zarif görünümün elde etme hüneri gösterilmiştir yapıcılarınca... 100 yıllık bu eski hanın kalan yolcular, evlerindeymiş gibi bir rahatlık içinde, yabanîlik çekmeden konuk olmuşlardır.

28

Resim 9

Resim 9

Hanın iç ve dış duvarlarındaki alçı işleri, ahşap ve demir süslemeli parmaklıkları, rahat merdivenleri ve tornadan çıkmış korkulukları ile daha birçok bölümleri, dönemin evlerindeki perspektiflerden farklıdır. (Fotoğraf: 10, 11, 12)

Orta Anadolu'da bu tür hanlar artık kalmamıştır. Dayanaksız inşaat malzemeleri kullanılması, sert iklim şartları, bir de devamlı gelen geçişlerin,

Fotoğraf 7

kalanların hoyratça davranışları nedeniyle ömürlerini 100 yıl içinde tamamlayıp silişmişlerdir.

Çorum'un merkezinde (Fotoğraf: 8), çarşı içindeki Velipaşa hanı da Mayıs/1982 ye kadar dayanabilenlerden son örnektir.

1000 m²'lik bir alanı kaplayan han, iki katlı inşa edilmiştir. Sadece ön caddeye bakan Köşk bölümü üç katlıdır. Toplam inşaat alanı 2200 m²'yi bulur. Ön caddeye sıralanmış dükkânlar arasındaki üç metre genişliğinde, çift kanatlı demir kaplı girişten taş kaplı avluya girilir. Girişin karşısındaki ahşap kolonlu yedi aks, atların, at arabalarının barınmağdır. Girişin solunda, hanın kalanları ve çarşı esnafının kullandığı belhâr, depolar ve geniş bir kahvehanesi vardır.

Sağdaki Köşk'ün altı katman yazhanesidir. Üst kattan buradan da çıkılır. Öndeki dükkânların ve avlunun ahşap kolonlu arka kısmının üstünü, yukarı katın odaları ve geniş koridoru kaplar. Avluya doğru açık olan koridorun üzerinde 35 han odası çipe çevre sıralanır. Bütün odalar hem avludan hem de iki caddeden aydınlanır ve havalandırılır.

Avlunun iki başındaki, yatık ve güzel ahşap merdivenlerle üst katın geniş koridoruna çıkılır. Hâliâ bozulmayan pişmiş, kırmızı tuğlalardan yapılmış kaplama pillikalarının görünümü, teknik ve estetik açıdan heyecan uyandırır.

Bu tür kaplamaların en çabuk bozulan bölümler olmasına karşın, böylesine eski bir yapıda sağlam kalabilmiş olmalarına hayret ettim.

Avludaki merdivenlerin ilk üç basamağı taştandır. Bu basamaklardan at sırtına kolayca binilir. Birçok yöremizde bu tür yüksekliklere binek taşı denir.

Han odalarında kapı arkalarında, elbise asmak için kırık başlı eski çiviler sıra sıra çakılı durur. Duvarlarda kandil asacak çengeller, lamba konan raflar, süslemeli soba bağlantı delikleri hiç bozulmadan kalabilmiştir. Yüksek tavanlı odalarına uyacak oranda yerleştirilen yüksek kapı ve sürme pencere doğramaları, hana ayrı bir güzelliği vermiştir.

Duvarlarındaki kat kat kireç hadanalara bir an kalırlılabile, Faruk Nafiz Çamlıbel'in «Han davartarı» dizisini görenecekmiz gibi gelir insana...

Tarihi Velipaşa hanı, mimari boyutlarıyla, yeni Çorum şehri içinde eskiyi yansıtan bir anı değerindedir.

Benim kaldığım 34 yıl önce, han daha bir bakımlı idi. Çorum'un tek ve en güzel oteliydi. Atların ve at arabalarının avluya bırakıldığı, aralarında binek otomobillerinin de arada sırada park ettiğini hatırlıyorum. Avlanan bir köşesinden de çevre kasabalara, köylere minibüsler, köpeli hatlı küçük otobüsler hareket ederdi. Tahta

29

Atatürk'ün fotoğrafları, hamam resimleri, eski yanlar, askerlik anlarını yansıtan fotoğraflar süslerdi... Geniş ocağı pek yakıtmazdı, ama benden eski olanlar bu güzel ve büyük ocağın uzun kış mevsiminde gece gündüz yandığını anlatırlardı. Sonraları ortaya kurulan büyük bir soba yakılır, sobadan mangallara alınan kor ateşiyle üç yanı kapalı kahvehane çabucak ısınır. Uzun kış geceleri, kardan, kıtan kapanan yolların bir araya getirdiği garip yolcuların maceralı bekleyişleri Çorum'un yerlilerine konu olmuştur. Hatta sonu hayırlı tanınmaları bile gerçekleştiren olaylar geçirmiş bu tipik kahvehanede...

Kahvehanenin girişinin sağında, birkaç basamakla çıkılan kürsüye benzer yüksek bir yerde zamanın nüktedanları, sözlü sohbeti zevkle dinleyen ünlüleri, fakırlar, hikâyeler anlatırlar, hoşça vakit geçirirlermiş. Ney ve bağlama ile musiki söylenirler verilmiş. Hatta bu sıcak ve samimi kahvehanede, arada sırada Mevlüt da okunmuş...

Hasan adını veren Velipaşa'nın kim olduğunu merak ettim. Sözlere bu inceleme yazımı mümkün olduğu kadar eksiksiz ve doğru sunabilmek için, anılarım dışında, 6-7 kitap ve 1973 Çorum Yılığ'ını okudum. Yine de hanın tarihi ve Velipaşa'nın kimliği hakkında tam bir bilgi edinemedim... Sadece İhsan Sabuncuoğlu'nun «Çorum tarihi üzerinde denemelerim» adlı kitabında: ... Çorum'un maruf simalarından olan ve diğerleri gibi memleket büyükleri... diye adı geçer.

Ayrıca Çorum yılığında ... Çorum'un masasarrıflığa dönüştürülmesi için memleketçe teşebbüse geçilir ve Çorum'un ileri gelenleri (aralarında Velipaşa da sayılarak) Mevlîvi Şeyhi İzzet Dedeyî, sonra Şeyh Abbas efendiye İstanbul, Padişahın huzuruna gönderirler. Sonunda 10 Temmuz 1310 (1894) da Çorum'un Sancak olma iradesi ihtilal olunur, diye sözü geçer.

Bir de 1910 yıllarından sonra çocuklağa Çorumda geçen değerli Prof. Dr. Hüsnü Veldet Velidedeoğlu -Anılarım içinde I- adlı eserinde Çorum'un tanınmış aileleri arasında Velipaşazade ailesini de sayar, o kadar...

Fotoğraf 8

Velipaşa hanı bugün otele olarak kullanılmıyor. Sadece, caddé üzerindeki dükkânların ve son olarak değiştirilen bölümlerin geliri ile ayakta durabiliyor, «Veliyyüddin Ağa İbnî merhum Elhac Hasan Ağa Vakfı» mütevellîni Sayın Öğütmen Velipaşaoğlu ile de tanıştır. Kendini de benim edindiğim bilgilere fazla bir şey ekleyemedi. Ancak Vakıflar Genel Md.lüğü arşivinden edindiği iki adet Vakfiyenin fotokopilerini, sözlere yardımcı olabilmem için bana ulaştırdı.

2 Muharrem 1283 (1867) ve 23 Muharrem 1303 (1887) tarihli Vakfiyeler, orijinallerine bakılarak, yeni kabul edilen ilâtin harfleriyle kaleme alınıp 12 Eylül 1929 da 1132 sayı ile kütüğe kaydedilmiş. Türkçe, Arapça, Farsça karpımı ve ağızda bir iflâde ile kaleme alınan vakfiyenin yeni kabul edilen harflerle ve yeni okuma-yazma öğrenen bir zabıt kütübünin yeniden kaleme alınmasıyla bizi içinden çıkılmaz bir belge ile karpı karşıya bıraktı... (*)

Kısmen tercüme edilebilen Vakfiyede şunlar yazılır :

... Çorumda, Şeyh Eyyüp mahallesinde sakin Veliyyüddin ağa İbnî mahdum İzzet'in elhac Hasan ağa, ayağıdaki vakfın tesellî için mütevellî tayin olundu...

(hanın yeri ve çevresi tarif ediliyor) Vakıf akar: 2 kahvehane, 4 oda, 1 ahır, bir miktar avlu ve 6 dükkândan ibarettir. Merkez odalar ve dükkânlar beher sene bu mütevellî ile icar olunup hasıl olacak nemâından Çorum'da Şeyh Eyyüp mahallesindeki camii şerifte (Bugünkü Velipaşa camii) imam olan efendiye 100 kuruş, vauza 50 kuruş, müezzine 50 kuruş verile...

... Ve Ramazan ayında cümide makabele okuyanlara 1 cüz için 100 kuruş verile...

(aratan geliri 1/3 ü mütevellîye, 2/3 ü evlâd-ü şükür, yani erkek evlatlara eşit olarak taksim edilmesi emrediliyor)

(vakfa ihânet eden mütevellîye ve diğer ihânet edecek olanlara uzun uzun beddua ediliyor...)

... sağlığında Vakfın idaresi buna aittir. öldüğünde erkek evlâdına itikâl eder... erkek meşim nükenirse Kadı efendiler bu işi yürütmektir. Vakıf değerinden kaybederse, yine ulemeden birine teslim edilecektir.

Fotoğraf 12

İlyu Vakıf, mütevellîye tam olarak teslim edilmiştir. (1283)

İkinci vakfiyede mevcutlara yeni ilâveler yapılmıştır.

— eski vakfa taslûk eden emîlik (hane ve mühtemilî) yıktırılmış, yerine bir hâb hane inşa edilmiş...

Vakıf akan 59 oda, 1 kahvehane, 2 ahır, 10 dükkân ve bir miktar avludan ibarettir. Birinci Vakıf Hasan ağa vefat etmiş, oğlu Veliyyüddin Paşa bütün buraları eski şartlarla vakfetmiş ve mütevellî olarak da Esat beyi tayin etmiş... Bir ara Esat beyle Veliyyüddin paşa arasında ihtilâf çıkmış. Kadıya itikâl eden bu nesecenin sonunda Vakfın doğru ve müteber pidişuna karar verilmiş. (1303)

Son vakfiyede belirtilen akar, 1914 de tamamen yansmış. Şimdiki han ve mühtemilân, Vakfın torunu ve aynı zamanda mütevellîsi Şevket bey tarafından eskiye de uyularak 1915-16 yıllarında yaptırılarak vakıf tekrar ihya edilmiştir.

Böylece, Orta Anadolu'nun tipik bir yapıyı Mayıs/1982 ye kadar vakfiyesi gereğince, önem verilerek korunmuştur. Hem korunması için konmuş bîkümlelerinden, hem de sivil mimarimizin değişik bir örneği olmasından ötürü yeni kapakların, yeni mütevellîlerin bundan sonra da bu yapıyı korumaları gerekir.

Yürürlükte olan 1710 sayılı kanun ve mutabek vakfiyesindeki beddualar da göz önüne alınarak bu güzel eserin adına uygun bir biçime döndürülmesi için burada sunamadığımız daha bir çok fotoğraflar, ölçüler ve belgelerden yararlanılabilir.

Biz meraklılar da bir hizmet vermiş olmanın sevincini tadalım...

(*) Vakfiyenin temini ve tercümesinde yardımcı olan Sn. Öğütmen Velipaşaoğlu'na Sn. Salim Rıza Kırkman ve Bahice Kırkman'lara ve Sn. Baha Çolakoğlu'na teşekkür ederim. B.C.

FOTOĞRAFLAR

(MARKET ÖNCESİ / MÖ)

Ömer Iskender TULUK

Bağçevanoğlu Kahvehânesi'nden Veliyyüddin Paşa Hânı'na
ÇORUM VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ

MÖ1.

*Çorum Belediyesi
Kent Arşivi, 1936*

MÖ2.

*Hasan Basri Ilgaz,
Çorum Belediyesi Kent Arşivi*

MÖ3.

*Çorum Belediyesi
Kent Arşivi*

MÖ4.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1949*

MÖ5.

*Hasan Basri Ilgaz,
Çorum Belediyesi Kent Arşivi*

MÖ6.

*Çorum Belediyesi
Kent Arşivi*

MÖ7.
*Çorum Belediyesi
Kent Arşivi*

MÖ8.
*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ9.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ10.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ11.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ12.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ13.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ14.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ15.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ16.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ17.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ18.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ19.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ20.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ21.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ22.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ23.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ24.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ25.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ26.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ27.

Bülent Çetinor Arşivi, 1982

MÖ29.

Bülent Çetinor Arşivi, 1982

MÖ28

Bülent Çetinor Arşivi, 1982

MÖ30.

Bülent Çetinor Arşivi, 1982

MÖ31.

*Bülent Çetinor
Arşivi, 1982*

MÖ32.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

MÖ33.

Bülent Çetinor
Arşivi, 1982

FOTOĞRAFLAR

(MARKET DÖNEMİ / MD)

MD1.

*Foto Ilgaz,
Çorum Belediyesi
Kent Arşivi, 1979*

MD2.

*Attila Alpay
Arşivi*

MD3.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2003*

MD4.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2008*

MD5.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2004*

MD6.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

MD7.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2004*

MD8.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2004*

MD9.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2004*

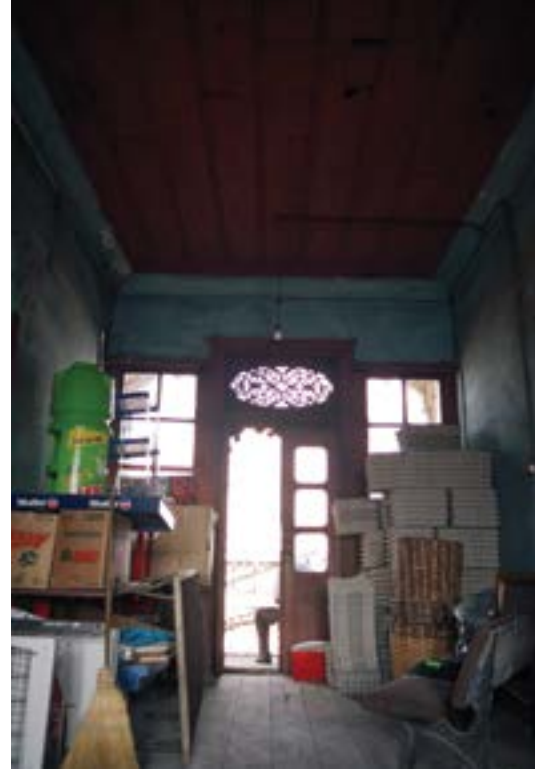
MD10.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

MD11.

*Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004*

MD12.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

MD13.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

MD14.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

MD15.

Çorum Belediyesi
Arşivi

MD16.

Çorum Belediyesi
Arşivi

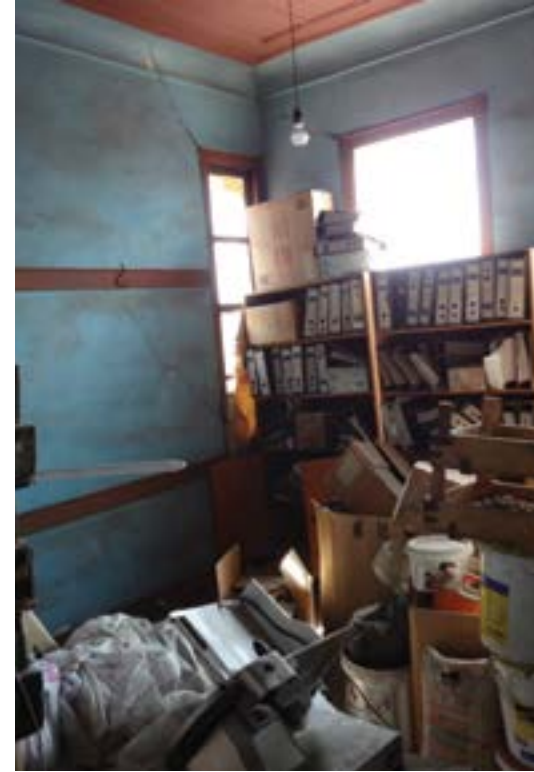
MD17.

Çorum Belediyesi
Arşivi

MD18.

Çorum Belediyesi
Arşivi

MD19.

Çorum Belediyesi Arşivi

MD20.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

FOTOĞRAFLAR

(MARKET SONRASI – RESTORASYON ÖNCESİ / MS-RÖ)

MS-RÖ1.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ2.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ3.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ4.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ5.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ6.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ7.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ8.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ9.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ10.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ11.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ12.

Hasan Tuluk
Arşivi, 2015

MS-RÖ13.

Hasan Tuluk
Arşivi, 2015

MS-RÖ14.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ15.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ16.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

MS-RÖ17.

*Hasan Tuluk
Arşivi, 2015*

MS-RÖ18.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ19.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ20.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

MS-RÖ21.

*Hasan Tuluk
Arşivi, 2015*

MS-RÖ22.

*Hasan Tuluk
Arşivi, 2015*

MS-RÖ23.

*Hasan Tuluk
Arşivi, 2015*

FOTOĞRAFLAR

(RESTORASYON / R)

R1.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

R2.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

R3.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

R4.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

R5.

Çorum Belediyesi
Arşivi

R6.

Çorum Belediyesi
Arşivi

R7.

Çorum Belediyesi
Arşivi

R8.

Çorum Belediyesi
Arşivi

R9.

Çorum Belediyesi
Arşivi

R10.

Çorum Belediyesi Arşivi

R11.

Çorum Belediyesi Arşivi

FOTOĞRAFLAR

(RESTORASYON SONRASI / RS)

RS1.

*Çorum Belediyesi
Arşivi*

RS2.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS3.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS4.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS5.

Hasan Tuluk
Arşivi, 2023

RS6.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS7.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS8.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS9.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS10.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS11.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS12.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS13.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022*

RS14.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS15.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS16.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

RS17.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2022

FOTOĞRAFLAR

(DETAY / D)

D1.

*Ömer Iskender Tuluk
Arşivi, 2004*

D2.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

D3.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

D4.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

D5.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

D6.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

D7.
Çorum Belediyesi Arşivi, 2015

D8.
Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D9.
Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D10.
Çorum Belediyesi Arşivi, 2015

D11.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

D12.

*Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004*

D13.

*Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015*

D14.

*Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004*

D15.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

D16.

Çorum Belediyesi
Arşivi, 2015

D17.

Çorum Belediyesi Arşivi, 2015

D18.

Çorum Belediyesi Arşivi, 2015

D19.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

D20.

Hasan Tuluk
Arşivi, 2015

D21.

Hasan Tuluk Arşivi, 2015

D22.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D23.
Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D24.
Hasan Tuluk Arşivi, 2015

D25.
Hasan Tuluk Arşivi, 2015

D26.
Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

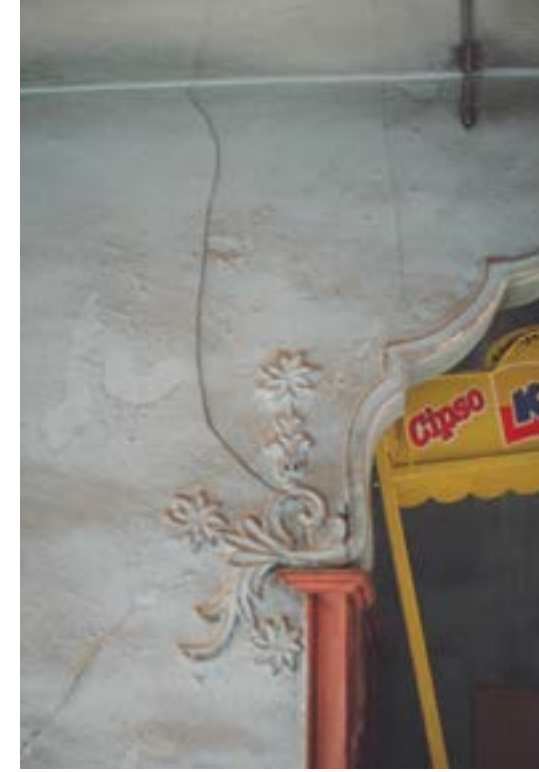
D27.

Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004

D28.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D29.

Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D30.
Ömer İskender Tuluk Arşivi, 2004

D31.
Çorum Belediyesi Arşivi, 2015

D32.
*Ömer İskender Tuluk
Arşivi, 2004*

